



**UNIVERZITET
U NOVOM PAZARU**

Amela Muratović

PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA

Novi Pazar, jul 2025.

Naslov

PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA

Autor:

Prof. dr Amela Muratović

Recenzenti:

Prof. dr Emina Kopas-Vukašinović

Doc. dr Marinko Savić

Izdavač:

Univerzitet u Novom Pazaru

Dimitrija Tucovića 65

Za izdavača:

Prof. dr Suad Bećirović, rektor

Lektor:

Prof. dr Kimeta Hamidović

Dizajn korica, prelom teksta i tehnička obrada:

Silma Šaćirović Alić

Štampa

Štampa 3D+, Beograd

Tiraž

150 primeraka

ISBN

978-86-83074-14-3

Odlukom Senata Univerziteta u Novom Pazaru, R. Srbija, broj 1039/25/VIII-4, od 28.8.2025. godine, odlučeno je da se udžbenik autora prof. dr Amele Muratović, pod nazivom "Predškolska pedagogija", izda pod firmom UNP, te se koristi kao osnovna udžbenička literatura na Departmanu za pedagoške i psihološke nauke

U sjećanje na oca i s ljubavlju majci...

Najbolje što roditelj može ostaviti svom

djetetu jeste lijep odgoj!"

(Predanje bilježe: Tirmizi, 1952,

Ahmed, 3/412, i Hakim, 4/263.)

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....	8
1. PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA KAO NAUČNA I NASTAVNA DISCIPLINA	11
1.1. Predškolska pedagogija: Predmet.....	14
1.2. Predškolska pedagogija: Zadaci.....	16
1.3. Osnovni pojmovi predškolske pedagogije	20
1.3.1. Odgoj.....	20
1.3.2. Obrazovanje	24
1.3.3. Odgojno-obrazovni proces	26
1.3.4. Socijalizacija	26
1.3.5. Učenje.....	27
1.3.6. Znanje	29
1.3.8. Njega, rast i razvoj	32
2. PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA U SISTEMU DRUŠTVENIH NAUKA.....	34
3. ODNOS PREDŠKOLSKE PEDAGOGIJE I DRUGIH PEDAGOŠKIH DISCIPLINA	39
4. ASPEKTI RAZVOJA PREDŠKOLSKOG DJETETA	43
4.1. Tjelesni odgoj djece predškolskog uzrasta	44
4.2. Intelektualni odgoj djece predškolskog uzrasta	60
4.2.1. Radoznalost	67

4.2.2. Pažnja	68
4.2.3. Pamćenje	69
4.2.4. Mišljenje.....	70
4.2.5. Govor.....	72
4.3. Emocionalni razvoj djece predškolskog uzrasta.....	73
4.4. Socijalni razvoj djece predškolskog uzrasta	85
4.4.1. Socijalizacija	88
4.5. Moralni razvoj djece predškolskog uzrasta	90
4.6. Estetski razvoj djece predškolskog uzrasta.....	96
4.7. Ekološki razvoj djece predškolskog uzrasta	98
4.8. Dječija mašta i stvaralaštvo (kreativnost)	108
5. KARAKTERISTIKE I ZAKONITOSTI RAZVOJA DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA	118
5.1. Osnovne karakteristike razvoja djece predškolskog uzrasta	118
5.2. Kritični period dječijeg razvoja	122
5.3. Zakonitosti razvoja djece predškolskog uzrasta.....	126
6. PORODIČNI ODGOJ DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA	136
6.1. Tipovi porodice	141
6.2. Pedagoška klima u porodici.....	148

7. INSTITUCIONALNI ODGOJ DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA.....	153
7.1. Pristupi u organizaciji predškolskog institucionalnog odgoja.....	154
7.2. Predškolski odgoj kao dopuna porodičnom odgoju	160
7.3. Odgoj djece u predškolskoj ustanovi	163
8. DJEČIJA IGRA.....	173
8.1. Značaj učenja djece predškolskog uzrasta kroz igru	177
9. ISTRAŽIVANJA U PREDŠKOLSKOJ PEDAGOGIJI	185
LITERATURA	196
RIJEČI RECENZENATA.....	209
O AUTORKI.....	213
PRILOG	214

PREDGOVOR

Predškolska pedagogija, kao grana pedagoških nauka koja se temelji na savremenim saznanjima o djetetu i njegovom djetinjstvu kao i razvoju njegove ličnosti, bavi se izučavanjem razvoja, odgoja i obrazovanja djece ranog uzrasta, uz uvažavanje njihovih individualnih osobina, razvojnih potreba, interesovanja i socijalnog konteksta.

Ubrzane društvene promjene, promjene porodične strukture i sve složeniji uvjeti savremenog društva zahtijevaju da predškolska pedagogija ima zadatak da odgovori na potrebe djeteta u cjelovitom smislu, tjelesnom, intelektualnom, emocionalnom, moralnom, estetskom, ekološkom i socijalnom. Kroz naučni i stručni pristup, ova disciplina omogućava razumijevanje djeteta kao aktivnog učesnika u procesu odgoja i obrazovanja, osnažujući ga da kroz igru, istraživanje, upoređivanje, analizu, kreativnost, komunikaciju i stvaralaštvo razvija svoje potencijale.

Značaj porodičnog konteksta i partnerskog odnosa između porodice i predškolske ustanove posebno je istaknut u savremenim pristupima. Naglašava se potreba za saradnjom svih aktera u razvoju djeteta: roditelja, odgajateljica, stručnih saradnika i šire društvene zajednice. U tom okviru, predškolska pedagogija ima važnu ulogu u pružanju podrške porodice i jačanju kompetencija odraslih koji brinu o djeci.

Poseban akcenat stavlja se na razvojne osobine djece ranog uzrasta i značaj njihovog slobodnog izraza kroz različite vidove aktivnosti. Igra,

kao osnovna dječija djelatnost, u fokusu je didaktičkog i pedagoškog pristupa, jer pored toga što omogućava zadovoljavanje razvojnih potreba, ona predstavlja i sredstvo sticanja iskustava, saznanja, učenja, socijalizacije i emocionalnog sazrijevanja.

Metodološki pristupi u okviru ove discipline prilagođeni su karakteristikama djece ranog uzrasta, uz primjenu različitih kvalitativnih i kvantitativnih istraživačkih tehnika koje omogućavaju dublje razumijevanje dječijeg ponašanja, razvoja i uloge sredine u kojoj dijete raste. Pored toga, predškolska pedagogija se stalno usavršava oslanjajući se na multidisciplinarna znanja iz psihologije, sociologije, antropologije, medicine i drugih naučnih oblasti.

Udžbenik koji je pred vama ima za cilj da pruži teorijske osnove, kao i praktične smjernice za razumijevanje i unaprjeđenje predškolskog odgoja i obrazovanja. On je namijenjen studentima, odgajateljicama, stručnim saradnicima i svima koji svojim radom doprinose kvalitetnom razvoju djeteta u najranijem i najosjetljivijem periodu života. U njegovom središtu nalazi se dijete, sa svojim interesovanjima, sposobnostima, pravima i potrebom da bude poštovano, uvažavano i aktivno uključeno u sopstveno učenje.

Predškolska pedagogija, utemeljena na principima humanizma, inkluzije i individualizacije, predstavlja temelj za kreiranje okruženja koje prepoznaje i poštuje djetetove potrebe, interese i razvojne potencijale. Ovaj udžbenik ima za cilj da doprinese profesionalnom osnaživanju onih koji djeluju u oblasti ranog odgoja i obrazovanja,

nudeći teorijsku podlogu i praktične smjernice za izgradnju kvalitetne pedagoške prakse usmjerene ka cjelovitom razvoju djeteta.

Svoju zahvalnost upućujem recenzentima knjige, uvaženoj profesorici prof. dr Emini Kopas-Vukašinović i cijenjenom profesoru doc. dr Marinku Saviću, koji su svojim stručnim komentarima, konstruktivnim sugestijama i podrškom značajno doprinijeli unapređenju ovog udžbenika iz oblasti Pedagogije. Njihova temeljitost, naučna objektivnost i iskustvo predstavljaju važan doprinos u izgradnji kvalitetnog nastavnog materijala za obrazovanje budućih vaspitača djece predškolskog uzrasta.

U Novom Pazaru, jula 2025.

Autorka

1. PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA KAO NAUČNA I NASTAVNA DISCIPLINA

Kao najopštija definicija pedagogije prihvaćeno je određenje da je to nauka o odgoju. Predškolska pedagogija je jedna od pomoćnih disciplina ove nauke. Ona se bavi „prikupljanjem, opisivanjem, kritičkim preispitivanjem i sistematizovanjem činjenica o pojavama u oblasti vaspitanja dece ranog uzrasta i faktorima koji posredno i neposredno utiču na njihov razvoj od rođenja do polaska u školu“ (Kamenov, 1999, str.5). Ideje o odgoju djece ranog uzrasta prisutne su još u antičkoj Grčkoj, u djelima Platona i Aristotela. Kroz istoriju, brojne značajne misli iznosili su humanistički orijentisani mislioci poput Jana Amosa Komenskog, Džona Loka, Žan-Žaka Rusoa i Johana Hajnriha Pestalocija, kao i socijalistički utopisti, među kojima se posebno izdvajaju Šarl Furije i Robert Oven. Oven je posebno važan jer je, zajedno sa Johanom Fridrihom Oberlinom, bio jedan od osnivača prvih ustanova za vanporodičnu brigu o djeci. Nadalje, veoma značajan doprinos u tom periodu dao je Fridrih Frebel, koji je u prvoj polovini 19. vijeka razvio prvi originalni sistem predškolskog odgoja u okviru dječijih vrtića kao odgojno-obrazovnih ustanova, utemeljen na filozofiji svog vremena.

Veliki doprinos razvoju predškolske pedagogije kao naučne discipline dala je i Marija Montesori, koja je nastojala da svoj originalni sistem odgoja utemelji na naučnim činjenicama.

Također, značajni su bili i naponi R. R. Blonskog, S. T. Šackog, E. I. Tihejeve i drugih, koji su u Sovjetskom Savezu pokušali da razviju posebnu naučnu disciplinu — pedologiju s ciljem sveobuhvatnog proučavanja dječijeg razvoja.

Razvoj mnogobrojnih predškolskih ustanova i promjena društvene uloge žene, posebno majke, nametnuli su potrebu za posebnom pedagoškom disciplinom koja bi se bavila odgojem djece pre polaska u školu. Ubrzo je postalo jasno da tradicionalni školski pristupi nisu adekvatni za rad sa djecom predškolskog uzrasta. Stoga je postavljen zahtjev za teorijskim i praktičnim okvirom koji uzima u obzir razvojne specifičnosti djece, kao i potrebu za vertikalnim i horizontalnim kontinuitetom u sistemu odgoja i obrazovanja. Predškolska pedagogija je zasebna pedagoška disciplina i tretira odgoj i obrazovanje djece ranog uzrasta, od rođenja do polaska u školu, kao i faktore koji utječu na dječiji razvoj. Predškolska pedagogija sva teorijska razmatranja prenosi u praksu unapređujući je, mijenjajući i otkrivajući najefikasnije i najpouzdanije načine da se odgojni postupci u njoj i ostvare.

Predškolska pedagogija predstavlja naučnu disciplinu koja proučava sve faktore koji direktno i indirektno utječu na razvoj djece predškolskog uzrasta. Prije svega, fokusira se na porodicu kao najvažniji odgojni faktor, kao prvo okruženje i ambijent sa kojim se dijete susreće, zatim na predškolske ustanove koje imaju ključnu ulogu u socijalizaciji i obrazovanju djece u ranom periodu njihovog života. Pored toga, uzima u obzir i širi društveni kontekst i prirodnu okolinu u

kojoj dijete odrasta, jer ti faktori značajno utječu na cjelokupan razvoj ličnosti i oblikovanje navika, stavova, iskustava, doživljaja i znanja.

Predškolska pedagogija, posmatrana kroz kriterij starosne dobi na koju se odnosi, usko je povezana i djelimično se preklapa s porodičnom pedagogijom, koja se definira prema kriteriju faktora koji utječu na razvoj i učenje djeteta. Ovo je naročito važno kada govorimo o porodičnom odgoju djece predškolskog uzrasta, jer porodica predstavlja primarnu sredinu u kojoj se formiraju prvi i najvažniji oblici odgoja. Zbog toga možemo govoriti o predškolskoj pedagogiji u užem smislu, koja se bavi samo odgojem u formalnim predškolskim ustanovama, ali i o predškolskoj pedagogiji u širem smislu, koja uključuje i sveobuhvatno proučavanje porodičnog odgoja.

Dakle, definicija predškolske pedagogije zavisi od pristupa i kriterija koje koristimo pri klasifikaciji pedagoških disciplina, da li posmatramo samo institucionalne oblike odgoja ili uključujemo i neformalne oblike odgoja koji se odvijaju u porodici. U svakom slučaju, ova disciplina teži da pruži cjelovit i sveobuhvatan uvid u uslove, faktore i procese koji zajedno doprinose optimalnom razvoju i odgoju djece prije polaska u školu.

Dakle, predškolska pedagogija kao naučna disciplina ispituje zakonitosti i faktore razvoja djeteta, interakciju između nasljednih potencijala i sredinskih uticaja (porodica, predškolska ustanova, šira zajednica), kao i efikasnost metoda, pristupa, oblika, strategija i modela rada sa djecom. Oslanja se na rezultate empirijskih istraživanja i koristi

interdisciplinarni pristup, integrirajući saznanja iz psihologije, sociologije, historije, medicine i drugih srodnih nauka.

Kao nastavna disciplina, predškolska pedagogija je sastavni dio obrazovanja budućih odgajateljica i stručnih saradnika. U okviru obrazovnih programa, ona pruža teorijske osnove i praktične smjernice za organizaciju pedagoškog rada sa djecom, uključujući planiranje i realizaciju odgojno-obrazovnih aktivnosti, komunikaciju sa porodicom, kao i razumijevanje razvojnih karakteristika i potreba djece u različitim uzrastima.

Posebno se naglašava značaj cjelovitog pristupa djetetu, gdje se u radu podjednako vrednuju kognitivni, emocionalni, socijalni, tjelesni i govorno-jezički aspekti razvoja. Cilj predškolske pedagogije je da doprinese oblikovanju osposobljenog i empatičnog pojedinca, koji je sposoban da kreira podsticajno, bezbjedno i razvojno odgovarajuće okruženje.

1.1. Predškolska pedagogija: Predmet

U nekim definicijama predškolske pedagogije nalazimo ograničenje njenog predmeta na dva konteksta:

- institucionalni i
- porodični.

Takav je slučaj sa sljedećom definicijom: „Predškolska pedagogija je pedagoška disciplina koja se bavi proučavanjem vaspitanja i obrazovanja dece predškolskog uzrasta u institucionalnom

(društvenom) i porodičnom kontekstu“ (Pedagoški leksikon, 1996, str. 392). Mnogi autori su u svojim radovima navodili razna shvatanja o tome šta je predškolska pedagogija, kao i šta je predmet predškolske pedagogije. Za Stevanovića je to “vaspitanje djeteta od rođenja do polaska u školu u njegovoj biološko-povijesnoj, razvojno-teorijskoj i praktično-stvaralačkoj sjedinjenosti. To je pedagoška disciplina koja proučava specifičnosti odgojnog procesa, prikuplja i opisuje činjenice, kritički ih tumači i otkriva zakonitosti i uzročno-posljedične veze i odnose koji u njima vladaju, proučava praksu i uopćava je u teorijski sustav, koji će sa svoje strane unaprijediti samu praksu“. Nadopunjujući se, Stevanović kaže da ovakav način mišljenja označava nove paradigme i egzemplar na osnovu kojih se stvaraju analogna mišljenja kojima se stvara, mijenja i potiče praksa i nadograđuje teorija predškolskog vaspitanja (Stevanović, 2001).

Predškolska pedagogija proučava tokove odgojnih utjecaja, međusobnu interakciju različitih faktora, zakonitosti odgojno-obrazovnih procesa i njihovih ishoda, kao i specifične uzročno-posljedične odnose koji se manifestiraju u društvenom i prirodnom okruženju, a relevantni su za predškolski odgoj. Prikupljena saznanja klasificira, sistematizira i integrira u koherentan teorijski okvir koji omogućava dublje razumijevanje i unapređenje odgojno-obrazovne prakse u ranom djetinjstvu. Najopštiju i najmanje spornu definiciju ove discipline možemo sažeti u formulaciji da je predškolska pedagogija disciplina pedagogije koja se bavi proučavanjem specifičnosti odgoja, odgojnim utjecajima, igrom i igrovnim aktivnostima djece od njihovog rođenja

do polaska u školu (Suzić, 2006). Za razliku od drugih grana pedagogije, predškolska pedagogija ima posebnu važnost jer se bavi odgojem djece u najranijem uzrastu, kada na njih utječu brojni neformalni i neorganizovani utjecaji iz okruženja. Zato ova disciplina mora posebno obratiti pažnju na te nesistematske odgojne utjecaje. Ako odgoj shvatimo kao proces u kome dijete istovremeno oblikuje sebe i biva oblikovano od strane drugih, jasno je da predškolski period zahtijeva poseban pristup.

Predškolska pedagogija ne bavi se samo proučavanjem pojava, već i njihovim smislom, ciljevima i mogućnostima mijenjanja u željenom pravcu. Time se uključuje i razmatranje vrijednosnih stavova. Na osnovu toga, ona razvija poseban način razmišljanja kroz koji poznate istine dobijaju novo značenje i postaju osnova za otkrivanje novih činjenica i razvijanje teorije predškolskog odgoja. Dakle, predškolska pedagogija ima i pogled u budućnost – na osnovu postojećih znanja i šireg društvenog konteksta, ona pokušava da predvidi buduće pravce u razvoju odgoja djece ranog uzrasta. Zbog toga razvija posebnu istraživačku metodologiju kojom definira probleme, postavlja hipoteze i traži načine da ih objektivno provjeri, kako bi došla do naučno utemeljenih saznanja.

1.2. Predškolska pedagogija: Zadaci

Zadatak predškolske pedagogije je da postavlja zahtjeve za odgojni rad u obliku pravila i principa koje treba zadovoljiti prilikom realizacije, kao i da ciljeve odgoja djece ranog uzrasta razrađuje u skladu sa općim

odgojnim ciljevima društva koje ih i postavlja (Grandić, 2000). Osnovni zadatak predškolske pedagogije kao naučne discipline jeste da dođe do istine o procesu odgoja djece ranog uzrasta, kao i o faktorima koji direktno ili indirektno utječu na njihov cjeloviti razvoj. Kao razvojno-normativna disciplina, ona ne ostaje na pukom opisu stvarnosti i teorijskoj analizi, već teži planskom unapređenju prakse na osnovu stečenih znanja, uz istovremeno predviđanje posljedica svojih djelovanja radi pravovremenog reagiranja.

Jedan od njenih osnovnih zadataka jeste formulacija principa i pravila koji usmjeravaju odgojni rad, kao i definiranje ciljeva odgoja djece predškolskog uzrasta. Ti ciljevi proizilaze iz općih društvenih i filozofskih stavova o čovjeku i društvu, koji su utemeljeni na ideološkoj osnovi vremena u kojem se razvijaju.

Zadaci predškolske pedagogije su:

- "Stjecanje spoznaja o pripremanju, organiziranju, realizaciji i procjenjivanju savremenog predškolskog odgoja za jasličku i vrtićku dob djece,

- Kritička procjena postojećih i pronalaženje sve savremenijih organizacijskih i odgojnih rješenja,

- Teorijska uopćavanja stvaralačke prakse i prenošenje najnovijih rješenja u praksu radi njenog unapređivanja,

- Naučno-kritičko procjenjivanje prakse i teorije predškolskog odgoja,

-Razvijanje i usavršavanje predškolske metodologije,

-Interdisciplinarno promatranje odgojnih pojava kod djece predškolske dobi" (Stevanović, 2001., str. 74.).

Radi unapređenja odgojne prakse, predškolska pedagogija proučava iskustva iz prakse, identificira probleme i predlaže rješenja, razvija strategije, sadržaje, metode i sredstva, vodeći računa o dječijim razvojnim potrebama, društvenim uslovima i budućim razvojnim pravcima. Posebnu pažnju posvećuje analizi vrijednosti, normi i uvjerenja koja se oblikuju u realnom životu, unutar specifičnih socijalnih, kulturnih i nacionalnih okvira. Predškolska pedagogija prati naučna dostignuća, rezultate u praksi i njihovoj konkretizaciji i primjeni, kao i evaluaciju rezultata, čime se obezbjeđuje povratna informacija za dalji razvoj teorije i prakse. Iako je vrijednosno usmjerena, predškolska pedagogija mora zadržati kritički stav – kako prema predmetu svog istraživanja, tako i prema sopstvenim filozofskim i teorijskim osnovama. U suprotnom, ne bi mogla doći do istinitih saznanja. Prema R. Tomić, I. Osmiću i E. Kariću (2006), zadaci predškolske pedagogije su:

-"da proučava predškolski odgoj, da otkriva zakonitosti i druge relevantne činjenice i na osnovu toga bogati pedagoške spoznaje na tom odgojnom području,

-da na osnovu spoznaje razrađuje i postavlja teoretske odrednice uspješnog predškolskog odgoja: cilj, zadatke, principe i pravila,

metode, sredstva, sadržaj i organizaciju predškolskog odgoja bilo u porodici ili u društvenim ustanovama za predškolski odgoj,

- da vrednuje naučno-kritički rezultate i ukupna postignuća predškolskog odgoja i predškolske pedagogije".

Zato je neophodno stalno preispitivanje važećih normi i vrijednosti u oblasti odgoja i njihovo usklađivanje sa savremenim društvenim potrebama. To sprečava da se postojeće istine pretvore u dogme koje bi sputavale dalji razvoj naučne i pedagoške prakse. Paralelno s razvojem i osamostaljivanjem unutar šire pedagoške nauke, predškolska pedagogija treba da ostvaruje interdisciplinarne veze s drugim pedagoškim i srodnim naukama, kritički ispitujući, vrednujući i integrirajući njihova znanja i teorije. Time doprinosi razvoju šire naučne zajednice, a istovremeno unapređuje razumijevanje osnovnih pedagoških pojmova kroz prizmu specifičnosti razvoja djece ranog uzrasta.

Uprkos brojnim savremenim saznanjima o dječijem rastu, razvoju, napredovanju i njegovim postignućima, podaci iz različitih naučnih oblasti često su fragmentarni i međusobno protivriječni. Stoga je zadatak predškolske pedagogije da ta znanja objedini, interpretira iz pedagoškog ugla i kreira novu, koherentnu osnovu za efikasnije djelovanje u oblasti razvoja i učenja djece predškolskog uzrasta.

1.3. Osnovni pojmovi predškolske pedagogije

Predškolski uzrast predstavlja ključni period u razvoju ličnosti djeteta, tokom kojeg se postavljaju temelji za njegov kasniji odgoj i obrazovanje, socijalnu integraciju i emocionalno sazrijevanje. Predškolska pedagogija, kao naučna disciplina, bavi se proučavanjem procesa odgoja i obrazovanja djece u ovom uzrastu, sa ciljem da se obezbijede optimalni uslovi za njihov cjelokupni razvoj. Kako bi se bolje razumjela ova nauka potrebno je znati i pojmove ove pedagoške discipline. Osnovni pojmovi predškolske pedagogije sačinjavaju povezani skup pojmova kojima se поближе označava odgoj djeteta (Stevanović, 2001, str. 81).

Riječ je o sljedećim pojmovima:

- ***Odgoj,***
- ***Obrazovanje,***
- ***Odgojno obrazovni proces,***
- ***Socijalizacija,***
- ***Učenje,***
- ***Znanje,***
- ***Iskustvo,***
- ***Njega, rast i razvoj.***

1.3.1. Odgoj

Odgoj djeteta predškolskog uzrasta predstavlja složen i višedimenzionalan proces usmjeren na oblikovanje i izgradnju

djetetove ličnosti. „Odgoj je osnovni uvjet održanja i razvitka ljudske zajednice. Zato je on bitna kategorija ljudskog društva, odnosno bitna i stalna društvena kategorija.“ (Vukasović, 2001, str. 40). Kroz odgoj, dijete usvaja društvene norme, vrijednosti, stavove i ponašanja koja mu omogućavaju da se uspješno integrira u zajednicu i razvije svoj puni potencijal, što podrazumijeva razvijanje djetetove ličnosti u fizičkom, intelektualnom, emocionalnom, socijalnom, estetskom, ekološkom, moralnom, radnom smislu. Samim tim, odgoj mora biti usmjeren na cjelovit razvoj djeteta, uzimajući u obzir njegove individualne potrebe, interese i mogućnosti.

Odgoj predstavlja ključni proces u oblikovanju ličnosti djeteta, kroz koji ono stiče ne samo znanja i vještine, već i vrijednosti, stavove, navike i emocionalne sposobnosti. Odgojni utjecaji oblikuju karakter i pomažu djetetu da usvoji norme ponašanja neophodne za skladan život u zajednici. Odgoj u ranom djetinjstvu ima trajni utjecaj na razvoj pojedinca jer se upravo u tom periodu formiraju temelji emocionalnog, intelektualnog i socijalnog razvoja. Proces odgoja je složen i kontinuiran i traje od djetetovog rođenja.

Proces odgajanja predstavlja svjesno i plansko djelovanje usmjereno na oblikovanje ličnosti djeteta, odnosno razvoj njegovih intelektualnih, emocionalnih, moralnih, radnih, estetskih i socijalnih sposobnosti. Tokom procesa odgajanja, ključna je uloga odgajatelja, koji kroz primjer, usmjeravanje i podršku pomaže djetetu da razumije posljedice svojih postupaka i da gradi pozitivan odnos prema sebi i drugima. Odgajanje podrazumijeva i prilagođavanje odgojnih metoda potrebama

i sposobnostima djeteta, uz poštovanje njegove ličnosti i individualnosti.

Ovaj proces obuhvata različite faze i aspekte razvoja – od usvajanja osnovnih socijalnih vještina, preko razvoja emocionalne regulacije i moralnog prosuđivanja, do oblikovanja identiteta i životnih stavova. U skladu s tim, odgajanje zahtijeva integraciju različitih odgojnih sadržaja i metoda, te stalnu saradnju porodice, škole i drugih institucija. Proces odgajanja je složen i dinamičan sistem utjecaja i učenja, koji postavlja temelje za sveukupni razvoj djeteta i njegov uspješan život u društvu. Odgoj djece predškolskog uzrasta podrazumijeva sistematsko razvijanje poželjnih navika, osnaživanje sposobnosti i usvajanje praktičnih vještina koje doprinose njihovom cjelovitom razvoju.

Navika se stiče učenjem i ponavljanjem određene radnje do tačke automatizacije. Formiranje navike počinje tako što odrasla osoba – najčešće odgajatelj ili roditelj, jasno demonstrira određenu radnju. Nakon toga dijete dobija priliku da tu radnju samostalno izvodi, uz kontinuirano podsticanje, podršku i korekciju. Tokom ovog procesa važno je analizirati način na koji dijete izvodi zadatak, prepoznati poteškoće i davati jasna i konstruktivna uputstva koja pomažu da radnja bude izvedena pravilno i sa sve manje napora.

Sticanje navika kod djece odvija se postepeno i zahtijeva ponavljanje u stabilnom i dosljednom okruženju. Kada se određena aktivnost više puta izvodi na isti način, ona se vremenom pretvara u automatizirano ponašanje, koje dijete prihvata kao sastavni dio svog svakodnevnog

funkcioniranja. Na taj način razvijaju se obrasci ponašanja koji doprinose samostalnosti, urednosti, odgovornosti i ukupnom razvoju ličnosti.

Upravo zbog toga, neophodno je da proces formiranja navika u predškolskom uzrastu bude pažljivo osmišljen i usmjeren ka razvoju onih ponašanja koja podržavaju djetetov fizički, emocionalni i socijalni razvoj.

Sposobnosti u predškolskoj pedagogiji posmatramo kao osnovne psihofizičke predispozicije koje dijete koristi za usvajanje novih znanja, razvoj vještina i prilagođavanje zahtjevima okoline. One se dijele na opće i specijalne sposobnosti. Opće sposobnosti omogućavaju djetetu da uspješno uči, komunicira i aktivno učestvuje u različitim vrstama aktivnosti, dok se specijalne sposobnosti odnose na izraženije talente u određenim oblastima, poput muzike, likovne umjetnosti ili govora.

Sa pedagoškog stanovišta, važno je da odgajateljice u predškolskim ustanovama prate razvoj sposobnosti svakog djeteta kako bi na vrijeme prepoznale i podstakle posebne talente, ali i pružile podršku onima kojima je potrebna dodatna pomoć. Individualizacija pristupa u radu sa djecom omogućava optimalan razvoj potencijala i doprinosi stvaranju pozitivnog osjećaja kompetentnosti i motivacije za učenje.

Vještine se u predškolskom dobu razvijaju kroz svakodnevne aktivnosti i igre koje su prilagođene razvojnem uzrastu djeteta. Kroz ponavljanje i vježbanje jednostavnih radnji, kao što su oblačenje, rukovanje

priborom za jelo, crtanje ili osnovne motoričke aktivnosti, djeca usvajaju vještine koje su temelj za njihovu samostalnost i dalje učenje. Predškolska pedagogija naglašava važnost stvaranja podsticajnog i sigurnog okruženja u kome djeca imaju mogućnost da istražuju, eksperimentišu i usavršavaju svoje vještine u skladu sa svojim tempom razvoja.

Pedagoški pristup u ovom periodu podrazumijeva plansko vođenje procesa učenja i razvoja kroz aktivnosti koje integriraju razvoj sposobnosti i vještina, s ciljem da dijete osnaži svoje funkcionalne sposobnosti za svakodnevni život i pripremi se za uspješan prelaz u školu. Poseban značaj pridaje se igri kao osnovnom mediju učenja i razvoja, jer kroz igru dijete aktivno koristi svoje sposobnosti i usvaja vještine na prirodan i motivišući način.

1.3.2. Obrazovanje

Obrazovanje je ključni segment odgojno-obrazovnog procesa kojim se podstiču i usmjeravaju sve vrste dječjih sazajnih aktivnosti. Kroz obrazovni rad, djeca ne samo da stiču nova znanja, već ih i aktivno usavršavaju, oblikuju i proširuju svoja iskustva, što doprinosi njihovom ukupnom kognitivnom i emocionalnom razvoju. Osim razvoja ličnih sposobnosti, obrazovanje ima zadatak da prenese djeci odabrana saznanja koja je čovječanstvo tokom svog razvoja prikupilo i sistematiziralo, a koja su objedinjena u različitim oblastima poput nauke, tehnike, rada, proizvodnje, umjetnosti i društvenih odnosa. Na taj način, obrazovanje predstavlja most između tradicije i savremenosti,

omogućavajući djeci da razumiju svijet oko sebe i aktivno učestvuju u društvenim i kulturnim tokovima. Obrazovanje je sistematski proces usmjeren na razvoj kognitivnih sposobnosti djeteta kroz aktivno sticanje, obradu i primjenu znanja. Kroz obrazovne aktivnosti, dijete uči kako da organizira svoja prethodna iskustva, analizira ih i kritički razmišlja o njima, što predstavlja osnovu za dalje učenje i usvajanje složenijih sadržaja. Ovaj proces ne podrazumijeva samo pasivno usvajanje informacija, već podstiče razvoj sposobnosti rasuđivanja, rešavanja problema i kreativnog mišljenja. Na taj način, obrazovanje omogućava djetetu da postepeno izgrađuje svoje znanje na temeljnim osnovama, razvijajući intelektualnu samostalnost i spremnost za nove izazove učenja i životne situacije.

Za uspješan proces obrazovanja neophodno je da se dijete postepeno oslobodi neposredne zavisnosti od konkretnog, spoljnog okruženja i da razvije sposobnost apstraktnog mišljenja. To znači da načini na koje dijete doživljava i predstavlja stvarnost treba da se prebace sa spoljašnjeg, opaženog nivoa na unutrašnji, mentalni plan. Istovremeno, motorne i funkcionalne aktivnosti, koje su u početku konkretne i neposredne, treba da se transformiraju u simboličke radnje – na primjer, kroz govor, maštu, ili druge oblike simboličkog izražavanja. Ova unutrašnja simbolizacija omogućava djetetu da razmišlja, planira i rješava probleme nezavisno od neposrednih čulnih doživljaja, što je ključni preduslov za razvijanje viših kognitivnih funkcija i za napredovanje u procesu obrazovanja.

1.3.3. Odgojno-obrazovni proces

Odgojno-obrazovni proces predstavlja organiziranu, interaktivnu i kreativnu razmjenu između djece i odgajatelja, koja se odvija kroz svakodnevne aktivnosti u vrtiću. Ovaj proces uključuje planirano sticanje znanja, vještina i stavova, uz korišćenje različitih metoda – od igre, preko istraživačkih aktivnosti, do multimedijalnog izražavanja. Cilj procesa jeste usvajanje poželjnih oblika ponašanja i ličnog razvoja, u skladu s vrijednostima i ciljevima savremenog odgoja i obrazovanja.

Svrha odgojno-obrazovnog procesa jeste razvoj cjelokupne ličnosti djeteta, uključujući biološke, psihološke i kognitivne funkcije (pažnja, pamćenje, mišljenje, govor). Kroz ovaj proces dijete postaje socijalno, emocionalno i intelektualno kompetentno.

1.3.4. Socijalizacija

Socijalizacija je kontinuiran i složen proces putem kojeg predškolsko dijete usvaja društveno prihvatljive, poželjne i funkcionalne obrasce ponašanja, vrijednosti, norme i uloge koje mu omogućuju uspješnu komunikaciju, saradnju i uključivanje u društveno okruženje. Kroz ovaj proces, dijete razvija identitet, uči pravila međuljudskih odnosa i postupno postaje aktivan i odgovoran član zajednice.

U predškolskom uzrastu, socijalizacija se primarno odvija kroz socijalnu integraciju sa vršnjacima i odraslima u neposrednom okruženju, pri čemu se podstiče kako emocionalni, tako i socijalno-

kognitivni razvoj djeteta. Ključnu ulogu u ovom procesu imaju sljedeći elementi:

- *U porodičnom kontekstu* to su roditelji, braća, sestre i šira porodična zajednica, koji svojim ponašanjem, stavovima i emocionalnom podrškom usmjeravaju djetetovo prvo učenje društvenih normi.
- *U institucionalnom kontekstu* (npr. u vrtiću), najznačajniji elementi su odgajateljice i vršnjaci. Odgajateljice svojim pedagoškim postupcima modeliraju prosocijalna ponašanja, dok interakcija s vršnjacima razvija vještine kao što su dijeljenje, saradnja, empatija i rešavanje sukoba.

U predškolskom dobu dominantan je proces primarne socijalizacije, koji postavlja temelje za sve buduće oblike društvenog funkcionisanja. Socijalizacija započinje od rođenja i traje cijeli život, ali su njeni temelji postavljeni upravo u ranom djetinjstvu, kada su emocionalna otvorenost fleksibilnost ličnosti i intenzitet učenja najizraženiji.

1.3.5. Učenje

Učenje je složen, dinamičan proces koji obuhvata i psihološke i biološke aspekte čovekovog razvoja. Ono započinje još u prenatalnom periodu, a nastavlja se tokom cijelog života, pri čemu ima ključnu ulogu u oblikovanju ponašanja, sticanju znanja, vještina i navika. Suština učenja ogleda se u trajnim promjenama ponašanja koje nastaju kao rezultat ličnog iskustva. Najosnovniji oblici učenja često se ostvaruju

kroz kopiranje ili imitaciju, što predstavlja pasivno prilagođavanje postojećim uslovima. Međutim, kao što ističe B. Stevanović (1966, str. 16), takav oblik učenja može dovesti i do neželjenih posledica, jer pasivno preuzimanje može “često izvrgnuti pojedinca stanju potpune neprilagođenosti” ukoliko nema kritičkog osmišljavanja i prilagođavanja novih znanja. Zato je on protiv ostvarivanja odgoja na taj način, već se zalaže za prilagodljivo stvaralaštvo u učenju, a ne samo pasivnu adaptaciju učenjem, videvši u stvaralaštvu mogućnost da se odgajaju sposobnosti na najširem planu. Osnovni zadatak za djecu predškolskog uzrasta je da djeca kritički i kreativno misle i da se utječe na cjeloviti razvoj dječije ličnosti.

U ranom djetinjstvu, učenje se odvija kroz senzorne, motoričke, emocionalne i socijalno-kognitivne kanale. Najraniji oblici učenja kod odojčadi zasnovani su na uslovljenim refleksima, posebno u vezi sa osnovnim biološkim potrebama kao što su hranjenje, spavanje i održavanje higijene. Ovi obrasci ponašanja čine osnovu za dalji razvoj složenijih motoričkih i manipulativnih vještina koje se intenzivno razvijaju tokom druge i treće godine života.

Eksperimentalna istraživanja su pokazala da fetus već u sedmom mesecu prenatalnog razvoja može reagirati na spoljašnje podražaje pokretima, što ukazuje na rane oblike učenja i senzorne integracije (DeCasper & Spence, 1986). Ova rana sposobnost za reagiranje na spoljašnje nadražaje predstavlja osnovu za kasnije učenje kroz opažanje, imitaciju i eksperimentisanje.

Kada se govori o učenju djece predškolskog uzrasta, važno je naglasiti da se saznanja ne stiču pasivnim usvajanjem pojmova, već njihovim aktivnim građenjem kroz ličnu akciju i iskustvo u stvarnom okruženju. Zato čitav odgojno-obrazovni proces treba biti prilagođen ovom principu, ne zanemarujući pritom i druge ključne aspekte razvoja djeteta kojima se doprinosi cjeloviti razvoj djece.

Prema Pijažeovoj teoriji, djeca ne usvajaju znanja kao pasivne posude u koje se „sipa“ sadržaj, već ih konstruišu iznutra, kroz sopstvene mentalne aktivnosti i interakciju sa okolinom (Kamii, 1983). Saznanje nije urođeno niti preneto bukvalno, već je rezultat interpretacije i aktivnog procesa integracije stečenih informacija u lično iskustvo.

Ključno je da saznanje utječe na djetetove stavove i opšti razvoj, jer ukoliko ne postane dio njegovog iskustvenog sistema, ono se lako zaboravlja i gubi na značaju. Stoga je neophodno omogućiti djetetu da uči na svoj način, kroz lični angažman i otkrivanje, a ne da se proces učenja svede na pasivno verbalno poučavanje.

1.3.6. Znanje

Znanje predstavlja oblik objektivizirane svijesti o stvarnosti, koji podrazumijeva razumijevanje, interpretaciju i integraciju činjenica, pojava, pojmova i pravila. U većoj mjeri, znanje uključuje sposobnost pojedinca da prepozna, objasni i primjeni informacije stečene učenjem, kao i prerađena lična iskustva i usvojeno kolektivno iskustvo, sistematizirano tokom historijskog razvoja ljudske civilizacije.

Znanje se ne pojavljuje samo kao pasivno skladištenje informacija, već kao rezultat aktivne mentalne obrade i integracije sa postojećim misaonim strukturama. Može biti klasificirano prema različitim kriterijumima, a u okviru obrazovnog i društvenog konteksta najčešće se razlikuju sljedeće dimenzije znanja:

- *Naučno znanje* – orijentisano na razlikovanje istine od laži.
- *Utilitarno znanje* – usmjereno na procjenu korisnog u odnosu na štetno; blisko je praktičnoj primjeni i svakodnevnim situacijama.
- *Moralno znanje* – omogućava razlikovanje dobrog od zlog; zasniva se na etičkim normama i vrednosnim sistemima zajednice.
- *Estetsko znanje* – odnosi se na razlikovanje lijepog i ružnog; obuhvata senzibilitet i vrednovanje umjetničkih, kulturnih i vizuelnih sadržaja.

U tom smislu, znanje se posmatra kao dinamična i višedimenzionalna kategorija, koja se neprestano razvija i nadograđuje kroz aktivnu interakciju pojedinca sa različitim aspektima njegovog okruženja, uključujući kulturni, društveni i obrazovni kontekst.

1.3.7. Iskustvo

Iskustvo predstavlja svjestan proces kroz koji pojedinac usvaja i obrađuje informacije stečene neposrednim doživljajem putem čula. Ono nastaje pod utjecajem spoljašnjih faktora, kao i sopstvenim

aktivnim djelovanjem na okolinu. Iskustvo se oblikuje kroz različite oblike aktivnosti, poput eksperimentisanja i posmatranja pojava i procesa, pri čemu je uvijek prisutno lično angažovanje i subjektivna percepcija. Također, ono je usko povezano sa kulturnim okruženjem u kojem se pojedinac nalazi i odražava specifične poticaje koje to okruženje pruža.

Iskustva kod djeteta mogu se podijeliti na čulna, motorička i simbolička:

1. *Čulna iskustva* odnose se na neposredne senzorne utiske koje dijete stiče putem svojih čula — vida, sluha, dodira, mirisa i ukusa. Ova iskustva su osnova prvobitnog upoznavanja sa okolinom i omogućavaju djetetu da percipira spoljašnje pojave i objekte.
2. *Motorička iskustva* proizilaze iz aktivnosti pokreta i tjelesnih radnji koje dijete izvodi u interakciji sa okolinom. Kroz pokret, dijete uči o prostoru, uzrocima i posljedicama, razvija koordinaciju i motorne vještine, te na taj način stvara neposredan odnos sa stvarnošću.
3. *Simbolička iskustva* su najviši oblik iskustva, koji podrazumijeva sposobnost djeteta da svoje doživljaje i opažanja izrazi i predstavi kroz simbole — kao što su govor, crteži, igre uloga i drugi oblici simboličkog mišljenja. Ova iskustva omogućavaju apstraktno razmišljanje, planiranje i kreativno izražavanje.

1.3.8. Njega, rast i razvoj

Njega u predškolskom uzrastu predstavlja osnovu za zdrav razvoj i blagostanje djeteta. Ona podrazumijeva sistematsku brigu o zdravlju kroz održavanje lične higijene, pravilnu i uravnoteženu ishranu, redovan boravak na svježem i čistom vazduhu, kao i pravovremene liječničke preglede i preventivne zdravstvene mjere. U predškolskim ustanovama, odgajateljice imaju važnu ulogu u podsticanju i usvajanju higijenskih navika kod djece, kao i u edukaciji roditelja o značaju adekvatne njege. Kvalitetna njega direktno utječe na otpornost djeteta prema bolestima, njegovu vitalnost i spremnost za učešće u različitim aktivnostima, što sve doprinosi uspješnom procesu učenja i razvoja.

Rast je u ovom periodu naročito intenzivan i ogleda se u očiglednim tjelesnim promjenama, povećanju visine, težine, jačanju koštanog i mišićnog sistema. Pravilna njega i ishrana su ključni faktori koji omogućavaju optimalan rast djeteta. Pedagoški pristup u predškolskim ustanovama uključuje praćenje tjelesnog razvoja djeteta kroz redovne kontrole i mjerenja, kako bi se blagovremeno uočile eventualna odstupanja i preduzele odgovarajuće intervencije. Također, kroz tjelesne aktivnosti i igre podstiče se razvoj motoričkih sposobnosti, koji su sastavni dio ukupnog tjelesnog razvoja.

Razvoj kod djece predškolskog uzrasta obuhvata složene biološke, psihičke i socijalne promjene koje djetetu omogućavaju da postepeno uspostavi samostalnost i adekvatno se prilagodi svom okruženju. U tom procesu, razvoj nije samo kvantitativan rast već i kvalitativno

sazrijevanje funkcija – kao što su govor, mišljenje, emocije, socijalne vještine i samoregulacija ponašanja. Predškolski uzrast je posebno značajan jer se u ovom periodu formiraju temelji za buduće učenje i socijalno funkcionisanje.

Pedagoški rad sa djecom u ovom uzrastu usmjeren je ka podršci cjelovitom razvoju kroz integrisane aktivnosti koje podstiču razvoj motorike, jezika, socijalnih i emocionalnih vještina. Odgajateljice kroz planirane i spontane igre, kreativne i edukativne zadatke, usmjeravaju dijete ka sticanju novih sposobnosti i razvijanju pozitivnih navika. Također, značajan je i partnerski odnos sa porodicom, jer se razvoj i njega djeteta najbolje ostvaruju u skladnoj saradnji sa roditeljima i drugim članovima zajednice.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Kako se definiira predškolska pedagogija kao naučna disciplina u odnosu na opću pedagogiju?
- Koji su savremeni izazovi i perspektive razvoja predškolske pedagogije kao naučne oblasti?
- Predmet predškolske pedagogije?
- Predstavite zadatke predškolske pedagogije?
- Navedite i analizirajte osnovne pojmove predškolske pedagogije?

2. PREDŠKOLSKA PEDAGOGIJA U SISTEMU DRUŠTVENIH NAUKA

Da bi određena nauka imala odgovarajući naučni status i priznanje, važno je da bude kompatibilna s drugim naukama u objašnjavanju svog predmeta proučavanja. Osim toga, mora imati jasno definiran vlastiti predmet, posebnu metodologiju i sistem zakonitosti.

Predškolska pedagogija treba imati jasan predmet proučavanja, posebnu metodologiju i sistem zakonitosti. Njeni zakoni obuhvataju osnovne principe razvoja i odgoja djece ranog uzrasta, uz uvažavanje društvenih, kulturnih i individualnih faktora. Time se obezbjeđuje njena teorijska utemeljenost i praktična primjenljivost u okviru šireg obrazovnog sistema.

Predškolska pedagogija, kao naučna disciplina, dio je šireg sistema društvenih nauka jer proučava pojave, odnose i procese koji se odnose na odgoj i obrazovanje djece predškolskog uzrasta. Njen primarni cilj jeste razumijevanje i unapređenje dječijeg razvoja kroz sistemsko i organizovano vaspitanje, ali kako bi to mogla kvalitetno ostvariti, neophodna je saradnja sa brojnim drugim društvenim naukama. U tom smislu, predškolska pedagogija je usko povezana sa brojnim naukama koje se bave proučavanjem zakonitosti razvoja čovjeka u fizičkom i psihičkom pogledu, kao i utjecajima različitih faktora na odgoj sa društvenog, ekonomskog, psihološkog i medicinskog aspekta.

Jedna od najvažnijih nauka s kojom predškolska pedagogija ostvaruje povezanost jeste psihologija. Pomoću razvojne i obrazovne psihologije pedagogija dobija uvid u tokove dječijeg emocionalnog, kognitivnog, socijalnog i moralnog razvoja. Teorije kao što su Pijaževa kognitivna razvojna teorija, socijalno-kulturno-historijska teorija Vigotskog i Eriksonova teorija psihosocijalnog razvoja doprinose boljem razumijevanju potreba, potencijala i načina učenja djece predškolskog uzrasta.

Sociologija je još jedna ključna disciplina. Ona omogućava razumijevanje djeteta kao socijalnog bića koje se razvija unutar određenih društvenih struktura, kulturnih normi i vrijednosti. Proučava ulogu porodice, zajednice, medija i socijalne sredine u oblikovanju djetetove ličnosti i ponašanja, kao i uticaj klase, roda i kulturne pripadnosti na proces obrazovanje.

Medicinske nauke, pogotovo ako govorimo o mentalnoj higijeni posebno daju doprinos prevenciji od različitih bolesti djece predškolskog uzrasta i brizi za njihov zdrav život, iz tog razloga pronalazi primjenu u predškolskoj pedagogiji.

Antropologija, posebno kulturna antropologija, pruža dragocjena saznanja o načinu života, običajima, tradiciji i društvenim vjerovanjima različitih zajednica. Time se predškolskoj pedagogiji omogućava razumijevanje razlika u odgoju djece u različitim kulturama, što je važno za interkulturalno i inkluzivno obrazovanje.

Etika i filozofija imaju poseban značaj za pedagošku djelatnost jer nude teorijsku osnovu za razmatranje vrijednosti, ciljeva i svrhe obrazovanja. Etika pomaže u usmjeravanju moralnog odgoja djece, dok filozofija obrazovanja omogućava dublje promišljanje o prirodi čovjeka, djeteta i obrazovanja uopće.

Ekološka iskustva i svijest kod djece predškolskog uzrasta pomažu u organizaciji skladnog, urednog i odgovornog života sa sredinom koja ih okružuje i u kojoj žive.

Ekonomija doprinosi razumijevanju resursa potrebnih za funkcioniranje predškolskih ustanova, utjecaja društveno-ekonomskih faktora na proces odgoja i obrazovanje, kao i pitanja dostupnosti i održivosti predškolskog sistema.

Doprinos estetike predškolskom odgoju je vrlo važan i daje doprinos u razvijanju estetskog odgoja djece predškolskog uzrasta. Kod djece predškolskog uzrasta podstiče razvoj navika, smisla, osjećaja za urednost i ljepotu i podstiče kod djece kreativno izražavanje.

Ne treba zaboraviti ni lingvistiku, koja doprinosi razumijevanju razvoja jezika kod djece, kao i značaja jezičkog izražavanja i komunikacije u procesu učenja. Jezik je osnovni alat kognitivnog razvoja, pa lingvistička saznanja pomažu u razvoju jezičko-komunikacijskih kompetencija kod djece predškolskog uzrasta.

Predškolska pedagogija ne funkcionira izdvojeno, ona se oslanja na brojne društvene nauke kako bi što cjelovitije i efikasnije odgovorila na izazove odgoja i obrazovanja djece u najranijem periodu života. Kroz sintezu saznanja iz psihologije, sociologije, filozofije, antropologije, filozofije, medicinskih nauka, estetike, ekonomije i drugih oblasti, predškolska pedagogija oblikuje savremene pristupe odgoju i obrazovanju koji su prilagođeni potrebama djeteta i zahtjevima društva.

Predškolska pedagogija, kao dio opšte pedagogije, zauzima značajno mjesto u okviru sistema društvenih nauka jer proučava čovjeka u najranijoj fazi njegovog razvoja, u periodu koji je ključan za formiranje cjelovite ličnosti, usvajanje temeljnih obrazaca ponašanja, navika i vrijednosti. U sistemu društvenih nauka, predškolska pedagogija ima interdisciplinarni karakter, jer koristi teorijska i metodološka znanja iz psihologije, sociologije, filozofije, etike, antropologije i medicine kako bi pružila cjelovito razumijevanje djetetovog razvoja i odgoja. Njeno polazište je humanistički pristup djetetu kao aktivnom učesniku u sopstvenom razvoju, a cilj je oblikovanje obrazovnih politika i pedagoške prakse koje će podržati dječiji potencijal.

Predškolska pedagogija, osim teorijskog utemeljenja, ima i visoku društvenu relevantnost, jer svojim nalazima utječe na unapređenje kvaliteta predškolskog procesa odgoja i obrazovanja, profesionalni razvoj odgajateljica i oblikovanje obrazovnog sistema u skladu sa savremenim potrebama društva. U tom smislu, ona ne samo da doprinosi naučnom razumijevanju ranog razvoja, već i aktivno učestvuje u rješavanju društvenih problema kroz edukaciju, prevenciju

i intervenciju u djetinjstvu. Kao takva, ona se jasno pozicionira u okviru društvenih nauka kao nauka o ranom djetinjstvu sa jasnim teorijskim temeljima i praktičnim implikacijama.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Na koji način funkcionira predškolska pedagogija?
- Koje su sličnosti i razlike između predškolske pedagogije i razvojne psihologije u pristupu razvoju djeteta?
- Ispitati vezu između predškolske pedagogije i estetike?
- Analizirajte jednu od najvažnijih nauka sa kojom je predškolska pedagogija povezana?
- Kako znanja iz oblasti medicine utječu na prevenciju emocionalnih i razvojnih poteškoća kod djece predškolskog uzrasta?
- Na koji način se interkulturalno obrazovanje može integrisati u planiranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada?
- Koliko je prisutna saradnja između stručnjaka iz oblasti zdravstva i odgajateljica u predškolskim ustanovama?
- Na koji način antropološka saznanja utječu na kreiranje inkluzivnih obrazovnih politika u ranom djetinjstvu?

3. ODNOS PREDŠKOLSKE PEDAGOGIJE I DRUGIH PEDAGOŠKIH DISCIPLINA

Razvoj predškolske pedagogije omogućavaju kako njeni sopstveni istraživački rezultati, tako i doprinosi drugih naučnih disciplina. Predškolska pedagogija, iako samostalna naučna oblast, neraskidivo je povezana sa drugim pedagoškim disciplinama s kojima dijeli zajednički cilj, cjelovit razvoj i obrazovanje čovjeka. Njen teorijski i praktični okvir obuhvata elemente opće pedagogije, didaktike, porodične pedagogije, socijalne pedagogije, specijalne pedagogije, kao i pedagogije slobodnog vremena.

Opća pedagogija pruža temeljna znanja o odgoju, obrazovanju i razvoju ličnosti, koja predškolska pedagogija prilagođava specifičnostima ranog uzrasta. Didaktika, kao nauka o učenju i nastavi, daje metodološke osnove za organizaciju odgojno-obrazovnog procesa u predškolskoj ustanovi, uključujući principe, metode, oblike i strategije rada prilagođene djeci predškolskog uzrasta.

Porodična pedagogija naglašava značaj porodice kao najvažnije primarne odgojne sredine, čime se ostvaruje kontinuitet između porodičnog i institucionalnog okruženja. Socijalna pedagogija se oslanja na ulogu socijalnog konteksta u razvoju djece, naročito u prevazilaženju rizika i marginalizacije.

Specijalna pedagogija ima ključnu ulogu u inkluzivnom obrazovanju, omogućavajući predškolskoj pedagogiji da odgovori na potrebe djece

sa poteškoćama u razvoju. Pedagogija slobodnog vremena doprinosi kvalitetnom osmišljavanju igre i slobodnih aktivnosti, koje su osnovni modaliteti učenja i razvoja u ranom djetinjstvu.

Zahvaljujući statusu predškolske pedagogije u sistemu pedagoških disciplina, predškolska pedagogija dobija interdisciplinarni karakter, što joj omogućava da sveobuhvatno odgovori na složene izazove savremenog odgoja i obrazovanja djece predškolskog uzrasta.

Rezultati naučnih istraživanja svrstavaju se u pravila, načela i zakone, a njihova povezanost čini sistem zakonitosti predškolske pedagogije. U tom sistemu, pojam "zakon" predstavlja najširi nivo, zatim slijede načela, a potom pravila.

Zakon predškolske pedagogije zasniva se na općem pedagoškom zakonu koji se odnosi na najbitnije odnose među pojavama u procesu odgoja djece ranog uzrasta. Možemo izdvojiti više zakona koji se odnose na ovu oblast:

- Zakon o usklađenosti odgojnog rada sa hronološkom dobi djeteta,
- Zakon o društveno-ekonomskoj uvjetovanosti predškolskog odgoja,
- Zakon o međusobnim utjecajima socijalnih, okolinskih, nacionalnih i kulturnih karakteristika na odgoj djeteta predškolske dobi,

- Zakon o hronološkoj dobi djeteta kao predmetu predškolske pedagogije,
- Zakon o simultanom djelovanju heterogenih faktora na ličnost djeteta predškolske dobi,
- Zakon o aktivnoj participaciji i anticipaciji djeteta u odgoju i obrazovanju (učenju, ponašanju kao posljedicu učenja),
- Zakon o formiranju harmonijske i stvaralačke mlade ličnosti,
- Zakon o uključenosti predškolskog odgoja u opći sustav odgoja i obrazovanja" (Stevanović, 2001, str. 75).

Predškolska pedagogija je naučna disciplina koja se bavi proučavanjem svih faktora koji utječu na razvoj djeteta u najranijem uzrastu. U središtu njenog interesovanja nalazi se prvenstveno porodica, zatim institucionalne forme odgoja i obrazovanja kao što su vrtići i alternativne ustanove, ali i širi društveni i prirodni kontekst u kojem dijete odrasta. Ona analizira kako ovi faktori doprinose ili se mogu uključiti u plansko, intencionalno djelovanje na dječiji razvoj.

Kao disciplina koja se temelji na razvojnim karakteristikama djece predškolskog uzrasta, predškolska pedagogija se prirodno prepliće sa porodičnom pedagogijom, naročito u onom dijelu koji se odnosi na porodični odgoj djece. Zbog toga se može govoriti o predškolskoj pedagogiji u užem smislu (koja se odnosi na institucionalni odgoj) i u širem smislu (koja uključuje i porodični odgoj), u zavisnosti od pristupa klasifikaciji pedagoških disciplina.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Predstavite zakone predškolske pedagogije?
- Analizirajte odnos predškolske i porodične pedagogije?
- Kako se temeljna znanja opće pedagogije mogu konkretno primjeniti u radu sa djecom predškolskog uzrasta?
- Na koji način didaktičke metode i strategije mogu biti prilagođene specifičnim potrebama predškolske djece?
- Koja je uloga porodice u kontinuitetu odgoja i obrazovanja djeteta, i kako predškolska pedagogija može da podrži tu saradnju?
- Kako socijalna pedagogija doprinosi prevazilaženju rizika i marginalizacije djece u predškolskom uzrastu?
- Na koji način specijalna pedagogija obogaćuje inkluzivne prakse u predškolskom obrazovanju?
- Kako pedagogija slobodnog vremena utječe na razvoj kreativnosti i spontanosti kod predškolske djece?
- Koje su prednosti holističkog pristupa u integrisanju različitih pedagoških disciplina u predškolskoj pedagogiji?
- Koji su osnovni faktori koje proučava predškolska pedagogija u razvoju djeteta?
- Kako se predškolska pedagogija razlikuje u užem i širem smislu?

4. ASPEKTI RAZVOJA PREDŠKOLSKOG DJETETA

Predškolski period, koji obuhvata period do polaska u školu, predstavlja ključnu razvojnu fazu u kojoj se postavljaju temelji cjelokupne ličnosti djeteta. U ovom periodu dijete prolazi kroz dinamične promjene koje se ogledaju u napredovanju na fizičkom, kognitivnom, emocionalnom, socijalnom, moralnom, estetskom i ekološkom planu. Svi ovi aspekti razvoja su međusobno povezani i uslovljeni, i razvijaju se u složenoj interakciji bioloških faktora, neposrednog okruženja, doživljaja i iskustava koje dijete svakodnevno doživljava.

Savremeni pristupi u razvojnim naukama i predškolskoj pedagogiji ističu značaj holističkog i integrisanog pristupa djetetu. Takav pristup podrazumijeva istovremeno uvažavanje svih dimenzija razvoja, pri čemu se dijete posmatra kao cjelovito biće koje istovremeno uči, osjeća, misli, upoređuje, kreće se, igra se, upoznaje sebe i gradi odnose sa drugima.

U okviru fizičkog razvoja, dijete u ovom uzrastu prolazi kroz intenzivan rast i usavršavanje osnovnih motoričkih funkcija. Ovo uključuje razvoj grube i fine motorike, koordinacije, ravnoteže, snage i pokretljivosti, koji su osnova za dalji razvoj samostalnosti i funkcionalne nezavisnosti (Gallahue & Ozmun, 2006). Fizički razvoj je usko povezan s razvojem nervnog sistema, što omogućava napredak u izvršnim funkcijama, pažnji i samoregulaciji.

4.1. Tjelesni odgoj djece predškolskog uzrasta

U periodu ranog djetinjstva postavljaju se temelji za razvoj osnovnih fizičkih sposobnosti i usvajanje zdravih životnih navika. Ovaj razvojni period ima izuzetnu važnost jer se tada formiraju obrasci ponašanja i motoričke vještine koje će djeca koristiti tokom cijelog života. Redovna tjelesna aktivnost doprinosi ne samo razvoju mišićno-koštanog i nervnog sistema, već i jačanju imuniteta, pravilnom funkcionisanju unutrašnjih organa, te razvoju koordinacije, ravnoteže i opće motorike. Zbog značaja ranog djetinjstva za ukupno zdravlje i razvoj, preduzimaju se različite preventivne i razvojno usmjerene mjere koje imaju za cilj da podrže optimalan rast i razvoj organizma djece predškolskog uzrasta. Među tim mjerama posebno se ističu: dosljedna primjena principa lične i kolektivne higijene, osiguravanje uravnotežene i zdrave ishrane, redovan boravak na svježem vazduhu i izlaganje suncu u kontrolisanim uslovima, adekvatno planiranje aktivnosti i perioda odmora, kao i stalni zdravstveni nadzor u saradnji sa stručnim službama. Ove mjere doprinose očuvanju fizičkog zdravlja, jačanju imunološkog sistema i podsticanju psihofizičkog razvoja, te predstavljaju temelj savremenog pristupa brizi o djeci u predškolskom uzrastu.

Međutim, savremeni način života, obilje tehnologije, digitalnih uređaja i sve veća urbanizacija doveli su do značajnog smanjenja fizičke aktivnosti kod djece predškolskog uzrasta. Umjesto igre na otvorenom i fizičkih aktivnosti, djeca sve više vremena provode sjedeći – ispred televizora, računara, tableta ili mobilnih telefona. Ovakav stil života

negativno utiče na njihov rast i razvoj, često dovodeći do problema poput gojaznosti, lošeg držanja tijela, slabije kondicije, pa čak i problema u socijalizaciji. Fizička neaktivnost je povezana s nekoliko hroničnih zdravstvenih stanja kod djece (Booth et al., 2012), a gojaznost kod djece doprinosi niskom samopoštovanju, anksioznom poremećaju, šećeru u krvi, astmi i depresiji. Kako bi se smanjio rizik od negativnih posljedica po zdravlje i psihofizički razvoj djece, neophodno je obezbijediti ne samo pravilnu, raznovrsnu i nutritivno bogatu ishranu, već i svakodnevnu fizičku aktivnost.

Imajući u vidu cilj odgoja u našem društvu i anatomsko-fiziološke karakteristike djeteta predškolske dobi, zadaci fizičkog odgoja u ovom periodu su: "potpomaganje pravilnog rasta i unaprjeđenje zdravlja, razvijanje motorike, percepcije prostora, vremena i osjećaja za ritam, razvijanje osnovnih navika lične higijene kao i osnovnih oblika komunikacije djeteta sa sredinom u kojoj živi" (Mitrović, 1981, str. 90).

Sticanje kontrole nad vlastitim mišićnim sistemom i uspješno savladavanje sile teže predstavljaju neka od najvažnijih razvojnih dostignuća u ranom djetinjstvu, kroz pokret, koji je u tom smislu i glavna poluga njegovog opšteg razvoja. Da bi uspostavilo odnos svoga tijela sa zemljinom težom, djetetu je potrebno da ovlada stabilnim držanjem, da bi se kretalo kroz prostor potrebna mu je lokomotorna sposobnost, a da bi došlo u aktivan odnos s predmetima treba da razvija manipulaciju, osposobi se za dohvatanje i svrsishodno rukovanje predmetima (Gallahue et al., 1975, 42-31). Ove vještine su od presudnog značaja ne samo za fizički razvoj djeteta, već i za cjelokupan

razvoj njegove ličnosti. Kroz proces razvoja motoričkih sposobnosti djeteta stiče osnovu za samostalno funkcionisanje, interakciju sa socijalnim okruženjem i uspješno uključivanje u zajednicu.

Razvoj, usavršavanje i održavanje sposobnosti kretanja je dinamičan i dugotrajan proces koji traje tokom cijelog života, i predstavlja ključni aspekt ljudske adaptacije i funkcioniranja. Gotovo sva interakcija djeteta s okruženjem odvija se upravo putem pokreta, koji se može smatrati osnovnim mehanizmom psihofizičkog i socijalnog razvoja u svim fazama djetinjstva.

Kretanje ima izuzetno važnu ulogu u razvoju osobe jer je kretanje, pored kiseonika, vode, energije (hrane), odmora i sično, jedna od temeljnih fizioloških potreba čovjeka, kojima se održava u životu (Marinšek & Rajtmajer, 2017). Zato je važno da roditelji, odgajatelji i šira društvena zajednica prepoznaju značaj tjelesne aktivnosti i osiguraju djeci dovoljno prostora, vremena i motivacije za svakodnevno kretanje i igru. Rano djetinjstvo je najosjetljiviji, ali i najpogodniji period za izgradnju zdravih stilova života, a tjelesna aktivnost u tom uzrastu treba biti prirodna, raznovrsna i prilagođena dječijim sposobnostima i interesovanjima.

Razvoj djeteta obuhvata tri međusobno povezana procesa: rast, sazrijevanje i cjelokupni razvoj. Rast se odnosi na fizičko povećanje tijela – djeteta postaje više, teže i njegovi organi se postupno uvećavaju. Sazrijevanje podrazumijeva funkcionalno dozrijevanje organizma, pri čemu ključnu ulogu imaju nervni i hormonski sistem. Ovi sistemi utječu

na razvoj kostura, tjelesne građe i polnih karakteristika. Važno je naglasiti da se vrijeme početka i brzina sazrijevanja razlikuju kod svake osobe, kao i između djevojčica i dječaka. U naučnoj literaturi često se rast i sazrijevanje razmatraju zajedno s razvojem, koji uključuje i psihičke, emocionalne i socijalne promjene kroz koje dijete prolazi tokom odrastanja. Dijete se razvija na kognitivnom, emocionalnom, socijalnom, moralnom i motoričkom području (Malina, Bouchard & Bar-Or, 2004).

U skladu sa specifičnostima rasta i razvoja djece predškolskog uzrasta, u okviru fizičkog vaspitanja poseban akcenat se stavlja na razvoj dječijih pokreta, odnosno pokreta koji angažiraju krupne mišićne grupe. Ove osnovne motoričke sposobnosti predstavljaju temelj za kasniji razvoj finih motornih vještina i specijaliziranih pokreta koji zahtijevaju veću preciznost i koordinaciju manjih mišićnih skupina.

U prve dvije godine života motorički razvoj djeteta usko je povezan s njegovim psihičkim razvojem (Čuturić, 2008), a napredak u jednoj razvojnoj domeni može posljedično potaknuti napredak u nekoj drugoj razvojnoj domeni (Gallahue, Ozmun i Goodway, 2012; Payne i Isaacs, 2020). Iako se nakon treće godine života značajno poboljšavaju motoričke sposobnosti djeteta, njegov tjelesni razvoj i dalje je uslovljen brojnim razvojnim ograničenjima. Koštano-vezivni sistem još uvijek nije u potpunosti razvijen, a isto važi i za organe odgovorne za regulaciju krvotoka i disanja. Istovremeno, nervni i mišićni sistem se nalaze u fazi formiranja i uspostavljanja funkcionalne povezanosti.

Zbog toga, djeci ovog uzrasta ne odgovaraju monotone, jednostrane ili dugotrajne aktivnosti, niti one koje podrazumijevaju intenzivna mišićna opterećenja ili produžene napore. Umjesto toga, preporučuju se kraće fizičke aktivnosti većeg intenziteta, koje su prilagođene njihovim energetske kapacitetima. Ova vrsta aktivnosti omogućava djetetu da brzo reagira, da se uključi u različite aktivnosti, ali i da se relativno brzo oporavi od zamora, čime se podržava njegov zdrav fiziološki i psihomotorni razvoj.

Zurc (2011) smatra da nedostatak fizičke aktivnosti ili pogrešno, preterano ponavljanje određenih pokreta dovodi do nepravilnog fizičkog razvoja, a pritom usporava motorički, intelektualni, socijalni i emocionalni razvoj djeteta. Motoričke sposobnosti kod djece razvijaju se progresivno, prateći karakteristične razvojne faze koje se nadovezuju jedna na drugu. Na samom početku, kod novorođenčeta se javljaju refleksne radnje, koje predstavljaju automatske, nevoljne odgovore organizma na spoljašnje utjecaje i podražaje. Ove radnje su neurofiziološki utemeljene i ne zahtijevaju svjesnu kontrolu djeteta. Uslijed sazrijevanja nervnog sistema i intenzivnog neuro-motornog razvoja, refleksi se postepeno integriraju i omogućavaju pojavu rudimentarnih oblika kretanja, kao što su kontrola glave i vrata, održavanje trupa, sedenje, puzanje, stajanje i prohodavanje, koja se obično usvajaju do kraja druge godine života.

U narednoj fazi, dijete započinje sa usvajanjem i uvježbavanjem osnovnih oblika kretanja, uključujući trčanje, skakanje, bacanje, hvatanje i održavanje ravnoteže. Ove vještine, koje se razvijaju tokom

predškolskog perioda, direktno su povezane sa procesom upoznavanja i kontrole vlastitog tijela, te predstavljaju osnovu za dalji motorički razvoj.

Sa ulaskom u školski uzrast, fokus se postepeno pomjera ka razvoju općih motoričkih sposobnosti, pri čemu se pažnja usmjerava na fiziološke karakteristike kao što su brzina, snaga, koordinacija, preciznost i izdržljivost – osobine koje su ključne za savladavanje složenijih motoričkih zadataka i sportskih vještina.

Tjelesni odgoj u predškolskom uzrastu veoma je važan jer se tada dječije tijelo intenzivno razvija – posebno kosti, mišići, nervni sistem i motorika. Tjelesni odgoj takođe doprinosi formiranju osobina kao što su disciplina, upornost, hrabrost, samopouzdanje i sposobnost saradnje s drugima, što je od suštinske važnosti za socijalizaciju djece predškolskog uzrasta (Bailey, 2006). Da bi se djeca pravilno razvijala, potrebno im je obezbijediti odgovarajuće uslove i fizičke aktivnosti prilagođene njihovom uzrastu. Zadaci tjelesnog odgoja su:

- „povoljno uticanje na rast i razvoj organizma i jačanje dječijeg zdravlja,
- obezbeđuje i normalno stanje aparata za kretanje (zglobova, veza i mišića),
- da se formira pravilno držanje tela,
- uticanje na „čeličenje“ organizma (stvarati otpornost prema promenljivim klimatskim uslovima- toploti, hladnoći, vetru i vlazi),

- uticaj na svestrano obrazovanje motorike (kordinacija kretanja, formiranje i učvršćivanje motornih navika i sposobnosti),
- razvijanje stvaralačkih aktivnosti (povećanje postignuća u pogledu brzine, snage, otpornosti, izdržljivosti),
- usavršavaju se funkcije čulnih organa i doprinosi razvoju intelektualnih sposobnosti,
- doprinosi i formiranju i interesa i smisla za lepo“ (Kamenov, 1987, str. 152-153).

Posebna pažnja usmjerava se na razvoj osnovnih motoričkih funkcija i uspostavljanje elementarnih motornih navika i vještina. Neophodno je kontinuirano podsticati koordinaciju različitih pokreta te njihovu sinhronizaciju i integraciju, u skladu sa funkcionalnim zahtjevima i komunikacijskim sposobnostima djeteta. Nadalje, poseban značaj pridaje se usavršavanju osnovnih pokreta kao što su hodanje, podizanje i držanje predmeta, kao i razvoju pokreta neophodnih za izvođenje ličnih higijenskih radnji, učestvovanje u društvenim aktivnostima i obavljanje manuelnih zadataka. Ovaj razvoj motoričkih vještina predstavlja ključni preduslov za samostalnost i efikasnu socijalnu integraciju djece u predškolskom dobu. Motorička aktivnost u ranom djetinjstvu ima ključnu ulogu u razvoju osnovnih motoričkih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta, te direktno utječe na razvoj neuro-mišićne koordinacije, posturalne stabilnosti i općeg zdravstvenog statusa djece ovog uzrasta. Pišot i Planinšec (2005) smatraju da što je viši nivo motoričkih sposobnosti, uspješnije će biti učenje i izvođenje motoričkih spretnosti. Razvoj grube i fine motorike odvija se po

određenom redoslijedu. U skladu s principom centrifugalnog razvoja (razvoj od centra tijela prema periferiji), djeca najprije uspostavljaju kontrolu nad proksimalnim mišićnim grupama – trupom, ramenima i nadlakticama – a tek kasnije razvijaju sposobnosti upravljanja ostalim mišićima, uključujući podlaktice, šake, dlanove i prste.

Razvoj osnovnih motoričkih vještina u predškolskom periodu može se odvijati spontano ali i kroz planirane aktivnosti i podršku odraslih. Okruženje u kojem se dijete nalazi ima presudnu ulogu u oblikovanju njegovih motoričkih, kognitivnih i socijalnih kompetencija. Razvoj motorike može djelovati kao kontrolni faktor za budući razvoj djeteta jer motoričke vještine djece mogu biti preduslov za druge razvojne funkcije (Bushnell & Boudreau, 1993). Kroz pažljivo strukturirane igre i pokretne aktivnosti, djeci se pruža mogućnost da istražuju svoje sposobnosti, uvježbavaju nove obrasce kretanja i postepeno usvajaju složenije vještine. Upravo iz tog razloga, naglašava se značaj stvaranja podsticajnog i sigurnog okruženja u kojem će dijete imati priliku za aktivno učenje kroz pokret.

Motoričke vještine igraju ključnu ulogu u obuci i pripremaju teren za druge važne stvari za učenje, kao što su obrazovanje i socijalne vještine (Rahmani, 2005). Djeca mogu koristiti ove vještine u igrama ako im se pruži okruženje za učenje u kojem mogu vježbati ove vještine, što im omogućava da razviju vještine na višem nivou (Walkley et al., 2009). "Fizički zdrav organizam nesumnjivo je jedan od uslova lične sreće i životne radosti, a takođe i normalnog psihičkog razvitka i radne sposobnosti" (Mitrović, 1981. str. 91).

Veliki broj stručnjaka ukazuje na to da je predškolski uzrast ključan period za formiranje psihomotornog sistema kod djece, pri čemu pravilno strukturisana i kontinuirana fizička aktivnost ima izuzetno važnu ulogu. U tom razdoblju dolazi do intenzivnog sazrijevanja nervnog sistema, a naročito do razvoja procesa inhibicije – tj. kočenja u višim nervnim centrima – koji progresivno ograničavaju dominantne procese iradijacije (razdraženja). Ova neurofiziološka regulacija omogućava djetetu da sve sigurnije i koordinisanije izvodi osnovne oblike kretanja, kao što su hodanje, trčanje i skakanje, pri čemu pokreti postaju precizniji i oslobođeni suvišnih, nesvršishodnih elemenata.

Za razliku od odraslih, djeca predškolskog uzrasta nisu opterećena potrebom za izvođenjem funkcionalno složenih i preciznih radnji koje zahtijeva produktivan rad, te se slobodno i spontano kreću, trošeći pritom značajne količine energije. Dakle, motoričke aktivnosti u ranom djetinjstvu ne predstavljaju samo osnovu fizičkog razvoja, već i važan aspekt ukupnog psihosocijalnog sazrijevanja djeteta. Samo dobro izabrano i dozirano fizičko vježbanje, što podrazumijeva izbor adekvatnih vježbi, njihov intenzitet i trajanje, može pozitivno da djeluje na svestrani razvoj mladog organizma (Nikolić, 2019).

Dijete može da zaostane u motoričkom razvoju ako nema mogućnosti za izvođenje motoričkih aktivnosti (Videmšek & Visinski, 2001). Gruba motorika (npr. trčanje, skakanje, penjanje) razvija se ranije i odnosi se na veće pokrete koji angažuju veće mišićne grupe. S druge strane, fina motorika uključuje precizne i koordinisane pokrete ruku i prstiju (npr. crtanje, hvatanje malih predmeta, zakopčavanje dugmadi)

i razvija se postepeno kako sazrijeva centralni nervni sistem i raste mišićni tonus.

U tom kontekstu, fizička aktivnost u predškolskom periodu kod djece predškolskog uzrasta treba biti planski organizovana i raznovrsna, kako bi stimulisala pravilan motorički razvoj i doprinijela stvaranju trajnih navika zdravog načina života. „Fizičko vaspitanje predškolske djece treba posmatrati u kontinuitetu s fizičkim vaspitanjem na ostalim stupnjevima sistema vaspitanja i obrazovanja, jer se njegovi elementi protežu do kraja čovjekovog života. Istovremeno, ovo je vaspitanje "sastavni i nedjeljivi deo vaspitanja uopšte". Njegova uloga i cilj u sklopu vaspitanja je da doprinese svestranom razvoju ličnosti. Tjelesnim odgojem se doprinosi svestranom razvoju ličnosti i na taj način što se djeluje na čovjeka preko tijela, a ne samo na tijelo" (Bogosavljev, 1932. str. 7., prema E. Kamenov, 1987. str. 157). Prirodna potreba za kretanjem kod djece predškolskog uzrasta predstavlja jedan od osnovnih pokretača njihovog ukupnog razvoja. Najefikasnije se zadovoljava kroz igru i raznovrsne oblike fizičke aktivnosti, koje imaju višestruke i međusobno povezane razvojne funkcije. Prije svega, one doprinose unapređenju motoričkih sposobnosti – kao što su snaga, izdržljivost, koordinacija i fleksibilnost – koje su temelj za usvajanje složenijih oblika kretanja i tjelesne samokontrole. Upravo kroz igru i organizovano kretanje djeca razvijaju krupnu motoriku, koordinaciju, ravnotežu i prostornu orijentaciju, što predstavlja osnovu za kasniji razvoj složenijih motoričkih vještina. U tom kontekstu, fizičko vaspitanje značajno doprinosi prevenciji lošeg

držanja tijela, podstiče pravilan rast i razvoj. Fizički odgoj djece predškolskog uzrasta karakteriše naglasak na pokretnim igrama koje se realiziraju u grupnom okruženju, čime se ne samo razvijaju osnovne motoričke sposobnosti, već se podstiče i socijalna interakcija među djecom. Ove aktivnosti se dopunjuju sistematskim vježbama koje stilizuju pokrete iz svakodnevnog života ili dramatizuju sadržaje bajki i priča, čime se dodatno stimulišu kreativnost, mašta i emocionalna ekspresivnost. Važan segment čine i organizirane šetnje i izleti u prirodu, koji se integriraju sa spontanim oblicima kretanja, igrom i stvaralačkim izražavanjem kroz pokret, čime se doprinosi cjelokupnom psiho-fizičkom razvoju djeteta (Leskošek, 1980, str. 164–165).

Posebnu pedagošku i razvojnu vrijednost u tjelesnom odgoju djece predškolskog uzrasta imaju pokretne igre koje, osim fizičke aktivnosti, uključuju i socijalne, emocionalne i kognitivne elemente. Igre sa pravilima i jednostavnim narativima (sižeima) doprinose razvijanju samokontrole, discipline i kolektivne odgovornosti, čime se djeca postepeno oslobađaju egocentričnog ponašanja i usvajaju konstruktivne voljne i karakterne osobine. Osim toga, plesne igre i igre inspirisane kulturama različitih naroda pružaju priliku djeci da na intuitivan način upoznaju različite tradicije, čime se podstiče razvoj interkulturalne osjetljivosti i duha internacionalizma.

Međutim, značaj fizičke aktivnosti u ovom uzrastu nadilazi isključivo tjelesni razvoj. Kroz igru i kretanje, djeca istovremeno razvijaju i niz psihosocijalnih osobina koje su ključne za formiranje uravnotežene ličnosti. Učešćem u grupnim aktivnostima, djeca uče da komuniciraju,

dijele, sarađuju, razvijaju empatiju, rješavaju konflikte i usvajaju norme društveno prihvatljivog ponašanja.

Pored toga, fizička aktivnost doprinosi emocionalnoj stabilnosti, jačanju osjećaja samostalnosti, izgradnji samopouzdanja i općem osjećaju zadovoljstva. Na taj način, kretanje nije samo biološka potreba, već i sredstvo putem kojeg dijete aktivno gradi i razvija svoj identitet, emocionalnu sigurnost i socijalne vještine. U predškolskoj dobi "jedan od osnovnih metoda usvajanja pokreta je učenje po modelu, imitacijom, koja se često javlja u toku igre uloga. Imitacija postaje sve uspješnija zahvaljujući usavršavanju posmatračke sposobnosti i preciznijoj vizuelno motoričkoj koordinaciji djeteta" (Kamenov, 1987. st. 154.). Uz to, fizičke aktivnosti poboljšavaju emocionalnu stabilnost i izazivaju osjećaj zadovoljstva i radosti kroz kretanje, što dodatno motivira djecu za aktivno učešće u vježbama i igri (Pica, 2006).

Fizička aktivnost doprinosi jačanju samopouzdanja, razvoju socijalnih vještina kroz interakciju s vršnjacima, te poboljšanju emocionalne stabilnosti kroz izražavanje i regulaciju emocija u kontekstu pokreta i igre. Temelj svakog oblika psihofizičkog razvoja je očuvano fizičko zdravlje i funkcionalno sposoban organizam. Djeca koja su fizički aktivna imaju jači imunitet, bolju otpornost na stres i viši nivo opće vitalnosti, što čini osnovu za uspješno učenje i razvoj u svim oblastima (Strong et al., 2005).

Svakodnevna fizička aktivnost donosi i brojne dugoročne zdravstvene koristi. Postoje mnoge prednosti bavljenja svakodnevnom fizičkom

aktivnošću, uključujući doprinos zdravlju, socijalnom i emocionalnom blagostanju pojedinaca, pomoć u kontroli težine u odrasloj dobi, smanjenje rizika od više hroničnih bolesti, uključujući bolesti srca i određene oblike raka, jačanje kostiju i mišića, održavanje mentalnog zdravlja i smanjenje rizika od prerane smrti (Naučni izvještaj Savjetodavnog odbora za smjernice za fizičku aktivnost, 2018; Kirby i dr., 2011; Paluska i Schwenk, 2000).

Istovremeno, kada su u pitanju djeca, fizičke vježbe im pomažu u poboljšanju snage kostiju, kontrole težine, kardiorespiratorne i mišićne kondicije, kao i kognitivnih vještina poput izvršnih sposobnosti, brzine obrade, pamćenja i tako dalje (Ministarstvo zdravstva i socijalnih usluga SAD-a, 2018; Donnelly i dr., 2016).

Broj tjelesnih vježbi kod djece će rasti kako budu poboljšavali svoje osnovne motoričke vještine. Pružanje mogućnosti učenja osnovnih motoričkih vještina kod djece tokom predškolske faze potiče djecu da poboljšaju svoj interes za tjelesne vježbe, što se poklapa s povećanjem zdravstvene kondicije (Gallehue, Ozmun & Goodway, 2012).

Predškolski uzrast je ključno vrijeme za razvoj osnovnih motoričkih vještina. Određeni rezultati istraživanja ukazuju na to da se vještine osnovnih motoričkih sposobnosti djelimično razlikuju po spolu, oni također ukazuju i na to da djeci nedostaju određene podvještine. Škof (2016) dodaje da se zbog individualnih razlika razvojne faze pojavljuju u različitim uzrastima i to treba uzeti u obzir u analizi faza motoričkog razvoja. Prema istraživanju, postoji određena potreba za višestrukim

implementacijama osnovnih motoričkih vještina u predškolskom uzrastu. S obzirom na to da strategije u ranom djetinjstvu imaju pozitivan utjecaj na interes djece predškolskog uzrasta za fizičku aktivnost, ključno je osigurati da se prošire bogata iskustva učenja i resursi za unapređenje i razvijanje osnovnih motoričkih vještina.

Dobro organiziran i stručno vođen tjelesni odgoj predstavlja polaznu osnovu i jedan od ključnih zadataka pedagoškog djelovanja u predškolskom vaspitanju. Njegova svrha nije samo razvijanje fizičkih sposobnosti, već i cjelovita izgradnja ličnosti djeteta. Tjelesni odgoj u ovom razdoblju doprinosi prirodnom razvoju i njegovanju kulture tijela, unapređenju senzo-motoričkih sposobnosti, te podstiče razvoj discipline, smjelosti, ustrajnosti i komunikacijskih vještina.

Kroz raznovrsne i svrhovite pokrete, dijete stiče pozitivna emocionalna iskustva, razvija osjećaj radosti i estetski doživljaj pokreta. Fizičko zdravlje i snažan, otporan organizam predstavljaju temelj za ukupan razvoj djetetove ličnosti, jer omogućavaju aktivno učešće u svakodnevnim životnim i obrazovnim aktivnostima.

Tjelesni odgoj također doprinosi formiranju osobina kao što su disciplina, upornost, hrabrost, samopouzdanje i sposobnost saradnje s drugima, što je od suštinske važnosti za socijalizaciju djece predškolskog uzrasta (Bailey, 2006).

Savremeni način života, naročito u urbanim sredinama, značajno ograničava mogućnosti djece za slobodno kretanje i svakodnevni

kontakt s prirodom. Udobnosti koje savremeno društvo pruža, poput digitalnih uređaja, zatvorenih prostora i organizovanih aktivnosti u ograničenim prostorima, smanjuju prirodnu potrebu za fizičkom aktivnošću, što negativno utječe na motorički razvoj, otpornost organizma i opće psihofizičko zdravlje djece (Gray et al., 2015; Tremblay et al., 2015).

Zato je od posebne važnosti da djeca predškolskog uzrasta svakodnevno provode što više vremena na otvorenom, u prirodnom ambijentu. Boravak u prirodi omogućava djeci kontakt sa sunčevom svjetlošću, svježim zrakom, različitim teksturama, mirisima i zvucima koji podstiču senzomotorni razvoj, emocionalnu stabilnost i kognitivno funkcionisanje (Fjørtoft, 2001). Prirodno okruženje predstavlja jedinstven prostor za igru i istraživanje koji spontano stimulira motoričke aktivnosti kao što su trčanje, penjanje, balansiranje, što doprinosi razvoju grube i fine motorike (Herrington & Brussoni, 2015).

Također, kroz boravak u prirodi djeca razvijaju pozitivan odnos prema životnoj sredini i formiraju osnovu ekološke svijesti. Istraživanja pokazuju da rana izloženost prirodi doprinosi razvoju empatije prema živim bićima, brige za okoliš i želje za očuvanjem prirodnih resursa (Chawla, 2009).

Zato je neophodno da se kroz predškolske programe sistematski podstiče boravak u prirodi, kako bi se kod djece razvila potreba i interesovanje za prirodnim ambijentima. Aktivnosti kao što su šetnje, grupne igre, prikupljanje prirodnih materijala, briga o životinjama,

biljkama ili vrtlarenje ne samo da pružaju razvojne koristi, već doprinose i razvoju identiteta djeteta u odnosu na prirodni svijet i okruženje.

Fizički odgoj u predškolskom uzrastu predstavlja ključnu dimenziju cjelovitog razvoja ličnosti djeteta i treba ga posmatrati kao sastavni dio opšteg odgojno-obrazovnog procesa. Njegova funkcija nije usmjerena samo na realizaciju tjelesnih aktivnosti, već uključuje unapređivanje zdravlja, razvoj osnovnih motoričkih sposobnosti, usvajanje higijenskih navika i podsticanje socio-emocionalnog sazrijevanja (Gallahue & Ozmun, 2006; Haywood & Getchell, 2019). Dakle, jedan od temeljnih ciljeva fizičkog odgoja jeste oblikovanje zdravih životnih navika i stvaranje otporne i funkcionalno sposobne jedinke. Poseban akcenat stavlja se na usvajanje higijenskih principa – kako u pogledu lične njege, tako i higijene prostora i okoline.

U savremenom pristupu fizičkom odgoju, kako predlaže J. F. Williams, naglasak bi trebalo staviti na "odgoj kroz fizičku aktivnost", a ne samo na "fizički odgoj", budući da pokret predstavlja integralni aspekt celokupnog razvoja ličnosti djeteta. Pokret je, u tom smislu, način izražavanja i interpretacije sopstvenog identiteta i odnosa prema spoljašnjem svijetu. Kroz fizičku aktivnost dijete ne razvija samo mišićnu snagu i koordinaciju, već i emocionalnu stabilnost, socijalne vještine i kognitivne sposobnosti.

4.2. Intelektualni odgoj djece predškolskog uzrasta

Intelektualni odgoj djece predškolskog uzrasta obuhvata sistematsko podsticanje razvoja kognitivnih sposobnosti kroz aktivnosti koje podstiču razmišljanje, opažanje, pamćenje, pažnju, jezičko izražavanje i radoznalost. Cilj intelektualnog odgoja nije samo prenošenje znanja, već podsticanje djece da aktivno istražuju svijet oko sebe, postavljaju pitanja, povezuju informacije i razvijaju sposobnost logičkog zaključivanja i rješavanja problema.

U tom procesu, značajna pažnja se posvećuje razvoju govora i jezika kao osnovnog sredstva mišljenja, bogatstvu iskustava koje dijete stiče kroz igru, posmatranje i eksperimentisanje, kao i njegovanju misaonih operacija koje vode ka formiranju pojmova, klasifikaciji, serijaciji i razumijevanju uzročno-posljedičnih odnosa. Aktivnosti koje podstiču intelektualni razvoj treba da budu raznovrsne, motivirajuće i prilagođene uzrastu, kako bi djeca razvila pozitivan odnos prema učenju i mentalnim izazovima.

Poseban naglasak u intelektualnom odgoju stavlja se na razvijanje radoznalosti, interesovanja za prirodne i društvene pojave, kao i na osposobljavanje djece da samostalno razmišljaju i donošenje zaključaka. Osnovni zadatak intelektualnog odgoja je:

- "razvijanje saznavnih i izražajnih sposobnosti djece predškolskog uzrasta: opažanja, pažnje, pamćenja, mašte, mišljenja i govora,

- podsticanje prirodne radoznalosti i razvijanje motivacije za intelektualni rad i učenje,
- stvaranje uslova za sticanje elementarnih predstava o prirodi i uvođenje predškolske djece u matematičko-logičke odnose, koji omogućavaju sticanje osnovnih pojmova o broju, veličini i prostoru" (Mitrović, 1981, str. 109).

Intelektualni odgoj predstavlja sistematski i ciljano usmjereni proces podsticanja mentalnih sposobnosti djeteta, sa ciljem razvoja njegovih misaonih, jezičkih, logičkih i kreativnih vještina. Kognitivni razvoj djeteta, koji obuhvata procese pažnje, pamćenja, opažanja i zaključivanja, čini temelj na kojem se gradi intelektualni odgoj. Kroz intelektualni odgoj, djeca se uče da ove osnovne kognitivne sposobnosti usmjere ka složenijim misaonim zadacima, razvijajući pritom sposobnost analize, sinteze i kreativnog razmišljanja.

Kroz pažljivo osmišljene pedagoške aktivnosti, koje integriraju istraživanje, igru i jezičke zadatke, intelektualni odgoj doprinosi cjelovitom razvoju ličnosti, podstičući radoznalost, samostalnost i volju za učenjem. Razumijevanje međusobne povezanosti između kognitivnog razvoja i intelektualnog odgoja ključno je za uspostavljanje efikasnih obrazovnih strategija koje podržavaju sve aspekte dječjeg razvoja, stvarajući temelj za životno učenje i adaptaciju u složenim društvenim uslovima.

Lidija Pehar (2007, str. 70.) navodi da su "naučnici otkrili da ono što jednu ličnost čini jedinstvenom i osobenom u kasnijem životu, jeste u

najvećoj mjeri rezultat njenog iskustva stečenog veoma rano, pri čemu se sve više naglašavaju prve tri godine života“. Naučna istraživanja potvrđuju da povećan broj čulnih i iskustvenih stimulacija utječe na rast sinapsi u mozgu, a sinapse su ključni elementi za razvoj složenijih oblika moždanih funkcija. Sinapse se stvaraju i učvršćuju kroz učenje i aktivno angažovanje djeteta u različitim situacijama. One sinapse koje se redovno koriste jačaju se i ostaju aktivne, dok se one koje se ređe koriste postepeno gube. Dok genetika određuje osnovni broj nervnih ćelija, okolina i iskustva imaju presudnu ulogu u oblikovanju i funkciji mozga. Ovaj princip naglašava važnost intelektualnog odgoja koji treba da obezbijedi bogato i stimulativno okruženje, kako bi se optimalno razvijale sposobnosti mišljenja, pamćenja i rešavanja problema kod djece.

Intelektualni odgoj, kao važan segment cjelokupnog razvoja djeteta, usmjeren je na podsticanje misaonih procesa, razvoja jezika, logičkog zaključivanja i rješavanja problema. Da bi ovaj oblik odgoja bio uspješno ostvaren, neophodno je da odgajatelji budu temeljno upoznati s razvojnim osobinama djece – naglašavaju Starc i saradnici (2004). Poznavanje kognitivnih i intelektualnih karakteristika djeteta omogućava planiranje aktivnosti koje su usklađene s njegovim mentalnim sposobnostima i razvojnim potencijalima.

Autori ističu kako određeni psihološki uvjeti – poput emocionalne sigurnosti, podržavajuće socijalne sredine, mogućnosti slobodnog izražavanja i adekvatne stimulacije – predstavljaju temelj za zdrav intelektualni razvoj. Ti faktori ne samo da omogućavaju bolje usvajanje

znanja, već i podstiču dječiju radoznalost, inicijativu i samostalnost u učenju. Na taj način intelektualni odgoj doprinosi ne samo razvoju kognitivnih funkcija, već i oblikovanju dječije ličnosti, pripremajući je za složene zahtjeve savremenog društva i školskog sistema.

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi do 3 mjeseca

- Važnost uspostavljanja ritma dana i noći
- Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe
- Osiguravanje vizualnog poticanja
- Osiguravanje socijalnog i taktilnog poticanja
- Osiguravanje prilika za motorički razvoj
- Osiguravanje govorne komunikacije
- Osiguravanje inicijative i slobode u započinjanju i prekidu interakcije
- Osiguravanje razlikovanja emocionalnih izraza

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 3 do 6 mjeseci

- Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe

- Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
- Govorno komuniciranje s djetetom
- Osiguravanje razlikovanja emocionalnih izraza okoline

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 6 do 12 mjeseci

- Stvaranje osjećaja sigurnosti i povjerenja da će okolina zadovoljiti djetetove osnovne potrebe
- Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
- Govorno komuniciranje s djetetom
- Potrebne intenzivne interakcije između djeteta i odrasle osobe
- Poticanje prosocijalnog ponašanja

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 1 do 2 godine

- Olakšavanje odvajanja od roditelja
- Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
- Poticanje razvoja pojma o sebi
- Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
- Poticanje prosocijalnog ponašanja

- Govorno komuniciranje s djetetom

- Poticanje simboličke igre

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 2 do 3 godine

- Osiguravanje motoričkog i spoznajnog razvoja
- Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
- Govorno komuniciranje s djetetom
- Osiguravanje razvoja kontrole izražavanja emocija
- Poticanje simboličke igre
- Poticanje empatije i prosocijalnog ponašanja

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 3 do 4 godine

- Osiguravanje razvoja samostalnosti i nezavisnosti
- Omogućavanje intelektualnog razvoja
- Osiguravanje kontrole izražavanja emocija
- Poticanje simboličke igre

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 4 do 5 godina

- Osiguravanje razvoja inicijative
- Omogućavanje razvoja vlastite efikasnosti – kompetentnost
- Omogućavanje intelektualnog razvoja
- Razvoj samoregulacije (kontrola impulsivnosti)
- Poticanje mašte i kreativnosti
- Osiguravanje razvoja kontrole izražavanja emocija
- Poticanje simboličke igre
- Poticanje razvoja predčitačkih aktivnosti

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 5 do 6 godina

- Osiguravanje osjećaja aktivnosti i kompetentnosti
- Osiguravanje intelektualnog razvoja
- Osiguravanje uzora za igru
- Govorno komuniciranje djeteta

Psihološki uvjeti optimalnog razvoja djeteta u dobi od 6 do 7 godine

- Omogućavanje inicijative i uspješnosti djeteta

- Osiguravanje intelektualnog razvoja
- Osiguravanje uzora za igru
- Govorno komuniciranje djeteta (Starč i sur., 2004)

Iz analize psiholoških uvjeta koje navode autori vidljivo je da su verbalna komunikacija i podsticanje samostalnosti ključni faktori u svakom razvojnem periodu djeteta. Ovi elementi direktno doprinose intelektualnom odgoju, koji se, prema autorima, treba poticati već od treće godine života kao temelj za optimalan kognitivni i emocionalni razvoj.

4.2.1. Radoznanost

Radoznanost kod djece predškolskog uzrasta predstavlja početnu fazu u procesu saznavnih aktivnosti, gdje djeca imaju potrebu i pokazuju interesovanje da postavljaju određena pitanja o predmetima, pojavama, samim tim imaju i odgovore. „Radoznanost, koja je urođena kod djeteta, je unutrašnja želja za učenjem koja čeka realni svet da je probudi. Radoznanost je u svojoj suštini posljedica zasnovana na realnosti, na većem stepenu od učenja“ (L'Ecuyer, 2014).

Djeca predškolskog uzrasta imaju snažnu potrebu za izražavanjem svojih misli, osjećanja i doživljaja, a jedan od najvažnijih i najprirodnijih oblika tog izražavanja jeste igra. Kroz simboličku, istraživačku, sociodramsku i konstruktivnu igru, djeca ne samo da komuniciraju sa svojom okolinom, već i aktivno uče, otkrivaju

zakonitosti svijeta, razvijaju misaone procese i rješavaju probleme na način koji je njima blizak i razumljiv. Igra, kao osnovna razvojna aktivnost u ovom uzrastu, omogućava spontano učenje koje podstiče kognitivni i jezički razvoj, kreativno mišljenje i sposobnost koncentracije, čime se značajno doprinosi ciljevima intelektualnog odgoja. „Radoznalost vodi ka potrazi za znanjem, bilo specifičnim odgovorom na relevantno pitanje, ili uopšteno, da zadovolji nečiji nagon za istraživanjem i generiranjem informacija, i može se manifestirati na različite načine koje je moguće izmjeriti korišćenjem bihejvioralnih, fizioloških i neuronskih mjerenja” (Schinkel, 2020).

4.2.2. Pažnja

Osnovni ciljevi intelektualnog odgoja djece predškolskog uzrasta usmjereni su na razvoj temeljnih kognitivnih i izražajnih sposobnosti, među kojima se ističu opažanje, pažnja, pamćenje, mišljenje, govor. Intelektualni razvoj u ovom uzrastu zahtijeva stvaranje stimulativnog okruženja koje podstiče dječiju prirodnu radoznalost i razvija unutrašnju motivaciju za intelektualni rad i proces učenja. Poseban značaj pridaje se usvajanju osnovnih spoznaja o prirodnim pojavama, kao i postupnom uvođenju djece u svijet matematičko-logičkih odnosa, čime se omogućava formiranje elementarnih pojmova o broju, veličini i prostornim odnosima. Na formiranje i razvijanje dječije pažnje utječu dječije aktivnosti, životne okolnosti i uvjeti. Kognicija uključuje mentalne procese i produkte koji dovode do spoznaje, a podrazumijeva sve mentalne aktivnosti poput pažnje, pamćenja, simboliziranja,

kategoriziranja, planiranja, rješavanja problema, stvaranja i mašte (Berk, 2015).

Posebnim aktivnostima djece predškolskog uzrasta koje pripremaju dijete za promatranje povećava se obim pažnje, iz tog razloga potrebno je da djeca predškolskog uzrasta slijede određene instrukcije tokom promatranja.

4.2.3. Pamćenje

Pamćenje predstavlja jedan od temeljnih procesa u okviru intelektualnog razvoja djeteta, omogućavajući zadržavanje i naknadno prisjećanje stečenih saznanja, doživljaja i iskustava. Ono nije urođena sposobnost, već se razvija kroz interakciju s okolinom i pod uticajem odgojno-obrazovnog djelovanja. U najranijem predškolskom periodu (između treće i četvrte godine), pamćenje je dominantno nenamjerno – djeca spontano pamte sadržaje iz svakodnevnih životnih situacija i aktivnosti, igre i neposrednog iskustva, bez svjesnog usmjerenja ili cilja.

U periodu između četvrte i pete godine dolazi do značajnog kvalitativnog pomaka – djeca počinju usmjeravati pažnju prema određenom cilju, razvijajući tako namjerno pamćenje, koje podrazumijeva svjesnu kontrolu i usmjeravanje kognitivnih procesa u svrhu zadržavanja informacija. Pored toga, u ovom uzrastu se pojavljuju početni oblici sistematiziranja i logičkog organiziranja sadržaja, što čini osnovu za dalji intelektualni napredak. Napredak u

pamćenju ne ogleda se samo u većem obimu zapamćenih činjenica, već i u njihovoj kvalitetnijoj obradi i razumijevanju, što čini važan dio intelektualnog odgoja.

Pamćenje predstavlja važan element za kognitivni razvoj djece predškolskog uzrasta, jer omogućuje organizaciju informacija, povezivanje iskustava i razvijanje osnove za dalji razvoj učenja.

4.2.4. Mišljenje

Mišljenje djece predškolskog uzrasta predstavlja jedan od ključnih elemenata kognitivnog, a time i intelektualnog razvoja. U ovom razvojnem periodu djeca prelaze iz faze intuitivnog i perceptivnog mišljenja, karakterističnog za rani uzrast, ka razvijanju sposobnosti konkretnog operativnog mišljenja. Prema Pijažeovoj teoriji, djeca predškolskog uzrasta se nalaze u fazi preoperativnog mišljenja (otprilike od 2. do 7. godine), gdje razmišljanje još uvijek nije u potpunosti logički strukturirano, ali se postepeno usložnjava i dobija nove funkcionalnosti.

U ovom uzrastu mišljenje je još uvijek egocentrično – dijete teško uzima u obzir tuđu perspektivu i sklono je zaključivanju na osnovu neposrednog opažanja, bez razumijevanja dubljih uzročno-posljedičnih odnosa. Međutim, kroz igru, simboličke radnje, jezičku interakciju i vođene aktivnosti, djeca razvijaju sposobnosti klasifikacije, serijacije i prepoznavanja odnosa među objektima, što čini osnovu za kasnije apstraktno i logičko mišljenje.

Upravo iz tog razloga, intelektualni odgoj u predškolskom periodu treba biti usmjeren na stimulaciju misaonih procesa kroz problemske zadatke, istraživačke aktivnosti, upotrebu jezika i razgovora, kao i na formiranje divergentnog mišljenja i razvijanje kreativnosti. Na taj način se postepeno gradi kognitivna osnova koja će omogućiti uspješan prelazak u naredne razvojne faze i složenije oblike mišljenja.

Berk (2015) detaljno razmatra kako djeca u predškolskom uzrastu razvijaju sposobnosti za razmišljanje, uključujući:

1. *Simboličko mišljenje* - kako djeca koriste simboličke predstave (kao što su igre s ulogama, jezikom, maštovitim igrama) da bi obradila i interpretirala svijet oko sebe.
2. *Razumijevanje uzročno-posledičnih odnosa* - djeca počinju da prepoznaju osnovne uzročne veze između događaja i svojih akcija.
3. *Razvoj govora i jezika* - Berk ukazuje na to kako je razvoj jezika ključan za kognitivni razvoj, jer jezik omogućuje organiziranje misli i komuniciranje sopstvenog iskustva.
4. *Kognitivna kontrola i pažnja* - kako djeca u ovom uzrastu uče usmjeriti pažnju i koristiti strategije za rješavanje problema.
5. *Uticaj socijalnih interakcija* - Berk razmatra kako socijalna interakcija sa vršnjacima, roditeljima i učiteljima doprinosi razvoju mišljenja.

4.2.5. Govor

Razvoj jezika i govora predstavlja temeljni aspekt intelektualnog odgoja u ranom djetinjstvu, budući da je verbalna komunikacija osnova kognitivnog razvoja i simboličkog mišljenja. Najintenzivniji napredak u razvoju jezičkih kompetencija odvija se tokom prve tri godine života, kada mozak djeteta pokazuje visoku neuroplastičnost i osjetljivost na verbalne podražaje iz okoline.

Prema razvojnim fazama, od rođenja do približno devetog mjeseca života prisutna je predjezička faza, u kojoj dominiraju neverbalni oblici komunikacije (pogled, mimika, gestikulacija, vokalizacija). U periodu od devetog do petnaestog mjeseca nastupa početak govorne faze, obilježen pojavom prve riječi sa značenjem, što predstavlja prelazak u simboličku upotrebu jezika. Između osamnaestog mjeseca i kraja druge godine razvijaju se prve rečenice, najčešće jednostavne dvočlane konstrukcije, koje omogućavaju izražavanje potreba, želja i osnovnih odnosa. Govorna sredina ima veliki značaj na stvaranje novih riječi kod djeteta (Čukovski, 1970), pa je važno da roditelji govore gramatički ispravno objašnjavajući značenje svake riječi koja je nepoznata djetetu.

Posebno intenzivna faza razvoja jezika nastupa između druge i treće godine, kada dolazi do naglog proširivanja vokabulara, formiranja složenijih rečeničnih struktura i intuitivnog usvajanja osnovnih pravila gramatike. U ovom razdoblju dijete aktivno verbalizuje svoje misli, razvija sposobnost narativnog izražavanja i počinje koristiti govor kao sredstvo za rješavanje problema i izražavanje emocija.

Za optimalan jezičko-govorni razvoj, djetetu je potrebno osigurati stimulativno verbalno okruženje, koje uključuje svakodnevne aktivnosti kao što su čitanje slikovnica, pričanje priča, pjevanje pjesmica, razgovor s odraslima i slušanje muzike. "Razvoj komunikacije u predškolskoj dobi znači oživljavanje, buđenje i početak postojanja čovjekom. Nužni uvjeti za pretvorbu neverbalne komunikacije u verbalnu su:

- socioemocionalna veza između odgajatelja i djeteta,
 - prilagođenost ponašanja odgajatelja prema djetetu,
 - zajednička aktivnost između odgajatelja i djeteta,
 - poznate situacije djeteta u kojima se zbiva komunikacija"
- (Miljak, 1987. a prema Pehar, 2007, str. 89).

Ove aktivnosti ne samo da doprinose bogaćenju rječnika i razvoju izražajnosti, već imaju i dugoročan utjecaj na kasnije čitalačke vještine, razvoj mišljenja i ukupne jezičke kompetencije, koje su temelj za uspješno učenje i socijalnu integraciju.

4.3. Emocionalni razvoj djece predškolskog uzrasta

Emocije u životu svakog djeteta imaju veliku ulogu i povezane su sa aspektima intelektualnog razvoja, fizičkog, socialnog, voljnog, estetskog razvoja djece predškolskog uzrasta. Emocionalni razvoj djece predškolskog uzrasta smatra se jednim od najvažnijih aspekata ukupnog razvoja djeteta, jer predstavlja osnovu za formiranje ličnosti, uspostavljanje kvalitetnih međuljudskih odnosa i adaptaciju na različite

društvene situacije. U ovom osjetljivom razvojnem periodu dijete usvaja sposobnosti prepoznavanja, izražavanja i regulacije emocija, što je od suštinske važnosti za izgradnju emocionalne stabilnosti i samopouzdanja.

U prvim godinama života emocionalna veza sa majkom ima presudan utjecaj na oblikovanje osnovnih emocionalnih obrazaca, kao i na sposobnost djeteta da uspostavi odnose sa drugima. Kako dijete odrasta, emocionalni razvoj se proširuje i uključuje sve više osoba iz djetetove neposredne okoline – članove porodice, vršnjake, odgajatelje i širu društvenu sredinu. Djeca koja dobijaju emocionalnu podršku i čija su osjećanja prihvaćena i prepoznata u ranom djetinjstvu imaju veću vjerovatnoću da razviju pozitivnu sliku o sebi i bolje strategije emocionalne samoregulacije. S druge strane, emocionalna deprivacija, zanemarivanje ili konfliktna porodična dinamika mogu imati negativne posljedice na emocionalni razvoj i ponašanje djeteta.

Važan aspekt emocionalnog razvoja je i učenje kroz igru i interakciju s vršnjacima, jer upravo u takvim situacijama dijete uči da prepoznaje i poštuje tuđa osjećanja, razvija sposobnost za dijeljenje, saosjećanje i rješavanje sukoba. Igra je najpogodniji način na koji djeca mogu da uče, ona olakšava rješavanje problema, razvija socijalne i emocionalne vještine (Ashiabi, 2007). Russ je opisala procese koji su se najčešće istraživali tokom opservacije dječije igre:

Emocionalni procesi

- Ekspresija emocija – mogućnost za izražavanje

ugodnih i neugodnih emocija u igri pretvaranja.

- Ekspresija emocionalnih sadržaja (strah od zubara)
– u igri pretvaranja dijete izražava emocije koje se događaju u stvarnim situacijama.
- Uživanje u igri.
- Regulacija emocija – upravljanje ugodnim i neugodnim emocijama. U regulaciju emocija uključeni su i kognitivni i emocionalni procesi.
- Integracija emocija u kognitivni kontekst – na primjer dopuštena grubost u nekim sportovima (Russ, 2004).

Socio-emocionalne vještine stečene u ovom periodu predstavljaju temelj za uspješnu socijalizaciju, kao i za kasnije prilagođavanje i opći psihološki razvoj.

Emocionalni razvoj se, dakle, ne može posmatrati izolovano, već u kontekstu cjelokupnog razvoja djeteta – u interakciji s kognitivnim, socijalnim i moralnim aspektima. U tom smislu, odgojno-obrazovni rad s djecom predškolskog uzrasta treba biti usmjeren ne samo na stimulaciju intelektualnih i fizičkih sposobnosti, već i na njegovano i sistematsko jačanje emocionalnih kompetencija, uzimajući u obzir individualne osobine i potrebe svakog djeteta. Najoptimalnije doba za poboljšanje sposobnosti povezanih sa socijalnim i emocionalnim razvojem je predškolski uzrast (Kariuki et al., 2007).

Emocionalni razvoj djece predškolskog uzrasta u velikoj mjeri zavisi od biološke osnove i socijalnog konteksta u kojem dijete odrasta. Već od drugog mjeseca života, djeca počinju ispoljavati osnovne emocije – radost, tugu, nelagodu – koje se zatim, u interakciji s okruženjem, diferenciraju u složenija emocionalna stanja poput empatije, brige, ljutnje, bijesa, i saosjećanja. Kako dijete raste, kroz svakodnevne interakcije sa porodicom, vršnjacima i odgajateljima, ono uči da prepoznaje, imenuje i adekvatno reaguje na sopstvena i tuđa emocionalna stanja. Tokom predškolskog perioda razvijaju se i osnovne emocionalne kompetencije, uključujući i regulaciju emocija. Samoregulacija predstavlja sposobnost izražavanja misli, osjećanja i ponašanja na društveno odgovarajući način, gde samokontrola predstavlja jednu od osnova samoregulacije (Jones et al., 2015). Postupno dijete uči ne samo izražavati svoje emocije nego i razumjeti emocije drugih ljudi (Starč et al, 2004). Upravo kroz takvo emocionalno sazrijevanje dijete stiče osnove za uspješno uključivanje u društvenu zajednicu.

Značaj emocionalne pismenosti u ovom periodu je izuzetno visok – djeca koja ne uspiju razviti adekvatne emocionalne strategije često se suočavaju s problemima u interakciji s vršnjacima, što može dovesti do socijalne izolacije, niskog samopouzdanja i negativnih obrazaca ponašanja. Pored toga, kvalitet odnosa s roditeljima i primarnim starateljima u najranijem uzrastu ima ključan utjecaj na formiranje unutrašnje slike o sebi – razvoj samopouzdanja, osjećaja sigurnosti, samopoštovanja i emocionalne stabilnosti. Prevencija mentalnih

problema u ranom djetinjstvu zahtijeva intervencije koje ne ciljaju samo na smanjenje problema u ponašanju, već i na razvoj emocionalnih i socijalnih vještina. Ove intervencije, također, treba da imaju za cilj izgradnju socijalnih i emocionalnih vještina koje su faktori podrške za mentalni razvoj djeteta (Schmitt et al., 2014).

Djeca koja odrastaju u emocionalno podržavajućem okruženju razvijaju pozitivan emocionalni tonus, lakše se suočavaju sa izazovima i bolje funkcioniraju u grupnom kontekstu. Stoga je važno da se djeci u predškolskom uzrastu obezbijedi podsticajno i sigurno okruženje u kojem će moći da slobodno izraze svoja osjećanja, razvijaju emocionalne vještine i grade zdrave odnose sa drugima. Posebno su bitne emocije koje nastaju u komunikaciji i odnosu sa drugim ljudima. To su simpatija, saučešće i nežnost, isto kao i ljubomora, gnev, strah i sl. (Oljšannikova, 1983, str. 18). Uloga odgajatelja i roditelja je u ovom procesu nezamjenjiva – kroz empatičan pristup, emocionalno modeliranje i osiguranje svakodnevnih iskustava koja uključuju saradnju, razmjenu i razumijevanje, odrasli oblikuju emocionalni pejzaž koji je temelj za dalji psihološki razvoj djeteta. Emocije imaju višestruku razvojnu funkciju u životu djeteta, ne samo u domenu interpersonalne komunikacije, već i u sferi moralnog razvoja. Samo poznavanje i verbaliziranje moralnih normi nije dovoljno da bi dijete internaliziralo te norme i djelovalo u skladu s njima. Neophodno je da moralni sadržaji budu emocionalno doživljeni, kako bi ih dijete usvojilo kao vlastite vrijednosti, stavove i uvjerenja. Tek tada oni postaju

stabilni motivi koji usmjeravaju njegovo ponašanje u različitim socijalnim situacijama.

U tom kontekstu, emocionalna komponenta moralnog odgoja predstavlja ključnu sponu između znanja i djelovanja. Djeca ne usvajaju pravila ponašanja samo kroz racionalno objašnjavanje, već kroz emocionalne reakcije koje prate socijalne interakcije – osjećaj srama, krivice, odgovornosti, zadovoljstva ili ponosa. Ove emocije omogućavaju razvoj savjesti i samoregulacije, što je osnova za moralno odgovorno ponašanje.

Osim toga, međuljudski odnosi posjeduju i estetsku dimenziju. Način na koji ljudi izražavaju emocije, empatiju jedni s drugima, pokazuju brigu, altruizam i solidarnost – sve to ima svoj estetski kvalitet koji je često prikazivan i interpretiran kroz različite forme umjetnosti.

Jedan od ključnih faktora koji oblikuju emocionalni razvoj djeteta jeste kvalitet njegovog neposrednog okruženja – porodice, vrtića i šire zajednice u kojoj odrasta, uči i uspostavlja socijalne interakcije. Ukoliko to okruženje nije dovoljno podržavajuće, emocionalno dostupno i senzitivno na djetetove zahtjeve, potrebe, interesovanja već je usmjereno na nepovoljne utjecaje, postoji veća vjerovatnoća da dijete neće razviti adekvatne emocionalne vještine i kapacitete. Takva sredina može ometati razvoj emocionalne regulacije, empatije i sigurnog emocionalnog vezivanja, što može imati dugoročne posljedice na psihosocijalno funkcionisanje djeteta. Istraživanja pokazuju da nedostatak emocionalnih kompetencija, ili, preciznije, nedostatak

emocionalne regulacije i uočavanja emocija, u djetinjstvu često izaziva agresivno ponašanje ili eksternalizovane teškoće uopće, kao što su poremećaj ponašanja i antisocijalno ponašanje (Denham et al., 2003).

Negativne posljedice iz nekvalitetnih porodičnih odnosa, neadekvatan proces odgoja mogu izazvati određene nepoželjne i neprihvatljive oblike ponašanja kao što su: strah, ljutnja, neregulisanje vlastitih oblika ponašanja i dr. Na emocije utiču različiti faktori:

- „ socijalna sredina,
- odnosi u porodici,
- uspjeh,
- doba dana i raspored rada i odmora,
- ineligencija,
- nivo aspiracije,
- zdravstveno stanje,
- fizička normalnost,
- način odmaranja,
- funkcija organizma" (Pebar, 2007, str. 97.)

Emocije imaju značajan utjecaj na funkcioniranje i razvoj ličnosti djeteta. Pozitivne emocije, kao što su radost, sreća, uzbuđenje i entuzijazam, djeluju stimulativno i integrativno — one povećavaju motivaciju, olakšavaju kognitivne procese jačajući osećaj sigurnosti i lične kompetentnosti. Emocionalno blagostanje ima veliki utjecaj na društveni razvoj (Caselman & Self, 2008). Nasuprot tome, negativne emocije – poput tuge, straha, ljutnje, bijesa, anksioznosti i osjećanja

ugroženosti – imaju dezorganizirajući i demotivišući efekat. One kod djeteta izazivaju emocionalnu nestabilnost, napetost, povlačenje iz socijalnih kontakata i razvijaju negativan stav prema okolini.

Djeca predškolskog uzrasta koja su često izložena ovakvim emocionalnim stanjima imaju smetnje u komunikaciji, nesigurna su, nemaju dovoljno razvijen stepen samopouzdanja, što može dodatno otežati njihovu socijalizaciju i uključivanje u zajedničke aktivnosti.

Zato je važno da emocionalni odgoj djece predškolskog uzrasta bude usmjeren ka stvaranju podsticajnog, sigurnog i prihvatajućeg okruženja, koje će djetetu omogućiti razvoj autentične ličnosti, emocionalne stabilnosti i zdrave samoregulacije vlastitih emocija.

Razvijanje emocionalne kompetencije kod djece predškolskog uzrasta podrazumijeva više od samog upravljanja i izražavanja emocijama. Ono uključuje sposobnost razumijevanja i prepoznavanja sopstvenih emocionalnih stanja, ali i tuđih emocija, uviđanje uzroka tih emocija, kao i predviđanje situacija u kojima se emocije mogu javiti. Ova sposobnost je važna kako bi dijete moglo na odgovarajući način reagirati u emocionalno izazovnim okolnostima, pripremiti se za njih ili ih, kada je moguće, izbjeći.

Kada je riječ o kompetencijama, „socio-emocionalne kompetencije obuhvataju brojna različita znanja, stavove i vještine koje omogućuju djeci predškolskog uzrasta da razumiju i reguliraju vlastite emocije, pokazuju saosjećanje te uspostavljaju i održavaju pozitivne odnose

kako sa vršnjacima tako i sa odraslim. Proces putem kojeg se socio-emocionalna kompetencija razvija naziva se socio-emocionalno učenje. Socio-emocionalnim učenjem djeca stiču i uče efikasno primijeniti znanje, stavove i vještine“ (Domitrovich, Weissberg, 2015).

Kompetencije koje su potrebne za razumijevanje i kontroliranje emocija, iskazivanje empatije prema drugim osobama u našoj okolini, su dovoljne za razvijanje pozitivnih osobina, stavova, mišljenja i donošenja ispravnih odluka (Muratović, Muratović, Bakić, 2022, str.183).

Kao veoma važne „komponente socioemocionalne kompetencije s efikasnim utjecajem na različita područja djetetova života mogu se izdvojiti sledeće komponente socioemocionalne kompetencije:

- empatija,
- znanje o emocijama i
- regulacija emocija.

Prvu komponentu, „empatiju obilježava mentalna fleksibilnost za zauzimanje tuđeg kuta gledanja. Ta mogućnost zauzimanja tuđe perspektive ukazuje na potpuno razvijenu sposobnost razlikovanja vlastitih od tuđih unutarnjih stanja. Sposobnost gledanja situacije iz tuđe perspektive razvija se postupno, s tim da se prvi znaci brige za drugoga javljaju oko dobi od 3 godine, nastavlja se intenzivno razvijati

tijekom djetinjstva i postiže vrhunac do kraja adolescencije“ (Boričević Maršanić et al., 2017; Decety i Jackson, 2004).

Znanje o emocijama uključuje prepoznavanje i razumijevanje emocija koje je dijete u stanju izraziti u određenoj situaciji i definirati emociju, a u isto vrijeme i shvatiti i integrirati svoje emocije sa emocijama druge osobe kako bi je što bolje razumio, zapravo dijete počinje shvatiti da reakcije drugih osoba neće uvijek biti iste s obzirom na različite situacije (Muratović, Muratović, Bakić, 2022, str.183).

Proces reguliranja emocija započinje u ranom odnosu između roditelja i djeteta. Kada su roditelji emocionalno osjetljivi i prepoznaju potrebe i osjećanja svog djeteta, ono postepeno uči kako da na adekvatan način izražava i upravlja sopstvenim emocijama. Takva rana iskustva predstavljaju temelj za razvoj snažnih socioemocionalnih kompetencija, koje se dalje razvijaju kroz odnose s drugima i različite socijalne situacije.

Tokom predškolskog uzrasta, djeca postupno razvijaju kontrolu nad svojim emocionalnim reakcijama. U tom procesu, burne i impulsivne reakcije postepeno se smanjuju, dok ponašanje sve više postaje vođeno unutrašnjim mehanizmima kontrole, odnosno voljom, što doprinosi stabilnosti u njihovom emocionalnom i socijalnom funkcioniranju. Djeca predškolskog uzrasta su u fazi intenzivnog razvoja emocionalne svijesti i pokušavaju da razumiju vezu između svojih osjećanja i ponašanja. U tom procesu, odrasli, posebno roditelji i odgajateljice, imaju ključnu ulogu. Kroz imenovanje emocija, davanje primjera i

pozitivne reakcije, odrasli pomažu djetetu da prepozna, razumije i regulira svoja emocionalna stanja. Na primjer, kada odrasla osoba kaže: „Sigurna sam da si neraspoložen jer si na moju inicijativu morao da prekineš igru“, dijete uči da povezuje unutrašnje doživljaje s ponašanjem. Takvo učenje doprinosi razvoju emocionalne pismenosti, socijalnih vještina i unutrašnje stabilnosti. Zahvaljujući tome djeca će vrlo rano moći identifikovati vlastite, ali i tuđe emocije te procenjivati koja su ponašanja prihvatljiva, a koja ne (Brajša-Žganec & Slunjski, 2007; Brezinščak et al., 2023; Denham & Brown, 2010; Denham et al., 2013; Ivon & Sindik, 2007; MunjasSamarin & Takšić, 2009). Ovakva stanja kod djece predškolskog uzrasta čine osnovu za razvoj emocionalne stabilnosti, jer su u situaciji da razlikuju mnogobrojne različite emocionalne reakcije i shvate zbog čega su nastale, koji je razlog.

Važno je naglasiti da se sam čin doživljavanja emocija ne može direktno naučiti ili uvježbati, jer on nije rezultat svjesne odluke. Zbog toga, pedagoški rad sa djecom predškolskog uzrasta ne treba da bude usmjeren isključivo na formalno učenje o emocijama, već na kreiranje okruženja koje podstiče razvijanje pozitivnih emocionalnih iskustava i doživljaja. Takva sredina treba omogućiti djetetu da doživi radost novih iskustava, saznanja, učenja, empatiju kroz međusobne odnose, estetske doživljaje kroz umjetničke aktivnosti i osjećaj sigurnosti i pripadnosti.

U tom kontekstu, govorimo o njegovanju emocionalne kulture – razvijanju pozitivnih stavova i vrijednosti koje podstiču humanost, saosjećanje, empatiju, samopouzdanje i emocionalnu stabilnost.

Pedagoški rad na razvoju emocionalne sfere djeteta treba obuhvatiti aktivnosti koje doprinose formiranju uravnoteženih emocionalnih reakcija i pomažu djetetu da stekne alate za uspješno suočavanje sa izazovima svakodnevnog života.

Elementi njegovanja emocionalne kulture su:

- spremnost da se emocionalno reagira na širok krug pojava u društvenom životu, u umejtnosti, na pojave stvaralaštva, na svijet moralnih vrijednosti;
- razvijenu sposobnost da se shvate, poštuju i cijene osjećanja drugih ljudi i bude pažljiv prema njima;
- razvijenu sposobnost saosjećanja s emocijama drugih ljudi i s doživljajima junaka iz književnosti i umjetnosti;
- umenje da se sopstvena preživljavanja dijele s bliskim ljudima;
- osjećanje odgovornosti za svoja preživljavanja pred sobom i ljudima oko sebe (Jacobson, 1976, str.45-6).

Cilj emocionalnog odgoja nije da se dijete zaštititi od svih stresnih situacija tako što će biti zaštićeno koliko je moguće, već da se pripremi da se s izazovima i napetostima života suoči na konstruktivan način, bez dugotrajnih negativnih posljedica. Iako emocionalni odgoj teži razvoju vedrog, optimističnog, pozitivnog i uravnoteženog pogleda na svijet, to ne znači da dijete ne treba da doživi negativne emocije kao što su tuga, strah, ljutnja ili zabrinutost. Upravo suprotno od toga, važno je da dijete nauči prepoznati i izraziti takve emocije na primjeren i zdrav način. Upravo se u tom kontekstu emocionalni razvoj prirodno povezuje s

moralnim odgojem, jer dijete počinje razvijati unutarnje vrijednosti, kriterije za prosuđivanje ponašanja te osjetljivost za istinu, pravdu, poštenje, empatiju i solidarnost.

Pozitivno emocionalno djelovanje jedne ličnosti, koje se ogleda u sposobnosti djeteta da se nosi s negativnim iskustvima, posebno je važno za njegovo mentalno zdravlje. Način na koji dijete reagira na te emocije može oblikovati njegov odnos prema sebi i drugima: dok jedno dijete može reagirati povlačenjem, pasivnošću ili strahom od greške, drugo može razviti hrabrost, upornost i sposobnost za prevazilaženje teškoća. Upravo zato je uloga odraslih roditelja, odgajatelja i ostlih da budu podrška djetetu u odrastanju, sticanju novih iskustava, saznanja, učenja, doživljaja kako da razumije, sistematizira i izrazi svoje emocije na način koji doprinosi njegovom cjelokupnom razvoju.

4.4. Socijalni razvoj djece predškolskog uzrasta

Tokom ranog djetinjstva, mozak djeteta prolazi kroz intenzivne faze razvoja koje omogućavaju postepeno usvajanje govora, razmišljanja, koncentracije, upoređivanja, učenja i snalaženja u svakodnevnim životnim situacijama. Socijalni razvoj u predškolskom periodu ima posebnu ulogu jer djeca kroz interakciju sa odraslima i vršnjacima stiču osnovne obrasce socijalnog ponašanja, razvijaju sposobnost komuniciranja i uspostavljanja prijateljskih odnosa. U tom procesu uče da prepoznaju i izraze svoje emocije, da sarađuju, dijele, pregovaraju i uspešno odgovaraju na različite socijalne izazove. Takva iskustva značajno doprinose njihovom emocionalnom sazrevanju i pripremaju

ih za uključivanje u širu društvenu zajednicu. Mnogi autori naglašavaju važnost ranog djetinjstva kao kritičnog razdoblja za podsticanje djetetovog socijalnog razvoja (Katz & McClellan, 2005; Kirk & MacCallum, 2017; Modrić, 2013; Tatalović Vorkapić i Lončarić, 2014; Župančić i Hasikić, 2020).

Kod djece predškolskog uzrasta dolazi do intenzivnog razvoja socijalnih kapaciteta koji čine temelj za formiranje dječijeg identiteta i emocionalne sigurnosti. Formiranje identiteta ne znači potpuno odvajanje pojedinca od društvene zajednice, niti njegovo bezuslovno prilagođavanje zahtjevima i očekivanjima te zajednice. Umjesto toga, identitet se oblikuje kao rezultat dinamičnog procesa u kojem dijete razvija svijest o sebi u okviru društvenih interakcija i kulturnih normi, istovremeno se prilagođavajući, ali i aktivno oblikujući svoj položaj i ulogu unutar društvene grupe (Erikson, 1963, str. 244).

Navedeni elementi formiranja identiteta i emocionalne sigurnosti omogućavaju djetetu da gradi pozitivnu sliku o sebi, razvija samopouzdanje i samopoštovanje, bude samostalno i inicijativno u socijalnim interakcijama. Također, u ovom periodu dijete stiče sposobnost empatije, prepoznavanja i razumijevanja emocija drugih, kao i izražavanja sopstvenih emocija na socijalno prihvatljiv način. Formiranje ličnosti, smatra Ćatić (2005) je “ složen proces kultiviranja, proces razvoja nekih temeljnih čovjekovih sposobnosti koji nastaje prenošenjem temeljnog kulturnog naslijeđa na ličnost (dijete) od početnog učenja i interakcije sa okruženjem (članovima porodice), do

„osposobljavanja za samodjelatnost i participaciju u stvaralačkom procesu razvoja kulture“;

a) socijalizaciju kao proces kojim se dijete uvodi u pravila društvenog života i ponašanja svoga društva;

b) individualizaciju kao proces pomoću kojeg se razvija unutrašnji sistem motivacije u skladu sa personalnim svojstvima ličnosti“ (Ćatić, 2005).

Rano djetinjstvo je period u kojem se razvijaju radoznalost, interesovanje za svijet oko sebe i spremnost na učenje kroz interakciju s vršnjacima i odraslima. Djeca postepeno ovladavaju komunikacijskim vještinama, bogate svoj govor i uče da izražavaju potrebe, osjećanja i ideje. Pored verbalne komunikacije, razvija se i neverbalna komunikacija kroz gestove, mimiku i tjelesni izraz.

Pod pojmom socijalna kompetencija kod djece predškolskog uzrasta obuhvata se skup socijalnih, emocionalnih i kognitivnih vještina koje su neophodne za uspješnu socijalnu adaptaciju. To uključuje sposobnosti poput uspostavljanja i održavanja odnosa s drugima, poštovanja pravila i normi, rješavanja konflikata na konstruktivan način, kao i sposobnost saradnje i timskog rada. Razvijene socijalne kompetencije značajno doprinose emocionalnoj stabilnosti, spremnosti i općem psihosocijalnom blagostanju djeteta.

4.4.1. Socijalizacija

Usvajanjem društveno prihvatljivih i korisnih oblika ponašanja, dijete ostvaruje svoje prve oblike socijalne komunikacije – najprije sa članovima neposredne sredine (roditeljima, vaspitačima), a zatim i sa širom društvenom zajednicom. Ovaj proces omogućava djetetu da postane aktivan sudionik društvenih odnosa, što predstavlja važan korak u njegovoj socijalnoj integraciji. Socijalna integracija se, dakle, ostvaruje kroz svakodnevne interakcije s okruženjem, što dodatno doprinosi cjelokupnom psihosocijalnom razvoju djeteta.

Komunikacija s drugom djecom i formiranje prvih prijateljstava u predškolskom kontekstu pružaju važnu osnovu za izgradnju socijalnih vještina. U institucionalnom okruženju, poput vrtića, dijete se postepeno suočava s drugačijim pravilima ponašanja nego u porodici – uči nova pravila igre, prilagođava se grupnim aktivnostima i usvaja norme kolektivnog ponašanja. Ove okolnosti podstiču razvoj samostalnosti, odgovornosti i saradnje.

Kroz grupne aktivnosti, dijete ne samo da razvija osećaj pripadnosti, već i sopstvenu inicijativu i kompetitivnost. Takmičarski duh koji se javlja u interakciji s vršnjacima često podstiče dijete na dodatni angažman, trud i želju za postignućem. Težnja da bude zapaženo, priznato i pohvaljeno od strane vaspitača i vršnjaka doprinosi oblikovanju pozitivne slike o sebi i jačanju samopouzdanja. Na taj način, socijalna dinamika vrtićke sredine značajno doprinosi razvoju

socijalne kompetencije, emocionalne regulacije i formiranju osnovnih oblika identiteta kod djeteta.

Izazovi u procesu socijalizacije

Poteškoće i izazovi u procesu socijalizacije kod djece predškolskog uzrasta često su uslovljene karakteristikama njihovog neposrednog okruženja, bilo da je riječ o porodičnom ambijentu ili sredini predškolske ustanove. Djeca koja nisu razvila adekvatne socijalne vještine, kao što su poštovanje pravila i saradnja tokom zajedničkih aktivnosti, mogu imati izazove u integraciji sa vršnjacima. Često se dešava da zbog izražene potrebe za autonomijom i odbijanja da se prilagode pravilima igre, budu isključena iz grupnih aktivnosti, što dodatno otežava njihov socijalni razvoj. Ako dijete pokazuje poteškoće u odnosima s vršnjacima, period pred polazak u školu predstavlja optimalno vrijeme za pružanje emocionalne i socijalne podrške. U tom kontekstu, pred vaspitače se postavlja važna uloga u osmišljavanju i realizaciji aktivnosti koje uključuju zajedničke sastanke, radionice i druge oblike saradnje s roditeljima i djecom. Takve aktivnosti imaju za cilj uspostavljanje jasnih i dosljednih pravila ponašanja u vrtiću, te jačanje socijalnih kompetencija djece.

U procesu planiranja i realizacije ovih aktivnosti, neophodno je uvažavati realne i objektivne uvide porodice o teškoćama koje dijete ima u socijalizaciji. Na osnovu tih uvida, programe je potrebno obogatiti savjetodavnim pristupom i uključivanjem stručnih saradnika poput pedagoga, psihologa i socijalnih radnika.

Teškoće u procesu socijalizacije često su povezane s grupnim okruženjem. Neka djeca pokazuju nedovoljnu kontrolu ponašanja, dok se kod drugih javlja nesigurnost i povučenost u socijalnim interakcijama. Također, može biti prisutan nedostatak određenih znanja i vještina koji su ključni za uspješno učestvovanje u grupnim aktivnostima. Budući da se te kompetencije stiču kroz neposredno iskustvo, vaspitač ima posebnu odgovornost da podstakne situacije u kojima će dijete moći da ih razvije i primijeni u svakodnevnoj interakciji s drugima.

4.5. Moralni razvoj djece predškolskog uzrasta

Moralni odgoj djece u predškolskom uzrastu ključan je segment razvoja njihove ličnosti i temelj za oblikovanje etičkih vrijednosti koje će ih kako tokom odrastanja tako i kasnije pratiti. Tokom ranog perioda, djeca započinju proces razumijevanja osnovnih razlika između ispravnog i pogrešnog, dobrog i lošeg, razvijaju osjećaj pravde, empatije i odgovornosti prema sebi, drugima, sredini. Predškolsko doba predstavlja vrijeme intenzivnog usvajanja moralnih normi i pravila kroz svakodnevne interakcije, igru, iskustva, saznanja i zato je utjecaj roditelja, odgajatelja i okoline od presudne važnosti za njihov moralni razvoj.

Cilj moralnog odgoja u ovom periodu jeste da se kod djece razviju osnovne moralne kompetencije koje će im omogućiti da prepoznaju i da budu svjesni svoje odgovornosti, izraze saosjećanje i donose ispravne odluke. Kroz strukturirane aktivnosti i primjere u

svakodnevnom životu, djeca uče kako da oblikuju pozitivne stavove i vrijednosti koje će im pomoći da se uspješno prilagode društvenim normama i zahtjevima. Brković (2011) navodi da istraživači koji tragaju za unutrašnjim regulatorima moralnog ponašanja kao što je moralna svijest, vrijednost i moralno suđenje potvrđuju da se moralnost sastoji iz sistema pravila, a da se suština moralnosti može odrediti posredstvom osjećanja, suđenja i ponašanja ličnosti.

Razvijanje moralne svijesti u predškolskom dobu doprinosi ne samo oblikovanju pozitivnog identiteta djeteta ovog uzrasta, već i njegovoj sposobnosti da gradi kvalitetne međuljudske odnose u budućnosti. Zbog toga je neophodno da moralni odgoj bude integriran u sve oblasti odgoja i obrazovanja, s posebnim fokusom na razvoj empatije, poštovanja i kritičkog razmišljanja o moralnim pitanjima.

Za pedagoško djelovanje u području moralnog odgoja poseban značaj imaju: "teorija moralnog suđenja i teorija moralnih svojstava" (Suzić, 2006, str. 143). Prema teoriji moralnog rasuđivanja, svaki pojedinac ponašanje temelji na vlastitim uvjerenjima o tome šta je ispravno, šta treba poštovati i kojim se vrijednosnim principima treba voditi. Moralno ponašanje ne proizlazi samo iz usvajanja pravila autoriteta ili iz straha od kazne, već iz unutrašnje motivacije i uvjerenja da se djeluje u skladu s onim što se doživljava kao pravedno i ispravno.

Prema teoriji moralnih svojstava čovjek se fokusira na moralne vrijednosti osoba, na njihove osobine, motive i kvalitete (Frankena, 1973, prema Suzić, 2006, str. 143). Tradicionalna pedagogija je vrlo

često bila zasnovana na tzv. teoriji moralnih svojstava, prema kojoj je moralni razvoj djeteta podrazumijevao usvajanje unaprijed definisanih normi, pravila i vrijednosti koje su odrasli autoriteti smatrali ispravnim. U takvom konceptu moralnog odgoja, djeci nije bilo omogućeno da razvijaju vlastito moralno rasuđivanje, već su se od njih očekivala poslušnost. Savremeni pedagoški pristupi, međutim, naglašavaju važnost moralnog rasuđivanja i individualne interpretacije moralnih vrijednosti.

U skladu s teorijama savremenih razvojnih psihologa, moralni razvoj djeteta ne svodi se samo na poslušnost autoritetu, već se odvija kroz faze, u kojima dijete postupno razvija sposobnost da razumije moralne principe, saosjeća s drugima i donosi etički opravdane odluke. U tom kontekstu, savremeni moralni odgoj ne odbacuje u potpunosti tradicionalne pristupe, već teži njihovoj integraciji sa humanističkim i konstruktivističkim odgojno-obrazovnim modelima. Odgajanje u moralnom smislu više nije usmjereno samo na disciplinovanje djece i usvajanje normi, već podrazumijeva razvijanje sposobnosti za samorefleksiju, dijalog, toleranciju i prepoznavanje kompleksnost društvenih odnosa.

Teorija moralnih svojstava bila je češće zastupljena u tradicionalnoj pedagogiji. Odgajanicima je bilo uskraćeno moralno suđenje i vlastito zaključivanje. Predstavljane su im gotove moralne norme, pravila, principi. Moralni odgoj u budućnosti trebao bi kombinirati prednosti ovih teorija, vodeći računa o individualnim i socijalnim kriterijumima ostvarivanja slobode pojedinca i društva. U organiziranju moralnog

razvoja djeteta predškolske ustanove trebaju razvijati kod djece "sposobnost upotrebe i razumijevanja kulturnih pravila, kulturnih potreba, očekivanja i značenja u svim sferama kompetencija: kognitivnim, emocionalnim, socijalnim i radno-akcionim kompetencijama" (Suzić, 2006, str. 144).

Budući moralni odgoj treba da bude usmjeren na uravnoteženo razvijanje individualnih i socijalnih kompetencija djeteta – da dijete postane slobodno, autonomno biće koje zna prepoznati vrijednosti zajednice, ali koje je istovremeno sposobno da izgradi sopstvene etičke stavove. Na taj način se ostvaruje istinsko jedinstvo između slobode pojedinca i dobrobiti društva, što bi trebalo biti temeljni cilj svakog moralnog obrazovanja.

Moralne kompetencije se stječu usmjeravanjem i razvojem etičkih stavova djece, gdje su izložena mnogobrojnim iskustvima putem kojih djeca postaju svjesna svog postojanja, osjećaja pripadnosti, svjesna svojih vrijednosti i samouvjerena za donošenje vlastitih odluka (Muratović, Čolović-Međedović, Muratović, 2023, str. 153). Govoreći o moralnoj dimenziji kompetencijama koje su od suštinskog značaja za 21. vijek, Suzić (2006) ističe važnost integracije moralnog odgoja kroz tri ključna aspekta:

1. kognitivne,
2. emocionalne i
3. radno-akcione kompetencije.

Ova trodimenzionalna koncepcija moralnog razvoja ukazuje na potrebu da se djeca ne uče samo pravilima ponašanja, već i da razumiju razloge iza tih pravila, da ih osjećaju kao svoja i da prema njima djeluju autonomno i odgovorno.

1. Moralna dimenzija kognitivnih kompetencija

Ova dimenzija odnosi se prvenstveno na razvoj sposobnosti moralnog rasuđivanja i donošenja odluka na osnovu moralnih načela.

2. Moralna dimenzija emocionalnih kompetencija

Emocionalne kompetencije imaju ključnu ulogu u razvoju moralnog ponašanja, jer bez razvijene sposobnosti identificiranja i reguliranja emocija djeteta teško može uspostaviti empatičan odnos prema drugima i razumjeti moralne posljedice vlastitih i tuđih postupaka.

3. Moralna dimenzija radno-akcionih kompetencija

Moralna dimenzija radno-akcionih kompetencija odnosi se na sposobnost djece da kroz praktične aktivnosti i radne zadatke usvoje moralne vrijednosti i norme. To znači da djeca ne uče moral samo kroz teoriju, već kroz konkretne akcije koje zahtijevaju odgovornost, saradnju i poštovanje prema drugima. Ovaj pristup naglašava važnost integracije moralnih principa u svakodnevne aktivnosti kako bi djeca razvila svjesnost o posljedicama svojih postupaka i sposobnost da donose moralno ispravne odluke u praksi.

Da bi se navedeni cilj postigao, neophodno je podsticati kod djece sljedeće sposobnosti:

- **Razumijevanje društvenih odnosa i pravila** – djecu treba postepeno uvoditi u kompleksne obrasce međuljudskih odnosa i pomoći im da shvate svrhu i značaj normi koje upravljaju ljudskim ponašanjem.
- **Razvoj kritičkog mišljenja o društvenim pravilima** – važno je ohrabrivati djecu da preispituju pravila, promišljaju o mogućnostima njihovog poboljšanja, te da razumiju razloge koji stoje iza potrebe za transformacijom odnosa i društvenih normi.
- **Moralno rezonovanje kroz vrijednosti i običaje** – djeca se trebaju osposobljavati da rasuđuju na osnovu univerzalnih moralnih vrijednosti i kulturnih običaja, te da verbalizuju rješenja moralnih dilema na način primjeren njihovom uzrastu.
- **Izgradnja moralne autonomije** – djeca trebaju sticati sigurnost u sopstvenom moralnom prosuđivanju, razvijati sposobnost da djeluju nezavisno od spoljašnjih pritisaka, ucjena i autoritativnih zahtjeva.
- **Razvijanje moralne samokontrole i samokritike** – ključno je podsticati unutrašnju disciplinu, sposobnost refleksije o vlastitom ponašanju i spremnost na korekciju sopstvenih grešaka.
- **Razvoj logičkih kapaciteta za saradnju** – važno je razvijati kompetencije koje omogućavaju djetetu da sarađuje s drugima,

gradi konstruktivne odnose sa vršnjacima i funkcionira u skladu s pravilima zajednice.

Ovakav pristup moralnom odgoju ima za cilj osposobljavanje djece za aktivno i odgovorno djelovanje u savremenom društvu, gdje se od pojedinca očekuje da ne samo poštuje norme, već i da doprinosi njihovom razvoju u pravcu pravde, humanosti i solidarnosti.

4.6. Estetski razvoj djece predškolskog uzrasta

Estetski odgoj djece predškolskog uzrasta ima ključnu ulogu u oblikovanju njihovog osjećaja za ljepotu, sklad i estetsku harmoniju u svijetu koji ih okružuje. Platon (1997) ljepotu ne poistovjećuje sa umjetničkom ljepotom, već umjetnost shvata kao oponašanje lijepih stvari, a stvari kao kopije ideja. Već od najranijih godina, djeca prirodno reagiraju na estetske podražaje, boje, oblike, zvuke, pokrete, kroz igru, crtanje, pjevanje i druge oblike izražavanja. Kroz ove aktivnosti djeca razvijaju sposobnost da opažaju i doživljavaju estetske vrijednosti koje su prisutne u predmetima, pojavama i međuljudskim odnosima u njihovoj neposrednoj okolini.

Zadatak estetskog odgoja u predškolskom uzrastu jeste da kod djece podstakne i oblikuje interes za lijepo, te da razvije njihovu emocionalnu osjetljivost i sposobnost prepoznavanja i vrednovanja estetskih svojstava, a istovremeno se razvija sposobnost da ljepotu ne samo opaža, već i izražava kroz različite oblike stvaralaštva, likovne aktivnosti, muziku, pokret i igru. Vukasović (2001) ističe da estetski

odgoj je u uskoj vezi s intelektualnim odgojem budući da se njegovim ostvarivanjem aktiviraju intelektualne funkcije doprinoseći vlastitom razvitku, dolazi do intenzivnog upošljavanja osjetilnih organa (oko, uho), sposobnosti zapažanja, promatranja, pamćenja, reproduciranja te mnogobrojni misaoni procesi koji rezultiraju oblikovanjem određenog pogleda na stvarnost i okolinu.

Važno je da djeca steknu osjećaj za ljepotu kao prirodni i sastavni dio svog života i svakodnevnog iskustva, te da kroz estetski odgoj nauče da ljepotu pronalaze i u svojoj okolini i u sebi. Na taj način razvijaju se ne samo estetske, nego i moralne, socijalne i kulturne vrijednosti koje će ih pratiti tokom cijelog života. Odgoj i obrazovanje imaju za cilj da razviju slobodne, svestrane i kreativne ličnosti koje mogu aktivno sudjelovati u društvu. U okviru tog razvoja, estetski odgoj zauzima posebno mjesto jer pomaže djeci predškolskog uzrasta da razviju svoje stvaralačke sposobnosti i osjećaj za ljepotu i sklad. Kultura u ovom uzrastu nije samo nešto što se pasivno prenosi, već nešto što dijete treba da iskusi i kroz što treba da se izrazi. Croce (1960, str. 149) govori o estetici kao o „znanosti o izražajnoj aktivnosti“. Estetski odgoj omogućava djeci da na svoj način stvaraju, istražuju i oblikuju svijet oko sebe, razvijajući pritom svoju emocionalnu i intelektualnu sferu.

Važno je da estetski odgoj bude usmjeren na podsticanje dječije kreativnosti, a ne na mehaničko usvajanje kulturnih obrazaca. Djeca treba da budu vođena ka tome da budu stvaratelji, a ne samo prenositelji kulturnih vrijednosti. Samo na taj način njihov odnos prema ljepoti i umjetnosti može biti živ i autentičan, a estetski razvoj pravi i dubok.

Estetski odgoj djece predškolskog uzrasta usko je povezan s tjelesnim odgojem, budući da se kroz tjelesne aktivnosti razvijaju ne samo motoričke vještine, već i osjećaj za ritam, sklad i izražajnost pokreta. Već u najranijem uzrastu, dijete pokretom izražava emocije, doživljava i odnose prema okolini, a taj pokret često ima estetsku dimenziju, težnju za pravilnošću, elegancijom i koordinacijom.

Upravo kroz igru, ples, ritmičke vježbe i druge oblike pokreta, djeca predškolskog uzrasta spontano usvajaju obrasce koji doprinose razvoju gracioznosti i estetski oblikovanog izražavanja tijelom. Ovakve aktivnosti ne samo da podstiču fizički razvoj, već i oblikuju senzibilitet za ljepotu u pokretu, čime se ostvaruje harmonična povezanost estetskog i tjelesnog u ukupnom odgoju djece ovog uzrasta.

Estetska komponenta u tjelesnom izrazu prepoznaje se i kao priprema za kasnije sudjelovanje u aktivnostima poput plesa, gimnastike ili drugih sportskih disciplina koje podrazumijevaju izražajnu i usklađenu tjelesnu izvedbu. Na taj način, estetski odgoj ne ostaje ograničen na likovne ili muzičke aktivnosti, već se širi i na tjelesni segment, čineći razvoj djeteta cjelovitim i uravnoteženim.

4.7. Ekološki razvoj djece predškolskog uzrasta

Razvijanje svijesti o svojoj okolini i odgovornog odnosa prema njoj treba započeti još u ranom djetinjstvu, jer je to period u kojem djeca oblikuju svoje temeljne vrijednosti, stavove, ponašanja i navike. U tom uzrastu formiraju se osnovne životne vještine poput kreativnosti,

komunikacije, saradnje, samostalnosti, kao i sposobnosti rješavanja problema i prilagođavanja novim situacijama. Upravo zbog toga je izuzetno važno da ekološki odgoj bude sastavni dio vaspitno-obrazovne prakse u predškolskim ustanovama.

Ekološki odgoj djece predškolskog uzrasta usmjeren je na razvijanje poštovanja prema prirodi i svim njenim sastavnim dijelovima, podsticanje radoznalosti i želje za istraživanjem okoliša, kao i na usvajanje navika koje doprinose očuvanju životne sredine. Kroz različite aktivnosti i igre, djeca uče o važnosti zaštite prirode, pravilnom odnosu prema resursima i odgovornom ponašanju koje ima pozitivan uticaj na zajednicu. Time se kod najmlađih razvijaju svijest o ekološkoj odgovornosti i osjećaj pripadnosti svojoj sredini, što je temelj za dalji održivi razvoj i očuvanje planete. Vještine i sklonosti naučene u ranom djetinjstvu kasnije se tokom života razvijaju i nadograđuju, na šta veliki uticaj imaju i porodica, vaspitnoobrazovne institucije i zajednica (Kaga, 2008).

Predškolski uzrast predstavlja veoma važan period za usvajanje navika i vještina koje čine osnovu ekološke svijesti i ponašanja. Iako djeca u ovom uzrastu možda ne mogu u potpunosti razumjeti složene pojmove iz ekologije, poput kruženja vode u prirodi, izmjene godišnjih doba ili ravnoteže u ekosistemu, moguće je razvijati kod njih ljubav prema prirodi i osjećaj odgovornosti prema životnoj sredini. Kroz različita iskustva i aktivnosti, djeca mogu steći pozitivan odnos prema svijetu koji ih okružuje, što predstavlja temelj za dalji razvoj vrijednosti, stavova i navika zasnovanih na ekološkim principima. Tako se kod

djece predškolskog uzrasta formira osjećaj brige i poštovanja prema živim i neživim elementima prirode. Predškolski period je značajan za razvoj – u ovom razvojnem dobu dijete stiče prva saznanja, razvija veštine, stiče navike, uči kroz organizovanu i osmišljenu igru, formira sliku o sebi i upoznaje se sa sopstvenom kreativnošću (Markoska, 2002).

Cilj ekološkog odgoja jeste upoznavanje djece s prirodnim procesima i njihovom međusobnom povezanošću, uz razvijanje pozitivnog stava i odgovornog odnosa prema okolini kroz praktična iskustva. Važno je kreirati okruženje u kojem djeca imaju priliku direktno da se susretnu s prirodom, te da kroz lična iskustva nauče o njenoj zaštiti i očuvanju. Boravak u prirodi posebno je značajan za djecu predškolskog uzrasta jer im omogućava da na neposredan način usvoje ekološke vrijednosti i stečena iskustva prenesu dalje. Pri razvijanju ekološkog ponašanja kod djece predškolskog uzrasta, pored samog znanja, važno je razvijati i lične karakteristike kao što su samopouzdanje, empatija i optimizam, koje su ključne za aktivno i odgovorno djelovanje u zaštiti životne sredine i zajedničko rješavanje ekoloških izazova. Prema Cifriću (2012) ekološka svijest je svijest o nužnosti ukidanja dominacije čovjeka nad prirodom u njenom izvornom kao i socijalno konstituiranom obliku i uspostavljanju ravnoteže između prirodnih sistema i čovjekovog sistema.

Tokom svakodnevnog života, djeca predškolskog uzrasta trebaju imati priliku da kroz različite aktivnosti i iskustva razvijaju pozitivan odnos prema svojoj okolini. Važno je da osjete da njihova ponašanja i postupci

moгу imati stvaran utjecaj na očuvanje prirode i poboljšanje životne sredine u kojoj žive. Kada djeca shvate da svojim djelovanjem doprinose zaštiti prirode – bilo kroz pravilno odlaganje otpada, štednju vode, sadnju biljaka ili brigu o životinjama – oni se osjećaju korisnim i aktivnim članovima zajednice. Ovakva iskustva svakodnevnog uključivanja motiviraju ih da i ubuduće preuzimaju odgovornost prema prirodi i razvijaju trajne ekološke navike. Ekološki pristup obrazovanju treba da podstakne svakog pojedinca da postane svjestan da ima moć i odgovornost da utiče na pozitivne promjene na globalnom nivou (Kundačina, Visković, 2016).

Aktivnosti djece koje uključuju elemente razvoja ekološke svijesti, ekološke kulture i formiranja ekoloških navika imaju izuzetno važnu ulogu već u najranijem periodu razvoja, predškolskom uzrastu. Upravo u tom periodu oblikuju se temelji sistema vrijednosti koji će kasnije utjecati na djetetovo ponašanje, odnos prema prirodi, ljudima i zajednici u cjelini. Ekološko vaspitanje na ovom uzrastu treba biti usmjereno ka razvoju sposobnosti djeteta da promišlja o sopstvenom uticaju na okolinu, da poredi i uočava promjene u prirodi, te da djeluje u skladu s principima održivog razvoja.

Dijete se kroz svakodnevne situacije podstiče da razvija osjećaj pripadnosti svojoj zajednici, prihvata odgovornost za očuvanje i unapređenje životnog prostora, razvija empatiju prema živim bićima, kao i svijest o važnosti zajedničkog djelovanja. Na taj način se kod djeteta afirmiraju vrijednosti poput humanosti, solidarnosti, mira,

zajedništva, ravnopravnosti i poštovanja različitosti, koje su od suštinskog značaja za ekološki, ali i društveni razvoj.

Stepen ekološke svijesti pojedinca može se sagledati kroz tri dimenzije:

znanje o ekološkim problemima,

sposobnost primjene tog znanja u svakodnevnom životu i

voljnost da se aktivno učestvuje u zaštiti životne sredine.

Dakle, nije dovoljno da dijete usvoji informaciju o važnosti očuvanja prirode – ono mora biti ohrabreno, motivirano i osposobljeno da to znanje primijeni u konkretnoj situaciji, bilo da je riječ o štednji vode, pravilnom odlaganju otpada ili brizi o biljkama i životinjama u svom okruženju.

Cilj ekološkog odgoja nije samo informiranje, već oblikovanje aktivnog, odgovornog i osviještenog pojedinca koji prepoznaje svoju ulogu u zaštiti prirodnog i društvenog ambijenta. Kroz kontinuiranu edukaciju i podršku odraslih – roditelja, vaspitača, ali i šire zajednice – djeca se uče kako da budu nosioci pozitivnih promjena i graditelji održive budućnosti. Od izgrađenosti tih kvaliteta ličnosti zavisi odnos prema životnoj sredini u svakodnevnim situacijama (Kundačina, 1998).

U savremenom pristupu predškolskom odgoju i obrazovanju, koji je oslonjen na *Nove osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja – Godine uzleta* (2018), jedan od ključnih zadataka jeste

razvijanje svijesti kod djece o međuzavisnosti čovjeka i prirode, te izgradnja brige i odgovornog odnosa prema životnoj sredini. Poseban akcenat stavlja se na podsticanje proaktivnog odnosa djeteta prema sopstvenom životu i širem društvenom i prirodnom okruženju, čime se direktno doprinosi njegovoj socijalnoj dobrobiti i ekološkoj osjetljivosti.

Boravak u prirodi i direktan kontakt sa elementima žive i nežive sredine omogućavaju djeci da kroz iskustveno učenje stječu znanja, razvijaju osjećaj pripadnosti i ličnu odgovornost za okolinu. Uvođenjem ekoloških sadržaja u svakodnevne aktivnosti i projekte, djeca spontano razvijaju empatiju prema živim bićima, interesovanje za prirodne procese, te svijest o nužnosti očuvanja ekološke ravnoteže.

Program *Godine uzleta* ne zasniva se na reproduktivnom učenju, već se temelji na konstruktivističkom pristupu, u kojem dijete postaje aktivni učesnik u sopstvenom razvoju i učenju. U takvom pedagoškom okviru, prostor za učenje oblikuje se kao otvoreno, istraživačko i podsticajno okruženje, koje provocira dječiju radoznalost, omogućava povezivanje sa realnim životnim situacijama i pruža kontekst za formiranje dugotrajnih vrijednosti. Djeca su u poziciji da slobodno postavljaju pitanja, iznose svoje pretpostavke, analiziraju, donose zaključke i sarađuju s vršnjacima i odraslima u otkrivanju zakonitosti koje vladaju u prirodi.

Ekološke teme i projekti u okviru ovog programa otvaraju se uglavnom na inicijativu djece, čime se poštuje princip individualizacije i uvažava

dječiji interes kao pokretačka snaga učenja. Takvi projekti se ne tretiraju kao kratkoročne aktivnosti, već se razvijaju postupno i mogu trajati od nekoliko nedjelja do više mjeseci, u zavisnosti od dinamike interesovanja, dubine tematike i složenosti aktivnosti.

Boraveći u prirodi, dijete upoznaje fizičku okolinu, zadovoljava svoju radoznalost i potrebu za kretanjem, očituje svoju pozitivnu emocionalnost i dobro raspoloženje (Sakač et al., 2013). Učešćem u ekološkim projektima, djeca ne samo da razvijaju znanja i vještine, već grade osjećaj lične kompetencije i socijalne angažovanosti. Na taj način se kod njih već u najranijem uzrastu formira identitet odgovornog člana zajednice, spremnog da aktivno doprinosi očuvanju životne sredine i dobrobiti zajednice u kojoj živi.

Kada je riječ o potrebama djece predškolskog uzrasta, Stevanović (2001, str. 207), govori o sljedećim potrebama:

stjecanje znanja i navika,

rješavanje dječijih egzistencijalnih pitanja,

zadovoljavanje dječijih ekoloških potreba,

izgrađivanje istraživačke, otvorene i slobodne mlade ličnosti".

Razvijanje ekoloških znanja i navika kod djece predškolskog uzrasta postaje izuzetno važno, ne samo zbog očuvanja životne sredine, već i zbog formiranja odgovorne, svjesne i socijalno angažovane ličnosti. Djeca u ovom razvojnem periodu posjeduju izraženu znatiželju i

prirodni interes za svijet koji ih okružuje, što predstavlja izuzetnu priliku da se kod njih postepeno grade ekološke kompetencije.

Usvajanje ekoloških znanja odvija se kroz različite pedagoški osmišljene aktivnosti koje uključuju opažanje, istraživanje, upoređivanje i praktičnu manipulaciju prirodnim materijalima. Uloga odgajatelja u tom procesu je višestruka – od iniciranja ekoloških tema koje su djeci razumljive i bliske, preko usmjeravanja ka rješenju konkretnih problema, pa do podsticanja dječijih inicijativa i samostalnog razmišljanja. Količina i kvalitet znanja koje djeca usvajaju u velikoj mjeri zavise od njihove razvojne dobi, motivacije, ali i od sposobnosti odgajatelja da kreira dinamičan i podsticajan kontekst za učenje.

U tom smislu, egzistencijalna pitanja sa kojima se djeca susreću, kao što su: „Zašto je važno čuvati prirodu, okolinu, vodu?“, „Šta je reciklaža?“, „Koje su to ptice selice i zašto napuštaju hladne krajeve?“ i slično, pružaju mogućnost za dublje promišljanje i razvoj višeg nivoa ekološke svijesti. Djeci treba omogućiti da kroz konkretne aktivnosti učestvuju u oblikovanju vlastite stvarnosti – da daju prijedloge, pokreću inicijative, učestvuju u kolektivnim akcijama (npr. sadnja biljaka, reciklaža, briga o životinjama), provode slobodno vrijeme u prirodi i kroz svakodnevne situacije uče da poštuju i čuvaju svoju okolinu.

Ovakav pristup ne doprinosi samo razvoju ekoloških navika, već istovremeno podstiče i njihovu socijalizaciju, razvoj osjećaja odgovornosti, saradnje, solidarnosti i pripadnosti zajednici. Djeca tako

uče da su dio šireg ekosistema i da njihova ponašanja, iako mala, imaju značajan utjecaj na očuvanje prirodne sredine i dobrobit društva u cjelini.

Zadovoljavanje dječijih ekoloških potreba u predškolskom uzrastu predstavlja važan segment cjelokupnog razvoja ličnosti djeteta, jer omogućava ne samo sticanje znanja o prirodi, već i izgradnju pozitivnog odnosa prema njoj. Djeca predškolskog uzrasta imaju izraženu potrebu za istraživanjem, otkrivanjem i spontanom kontaktom s prirodnim okruženjem. Ove potrebe se mogu okarakterisati kao ekološke, jer uključuju: potrebu za boravkom na svježem vazduhu, kontaktom sa živim bićima, razumijevanjem prirodnih procesa i razvijanjem osjećaja brige i odgovornosti za okolinu.

Zadovoljavanje tih potreba se ogleda u svakodnevnim aktivnostima koje djeci omogućavaju neposredan kontakt sa elementima prirode – bilo kroz šetnje, rad u vrtnim kutcima, posmatranje vremenskih pojava, bavljenje reciklažom, brigu o biljkama i životinjama, kao i učestvovanje u ekološkim projektima. Kroz takve aktivnosti razvijaju se temeljne ekološke kompetencije: znatiželja za prirodne pojave, ekološka empatija, osjećaj odgovornosti za životnu sredinu, te navike koje vode održivom ponašanju. U pedagoškom smislu, zadovoljavanje dječijih ekoloških potreba podrazumijeva da odrasli, odgajatelji, roditelji i društvena zajednica, prepoznaju značaj ekologije za razvoj djeteta i stvaraju uvjete za integraciju ekoloških sadržaja u svakodnevni život, a ne samo kao dio formalnog obrazovnog programa. To znači da se dječije aktivnosti planiraju tako da uključuju boravak u prirodi,

simboličku igru sa ekološkim motivima, iskustveno učenje i diskusije o temama vezanim za očuvanje okoline.

Na taj način, djeca ne usvajaju ekološka znanja samo kognitivno, već i emocionalno i socijalno – povezuju ih sa svojim svakodnevnim iskustvima, razvijaju svijest o važnosti zajedničkog djelovanja i jačaju svoju ulogu kao aktivnih i odgovornih članova zajednice. Zadovoljenje ovih potreba također doprinosi njihovom emocionalnom blagostanju, zdravlju i razvijanju osjećaja sigurnosti i povezanosti s prirodom.

Želja i interes djece za istraživanjem trebaju se aktivno podsticati i zadovoljavati kroz pažljivo osmišljene ekološke i druge odgojne i obrazovne aktivnosti. Djecu treba motivirati da postavljaju pitanja, učestvuju u diskusijama, pažljivo posmatraju okolinu, izražavaju svoja zapažanja i komentare, kao i da se uključuju u praktične aktivnosti poput uređenja prostora, mjerenja i drugih eksperimenata.

Uspjeh u ovom kreativno-istraživačkom procesu u velikoj mjeri zavisi od odgajatelja, onih koji posjeduju pozitivan i otvoren stav prema stvaralaštvu, kao i razvijen osjećaj za estetske i higijenske vrijednosti, biće u boljoj poziciji da djeci pruže kvalitetnu podršku i podsticaj. Takvi odgajatelji ne samo da će pomoći djeci da istražuju i uče, već će i oblikovati njihovu svijest o važnosti očuvanja prirode i zdravog životnog okruženja.

Ekološki odgoj počinje već u predškolskom uzrastu i predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji traje tokom čitavog razvoja djeteta. On

je jedan od važnih podsistema odgoja, jer postavlja temelje za razvoj ekološke svijesti i odgovornog ponašanja prema životnoj sredini od najranijih godina. Za uspješnu realizaciju ekološkog odgoja neophodno je da se on zasniva na čvrstim naučnim osnovama, kao i na praktičnim aktivnostima koje su prilagođene sposobnostima i potrebama djece predškolskog uzrasta. Kroz različite oblike igre, istraživanja i neposrednog kontakta sa prirodom, djeca razvijaju svijest o međuzavisnosti svih živih bića i značaju očuvanja okoline. Na taj način se ne samo stiču konkretna znanja, već se oblikuju i vrijednosti, stavovi i navike koji će utjecati na buduće ekološke izbore i odgovorno djelovanje u svakodnevnom životu. Permanentnost ovog procesa znači da ekološki odgoj treba biti kontinuiran i prisutan kako u porodici, tako i u predškolskim ustanovama i širem društvenom okruženju.

4.8. Dječija mašta i stvaralaštvo (kreativnost)

Tokom treće godine kod djece tokom različitih igara počinje da se razvija mašta, zapravo početne faze zamišljenih situacija i događaja. U ovom periodu dječija mašta je slabije razvijena, dok se svjesna mašta javlja u četvrtoj godini.

Razvoj dječije mašte se odvija pomoću mnogobrojnih aktivnosti. "Dječija mašta se ispoljava i uspješno razvija u igrama, kao što su crta modeliranje, konstruiranje, nalazeći pri tome svoj vanjski oslonac u realnim radnjama, ali i u imaginarnim situacijama" (Pehar, 2007, str. 83).

Dječija mašta je sposobnost kreiranja priča i ideja koje nisu prisutne u stvarnom svijetu. Mašta omogućava djeci predškolskog uzrasta da istražuju, sanjaju i kreiraju svoj unutrašnji svijet, što je ključno za njihov kognitivni i emocionalni razvoj. Kroz maštu djeca razvijaju kreativnost, rješavaju probleme i uče da izraze svoje misli i osjećaje na svojstven način. Podsticanje dječije mašte kroz igru, priče, crtanje i druge aktivnosti pomaže u oblikovanju njihove ličnosti i jačanju sposobnosti za inovativno razmišljanje u budućnosti. Mašta je osnov za razvoj kreativnosti i predstavlja vezu između učenja i stvaralaštva.

Stvaralaštvo predstavlja sposobnost djeteta da kroz maštu, inovativnost i originalnost izrazi nove ideje, osjećanja i doživljaje. Dijete se rađa sa određenim stvaralačkim dispozicijama koje, uz adekvatnu podršku odgoja i obrazovanja, mogu postati razvijene sposobnosti. Predškolski uzrast je posebno pogodan za podsticanje stvaralaštva jer su djeca u ovom periodu prirodno radoznala, maštovita i spremna da eksperimentišu.

Djeci treba omogućiti različite stvaralačke aktivnosti, kroz igru, crtanje, pjevanje, ples, dramatizaciju i druge umjetničke izraze, jer one služe kao kanal za razvoj njihove kreativnosti. Osnova svih ovih aktivnosti je stvaralačka mašta, koja je kod male djece naročito dinamična, te je važno da se kontinuirano njeguje i razvija.

Način na koji dijete doživljava svijet oko sebe, uključujući njegove misli, težnje, osjećanja i unutrašnje doživljaje, čini osnovu njegovog stvaralačkog izražavanja. U predškolskom uzrastu, dijete ne posmatra

stvarnost objektivno, kao odrasla osoba, već je interpretira na svojstven način: *intuitivno, emocionalno i simbolički*. To znači da dijete kroz stvaralačke aktivnosti izražava lični odnos prema sebi, drugima i svijetu koji ga okružuje.

Ovakvo izražavanje ne predstavlja puko precrtavanje ili oponašanje stvarnosti, već uključuje preradu i uopštavanje doživljaja, pri čemu dijete izdvaja ono što je za njega najvažnije. U središtu tog procesa nalazi se lična, unutrašnja logika djeteta, njegov pogled na svijet, koji često nije racionalan ni logičan iz perspektive odraslog, ali je duboko smislen i iskren iz ugla djetetove psihološke i emocionalne strukture.

Stvaralačke aktivnosti (kao što su slobodno crtanje, dramatizacija, simbolička igra, izmišljanje priča) predstavljaju jedan od najvažnijih načina putem kojih dijete samostalno stiče iskustva, pri čemu ta iskustva nisu nametnuta izvana, nego se stiču *svjesno, dobrovoljno i povezano s emocionalno značajnim kontekstom*. To iskustvo je plodno, jer ima sposobnost da se povezuje s novim iskustvima, da se mijenja, apstrahira i simbolički izražava – a da pritom zadrži životnu i praktičnu vrijednost.

Zato je jedan od temeljnih zadataka predškolskog odgojno-obrazovnog rada stvaranje podsticajnog okruženja u kojem dijete ima slobodu da izražava svoja unutrašnja stanja, doživljava i ideje. Kroz stvaralačke aktivnosti djeca ne samo da interpretiraju svijet oko sebe, već i stiču dragocjena iskustva. U tom procesu dolazi do razvoja brojnih intelektualnih i socio-emocionalnih sposobnosti: jača se radoznalost,

razvija otvorenost prema novim iskustvima, samopouzdanje, podstiče se istraživački duh, kao i spremnost na eksperimentisanje bez straha od grešaka. Na taj način, dijete postaje aktivni istraživač, a ne pasivni primalac informacija.

U svim oblicima stvaralačkog izražavanja, a naročito u simboličkoj igri, djeca stvaraju svoje prve simbole kojima predstavljaju stvarnost. Ovo simboličko predstavljanje je od izuzetne važnosti za razvoj mišljenja kod djece predškolskog uzrasta jer označava prelazak s konkretno-čulnog na apstraktno i simboličko mišljenje, što je ključna razvojna etapa u ranom djetinjstvu.

Jedna od važnih funkcija stvaralačkog izražavanja jeste i kompenzacija ograničenih verbalnih sposobnosti. Djeca predškolskog uzrasta često nisu u mogućnosti verbalno izraziti sve što misle, osjećaju ili opažaju, te im likovno, muzičko, dramsko i tjelesno izražavanje omogućava alternativne oblike komunikacije, kroz koje saopštavaju vlastite doživljaje i unutrašnje sadržaje.

Pri tome, način na koji dijete izražava svoje misli, osjećanja i utiske nikada nije doslovan odraz stvarnosti. Ono što dijete prikazuje kroz crtež, pokret, igru ili rad s materijalima u velikoj mjeri je transformirano kroz njegovu ličnost, kroz individualno viđenje, emocionalnu obradu i razvojnu zrelost. Upravo zato su produkti dječjeg izražavanja međusobno različiti, autentični i neponovljivi. Kako dijete raste i sazrijeva, mijenja se i način njegovog izražavanja, postaje složeniji, svjesniji i simbolički bogatiji.

Razvoj dječijeg stvaralaštva u velikoj mjeri zavisi od sistematskog podsticanja radoznalosti, želje za istraživanjem i otvorenosti prema novim saznanjima i iskustvima. Radoznalost je temelj svake stvaralačke aktivnosti, ona pokreće dijete da postavlja pitanja, da se pita „zašto“ i „šta bi bilo kad...“, da preispituje postojeća ograničenja i zahtjeve koje mu okolina nudi.

Odgojno-obrazovni proces koji ima za cilj razvoj stvaralačkog mišljenja kod djeteta ne smije se zasnivati na pukom usvajanju znanja, već mora podsticati dijete da istražuje, da odstupa od rutine i ustaljenih postupaka, da restrukturira postojeća iskustva i integriše ih u nove odnose. To uključuje ohrabrivanje djeteta da misli i ponaša se na neuobičajen, originalan način, kao i da pokušava pronaći vlastita rješenja problema, čak i kada se ona razlikuju od onih koje nude odrasli.

Autoritet odraslih osoba ne bi trebao biti prepreka slobodnom mišljenju i izražavanju djeteta. Umjesto da odrasli nameću gotova rješenja, njihova uloga treba biti mentorska, da usmjeravaju, podržavaju i kreiraju podsticajno okruženje u kojem dijete slobodno misli, istražuje i formira vlastite poglede na svijet. Na taj način dijete se ne zadržava u okvirima već poznatog, već se podstiče da ide dalje, da ima drugačiji pogled na nešto novo i autentično.

U kontekstu predškolskog odgoja i obrazovanja, to znači da stvaralaštvo kod djeteta ne može biti podstaknuto pukim ponavljanjem zadatih formi, niti učenjem napamet. Potrebno je kreirati uslove u kojima dijete može da izražava sopstvena osećanja, misli i ideje kroz

različite konstruktivne oblike izražavanja, bilo kroz umjetničke aktivnosti, simboličku igru, građenje, muziku ili govor.

Kreativnost je složen i višedimenzionalan fenomen koji se u savremenoj psihologiji i pedagogiji ne može svesti isključivo na inteligenciju, iako su ta dva konstrukta tijesno povezana. Prema mišljenju mnogih autora, kreativni potencijal se najbolje razume kroz širi koncept intelektualne aktivnosti, koja u sebi objedinjuje kognitivne (intelektualne) i nekognitivne (afektivne, motivacione i ličnostne) faktore.

Intelektualne sposobnosti, kao što su apstraktno mišljenje, logičko zaključivanje i sposobnost rešavanja problema, čine osnovu svakog stvaralačkog procesa. Međutim, one se nikada ne ispoljavaju u čistom, izolovanom obliku. Njihovo aktiviranje, usmjeravanje i kvalitet zavise od unutrašnje motivacije, interesovanja, emocionalne uključenosti i vrednosnih orijentacija ličnosti. Upravo iz tog razloga, kako ističe Bogojavlenskaja (1981, 22-3), ni najinteligentniji robot ne može da bude stvaralac, već je to ličnost sa svojim težnjama i interesovanjima, emocijama, društvenim odnosima i vrednosnim orijentacijama, potrebama i pretenzijama.

Kreativnost djeteta se najpotpunije izražava kroz njegovu sposobnost ostvarivanja u svijetu koji ga okružuje, kroz konstruktivno i produktivno mišljenje, kao i kroz ponašanje kojim doprinosi promjenama u okolini, ali i u sebi samome. Stvaralačko mišljenje, kao najviši oblik mišljenja, podrazumijeva korišćenje postojećih saznanja

na nov i originalan način, pri čemu dijete aktivno kombinuje, mijenja, rekonstruiše i oblikuje ideje i iskustva. Lowenfeld i Brittain (1975) ističu da se kreativno mišljenje zasniva na sposobnosti da se poznati elementi reorganiziraju i redefiniraju na fleksibilan način, u skladu sa unutrašnjim impulsima i razvojnim mogućnostima pojedinca.

U okviru pedagoškog rada u predškolskom odgoju i obrazovanju, identificiraju se osobine stvaralačkog mišljenja koje je važno podsticati i razvijati kod djece:

- *Fluentnost* predstavlja sposobnost djeteta da generira veliki broj ideja, rješenja ili prijedloga u ograničenom vremenskom periodu. Ona se ogleda u bogatstvu verbalnog izražavanja, broju odgovora u igri asocijacija, kao i u raznovrsnosti prijedloga koje dijete nudi prilikom rešavanja problema. U pedagoškom kontekstu, fluentnost je pokazatelj djetetove kognitivne produktivnosti i spremnosti za divergentno mišljenje.
- *Fleksibilnost* označava sposobnost djeteta da brzo mijenja tok misli, da prelazi sa jedne ideje na drugu, i da povezuje nove informacije sa prethodnim iskustvima na originalan način. Fleksibilno dijete ne ostaje "zarobljeno" u jednoj šemi razmišljanja i otvoreno je za više perspektiva. Nasuprot tome, ***inertnost*** ili funkcionalna fiksiranost karakterišu kruto, stereotipno mišljenje, što ograničava kreativnu slobodu.
- *Originalnost* je osobina stvaralačkog mišljenja koja se ogleda u sposobnosti djeteta da proizvodi neobične, nesvakidašnje i neočekivane ideje. Dijete koje pokazuje originalnost u mišljenju

sposobno je da uoči detalje koje drugi previđaju, da uoči nove odnose među predmetima, da koristi analogije i metafore i da razmišlja izvan okvira uobičajenih odgovora. U predškolskom uzrastu originalnost se najčešće izražava kroz simboličku igru, crteže, priče i rešavanje problemskih situacija.

- *Neukalupljenost* podrazumijeva otvorenost djeteta za nova iskustva, ideje i načine mišljenja. To je spremnost da se odstupi od rutine i da se ne prihvataju unaprijed dati obrasci ponašanja i odgovori. Dijete koje pokazuje ovu osobinu osjetljivo je na probleme, postavlja neobična pitanja i ne zadovoljava se lako ponuđenim rešenjima. Neukalupljeno mišljenje je pokazatelj duboke unutrašnje motivacije za istraživanjem i samostalnim zaključivanjem.
- *Divergentno mišljenje* predstavlja jedan od ključnih oblika stvaralačkog mišljenja, a ogleda se u sposobnosti djeteta da razmišlja slobodno, otvoreno, ne samo u jednom pravcu (kao kod logički usmjerenog, konvergentnog mišljenja), već da "širi" tok misli u više smjerova. Divergentno mišljenje podrazumijeva traženje više mogućih rješenja, pristupa ili interpretacija neke situacije, čime se dijete udaljava od uobičajenih, šablonskih odgovora. Za razliku od konvergentnog mišljenja, koje teži jednom tačnom i poznatom rješenju, divergentno mišljenje se odlikuje kreativnim odstupanjem od normi, istraživanjem različitih mogućnosti i povezivanjem naizgled udaljenih ideja. U predškolskom uzrastu, ono se najčešće ispoljava kroz simboličku igru, slobodno crtanje, smišljanje priča, maštovite

dijaloge i nestrukturirane aktivnosti koje djetetu daju slobodu izražavanja.

- *Intelektualna inicijativa* podrazumijeva produženo angažiranje misli i ideja izvan okvira zadatih potreba, ne da bi se zadovoljili samo spoljašnji kriterijumi, već i unutrašnja radoznalost, osjećaj smisla i zadovoljstva u otkrivanju. Dijete koje razvija ovakvu misaonu inicijativu pokazuje istrajnost, dubinu i ličnu uključenost u rješavanje zadatka.

Kreativnost se ne ogleda u spontanom oslobađanju impulsa bez cilja i značenja, niti u pukom podražavanju tuđeg izraza, već u samostalnom i autentičnom izražavanju djetetove ličnosti, uz poštovanje njegove razvojne faze i individualnog ritma. Dječija kreativnost predstavlja sposobnost da se stvaraju nove ideje, rješenja i izrazi na jedinstven i maštovit način. Ona je osnovni pokretač učenja i razvoja, jer kroz kreativne aktivnosti djeca predškolskog uzrasta istražuju svijet oko sebe, izražavaju emocije i razvijaju svoje misaone sposobnosti. Kreativnost kod djece podstiče se slobodom izražavanja, igrom i aktivnostima koje omogućavaju eksperimentisanje i rješavanje problema.

Zadatak odgajatelja u predškolskom okruženju je da prepozna i njeguje ovu sposobnost kod svakog djeteta, kreirajući ambijent za slobodno istraživanje, otvoreno izražavanje i originalno mišljenje. Kreativno okruženje ne podrazumijeva samo dostupnost materijala i igračaka, već i emocionalnu sigurnost, podsticajnu komunikaciju i afirmativan odnos prema svakoj dječijoj ideji.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Obrazložite zadatke tjelesnog odgoja djece predškolskog uzrasta?
- Predstavite značaj intelektualnog odgoja djece predškolskog uzrasta?
- Objasnite estetski razvoj djece predškolskog uzrasta.
- Analizirajte zadatke ekološkog odgoja?
- Ispitajte dječije stvaralaštvo i kreativnost?
- Kako odgajateljice mogu prepoznati i podržati jedinstvene stvaralačke interese svakog djeteta?
- Kako se dječije stvaralaštvo manifestira kroz različite svakodnevne aktivnosti?
- Na koji način igre i slobodne aktivnosti doprinose razvoju radoznalosti i stvaralaštva?
- Kako podstaći djecu da postavljaju pitanja i izražavaju svoja opažanja kroz stvaralačke procese?
- Koji su izazovi u njegovanju radoznalosti i kreativnosti kod djece i kako ih prevazići?
- Koji faktori najviše utječu na podsticanje dječije kreativnosti u odgojno-obrazovnom procesu?
- Kako različiti oblici igre i aktivnosti mogu doprineti razvoju kreativnog mišljenja kod djece predškolskog uzrasta?

5. KARAKTERISTIKE I ZAKONITOSTI RAZVOJA DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

5.1. Osnovne karakteristike razvoja djece predškolskog uzrasta

Predškolski period razvoja djeteta razlikuje se od ostalih razvojnih faza po svojoj intenzivnosti i dinamici. To je doba najburnijeg rasta i razvoja, kada dolazi do formiranja osnovnih tjelesnih i funkcionalnih karakteristika. Prije svega, povećava se tjelesna masa, a visina raste u proseku oko 6 cm godišnje. U ovom periodu se intenzivno razvijaju sva osnovna tkiva i organi, dok se funkcionalno uspostavljaju ključni biološki sistemi. Dječiji razvoj u ovom uzrastu je najintenzivniji, u prvih šest godina života djeca prolaze kroz razvojni tempo koji je višestruko brži u odnosu na kasnije periode. Posebno je izražen napredak između treće i šeste godine, kada se postiže najviši intenzitet rast i sazrijevanje različitih psihofizičkih funkcija.

Predškolski uzrast, koji obuhvata period do sedme godine života, predstavlja ključnu fazu u formiranju djetetove ličnosti i njegovih sposobnosti. U ovom periodu djeca intenzivno razvijaju svoje tjelesne, mentalne, emocionalne i socijalne potencijale. U pedagoškoj praksi važno je razumijeti da dijete u ovom uzrastu uči najviše kroz aktivno iskustvo i igru, što su osnovni elementi razvoja njihovog mišljenja, govora i socijalnih vještina.

U fazi predoperativnog mišljenja, kako je opisao Pijaže, djeca ne posmatraju svijet kroz logiku odraslih, već kroz maštu i simboliku. Ova sposobnost omogućava im da u igri oponašaju realnost i razvijaju kreativnost, ali također ukazuje na potrebu da im se znanja približe konkretnim, slikovitim i praktičnim metodama.

Vigotskijeva teorija ističe važnost socijalne interakcije i podrške odraslih i vršnjaka u učenju. Odgajatelj ima ulogu vodiča koji usmjerava i pruža pomoć djetetu da prevaziđe trenutne prepreke u razumijevanju, kroz postepeno povećavanje nivoa samostalnosti i složenosti zadataka.

Emocionalni razvoj je usko povezan sa socijalnim iskustvima; djeca uče kako da prepoznaju i izraze svoja osjećanja, ali i kako da razumiju i poštuju emocije drugih. Kroz interakciju u grupi, stječu prve važne vještine saradnje, rješavanja konflikata i odgovornosti.

Važan aspekt je i razvoj samostalnosti, djeca uče da preuzmu inicijativu, donose odluke i suočavaju se sa posljedicama, uz podršku odgajateljica koje ih ohrabruju i afirmiraju njihove uspjehe. Na taj način razvija se povjerenje u vlastite sposobnosti.

Predškolski period stoga predstavlja zahtijevan okvir za usmjeravanje razvoja, jer se u tom vremenu postavljaju temelji za sveukupan kasniji psihomotorni, emocionalni i kognitivni razvoj djeteta. Govoreći o različitim ciljevima i zadacima procesa odgoja u određenim

razdobljima, odgoj ima zajedničke odlike i karakteristike. Navest ćemo najbinije karakteristike odgoja koje navodi Pokonjak (1968):

Povijesni karakter odgoja- razvojnost i promjenljivost, odgoj kao i rad nije nepromjenljiv. U kontinuitetu dolazi do promjena sadržaja, sredstava, pristupa, kao i pozicija pojedinca u procesu odgoja i radeći. Snaga odgoja nalazi se u njegovoj historijskoj ukorijenjenosti, životnosti i društvenoj opravdanosti. Bez sposobnosti da se mijenja, odgoj bi izgubio svoju suštinu i prestao da bude pokretač razvoja pojedinca i društva. Dakle, mora pratiti društvene promjene, ali i sam doprinositi njihovom oblikovanju i napretku.

Konkretna društvena uvjetovanost odgoja, odgoj je u svojoj suštini uvijek društveno uslovljen, i to na konkretan i neposredan način. Tokom historijskog razvoja, društvo je prolazilo kroz pet osnovnih društveno-ekonomskih formacija, prvobitnu zajednicu, robovlasničku, feudalnu, kapitalističku i socijalističku, a svaka od njih imala je sopstveni oblik odgoja koji je odgovarao njenim strukturnim i ideološkim karakteristikama. U tom smislu, odgojni modeli i ciljevi razlikuju se u svakoj historijskoj etapi, jer su oblikovani specifičnostima konkretne društvene formacije.

Na odgoj u određenom društvu utječe čitav niz faktora: klasni odnosi, karakter rada i sredstva za proizvodnju, pitanje vlasništva nad tim sredstvima, dominirajuće društvene snage, ideološke postavke, stepen naučne i tehnološke razvijenosti, kao i životni standard većine stanovništva. Na primjer, iako su robovlasnički odnosi postojali i u

Sparti, i u Atini, i u antičkom Rimu, odgojni sistemi u tim društvima bili su različiti, jer su odražavali specifične društvene, političke i kulturne kontekste svake zemlje. Upravo u toj konkretnoj društvenoj uslovljenosti leži i snaga odgoja, njegova sposobnost da izražava i reprodukuje osnovne odnose i vrijednosti datog društva. Zbog toga je neodrživo i metodološki pogrešno pokušavati mehanički prenositi obrazovna i odgojna iskustva iz jedne zemlje u drugu, čak i kada one pripadaju istoj društveno-historijskoj formaciji. Svaki odgojni sistem mora se razumijeti i razvijati u okviru sopstvenih društvenih, kulturnih i historijskih okolnosti.

Klasnost odgoja, odgoj je duboko ukorijenjen u društveno-historijski kontekst i izražava složene odnose koji postoje unutar određene društvene formacije. U osnovnim društveno-ekonomskim formacijama kroz koje je čovječanstvo prolazilo tokom svog razvoja, osim u prvobitnoj zajednici, odgoj je gotovo uvijek imao klasni karakter. Njegova struktura, ciljevi i funkcije u velikoj mjeri zavisili su od toga koja je klasa bila vladajuća, koja podređena, kao i od prirode međusobnih odnosa između tih klasa.

U prvobitnoj zajednici odgoj je imao besklasni karakter, zasnivao se na zajedničkom prenošenju iskustava, normi i vještina neophodnih za opstanak zajednice. Nasuprot tome, u feudalnom društvu odgoj poprima staleški oblik: obrazovne mogućnosti bile su strogo određene društvenim slojem kojem pojedinac pripada, a pristup znanju bio je privilegija vladajuće aristokratske manjine.

Tokom historijskog razvoja, vladajuće klase (robovlasnici, feudalci, buržoazija) koristile su odgoj kao sredstvo za očuvanje i reprodukciju sopstvene moći i ideološke dominacije. Kroz obrazovne institucije širile su vrijednosti koje su opravdavale i učvršćivale postojeći poredak. S druge strane, potčinjene klase, robovi, kmetovi, kasnije i radništvo, težile su razvijanju sopstvenog oblika odgoja, kroz koji bi izražavali sopstvene interese, identitet i borbu za društvenu emancipaciju. Odgoj je, dakle, bio i ostao prostor društvenog konflikta i pregovaranja, sredstvo pomoću kojeg se ne samo prenose znanja i vještine, već se oblikuje društvena svijest, identitet i položaj pojedinaca u okviru šireg društvenog sistema. Vladajuća feudalna klasa sastojala se od dva osnovna staleža – duhovnog i svjetovnog, koji su uspostavili odgojni ideal.

5.2. Kritični period dječijeg razvoja

U toku razvoja djeteta prepoznaju se dva posebno osjetljiva krizna perioda. Postoje periodi kada je, u toku svog ontogenetskog razvoja, organizam posebno osjetljiv na neke utjecaje iz njegove okoline i kada se javljaju optimalne mogućnosti za podsticanje određenih funkcija, čija uspješnost zavisi od toga koliko se slaže sa nivoom razvoja organizma (Kohlberg, 1976b, 3241). Prvi se javlja između treće i četvrte godine i obično je praćen pojavama poput egocentrizma, ljubomore i emocionalne nestabilnosti. Drugi krizni period nastupa prilikom polaska u školu, kada se dijete suočava sa školskim zadacima, novim obavezama, pravilima i očekivanjima sredine. Ovi periodi, čiji pojam vodi poreklo od Frojda, nazivaju se periodi osjetljivosti, a među

psiholozima postoji neslaganje oko toga mogu li se oni nazvati i „kritični periodi“. Većina onih koji su proučavali dječije ponašanje, iako zainteresovani za mogućnost postojanja kritičnih perioda, ipak oklevaju pri definitivnom mišljenju i smatraju da još treba istraživati ovu oblast. Naravno, kod djece mogu da postoje periodi osjetljivosti i za razne druge oblike učenja, kao što je gotovost da se uči maternji jezik, kao što je gotovost da se možda uči čitanje itd. (Sluckin, 1971, 3631).

U predškolskom periodu se najintenzivnije razvijaju pojmovne strukture, interesovanje za učenje, i na osnovu stečenih iskustava i doživljaja, usvajaju se saznanja koja su vrlo važna za optimalni razvoj djeteta i njegove ličnosti. Rezultati brojnih istraživanja ukazuju na to da nivo stimulacije, njena raznovrsnost, pravovremena primjena i razvojna prilagođenost u prve dvije godine djetetovog života značajno doprinose optimalnom kognitivnom razvoju djeteta tokom predškolskog perioda. Ovaj pozitivan utjecaj rane stimulacije često se zadržava i do predpubertetskog uzrasta.

Raspravljajući o značaju kvaliteta odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu, Bruner (1972) iznosi stav koji priznaje potencijal razvoja tokom čitavog životnog ciklusa. On ukazuje na to da djeca nisu trajno uskraćena za napredak ukoliko u najranijem uzrastu propuste određene prilike za učenje, poput sticanja prijatelja ili igranja matematičkih igara. Takva propuštanja, prema njemu, ne znače nužno da će dijete ostati socijalno izolovano ili nesposobno za kasnije ovladavanje određenim kognitivnim vještinama.

Međutim, Bruner jasno naglašava da djetinjstvo posjeduje specifično razvojno obilježje, izuzetnu fleksibilnost, odnosno sposobnost organizma da se oblikuje pod utjecajem stečenih iskustava. Ova neurobiološka i psihološka fleksibilnost, kako ističe, progresivno opada s godinama, čime se rani period života prepoznaje kao izuzetno važan za formiranje temeljnih osobina ličnosti, stavova, navika i obrazaca ponašanja. U tom kontekstu, Bruner upozorava da negativna emocionalna iskustva u ranom djetinjstvu, poput straha od neuspjeha, mogu ostaviti dugoročne posljedice, jer mogu ometati djetetovo samopouzdanje i sposobnost da efikasno koristi svoje intelektualne kapacitete u kasnijim fazama razvoja.

Sličan je stav i za odnos djeteta prema odraslima, jednom formiran otpor teško se mijenja, a rano izgrađena negativna emocionalna percepcija autoriteta može dugoročno ugroziti motivaciju za učenje i saradnju. Isto važi i za odnos prema knjizi i čitanju, koji se u djetinjstvu gradi kroz emocionalnu povezanost, zadovoljstvo i uspješno ovladavanje vještinom. Ako se vještina čitanja ili neka druga kompetencija savlada u pozitivnom, podsticajnom okruženju, bez pritiska, bez nametnute obaveze, frustracije i emocionalne nelagode, tada ona ne samo da postaje stabilna, već i predstavlja temelj za razvoj drugih srodnih sposobnosti i vještina.

Bruner također ističe važnost pravovremenog reagiranja u slučaju da se pojave prepreke u učenju. Ukoliko dijete naiđe na poteškoće koje mu onemogućavaju uspješno savladavanje određene vještine, potrebno je brzo i adekvatno intervenirati, kako bi se spriječilo da ta prepreka

postane barijera za dalje kognitivno i emocionalno napredovanje. Rano uklanjanje razvojnih smetnji ne samo da olakšava savladavanje konkretne vještine, već omogućava i zdravo postavljanje osnovnog repertoara sposobnosti na kojima će se temeljiti buduće učenje i razvoj.

Ukoliko porodično i institucionalno okruženje pruže adekvatnu podršku i podsticaje, kada govorimo o prvoj razvojnoj krizi najčešće se pokazatelji umanjuju ili iščezavaju do momenta polaska u školu. Način na koji će se dijete prilagoditi školskom ambijentu i okruženju i uspešno odgovarati na obrazovne i socijalne zahtjeve u velikoj mjeri zavisi od kvaliteta pripreme koju je imalo u porodici i predškolskoj ustanovi.

Kod šestogodišnje djece moguće je uspostaviti određeni nivo voljne kontrole i regulacije senzornih funkcija, iako su one još uvek u razvoju i nedovoljno stabilne. To predstavlja signal svima koji su direktno uključeni u proces obrazovanja i odgoja da prilagode organizaciju ranog i aktivnog učenja, kako u pogledu izbora sadržaja, tako i u intenzitetu njihove obrade.

U tom uzrastu posebno su značajni govorni signali, verbalna komunikacija i imitacija, jer je nenamjerna pažnja i dalje dominantna u odnosu na voljnu, a mišljenje se razvija pretežno na govorno-praktičnom nivou. Razvoj viših kognitivnih procesa, mišljenja, govora, percepcije, pamćenja i mašte najefikasnije se podstiče kroz igre uloga i simboličke aktivnosti, koje omogućavaju djetetu da uči kroz igru, iskustvo i interakciju.

5.3. Zakonitosti razvoja djece predškolskog uzrasta

Razvoj djeteta se u savremenoj psihologiji i pedagogiji posmatra kao dinamičan, višeslojan i cjelovit proces koji obuhvata promjene u tjelesnim, psihološkim, emocionalnim i socijalnim aspektima dječije ličnosti. U najširem smislu riječi, razvoj se definiše kao promjena u karakteristikama organizma i ponašanja tokom vremena. Ta promjena može biti posmatrana na dva osnovna nivoa:

filogenetskom i

ontogenetskom.

Filogeneza se odnosi na razvoj vrste, to su promjene koje su se događale tokom evolucije ljudskog roda, dok se ontogeneza odnosi na razvoj pojedinca, od začeca, preko djetinjstva, do odrasle dobi i starosti. Otuda razvoj čovjeka čine promjene u karakteristikama organizma i ponašanju pod utjecajem genetike, procesa sazrevanja ili maturacije, i uslovima okoline kroz proces socijalizacije, tako da svaka generacija zna više od prethodne (Brković, 2011). U kontekstu predškolskog odgoja i obrazovanja, primarno se razmatraju aspekti ontogenetskog razvoja, jer oni obuhvataju konkretne promjene u ponašanju i funkcijama koje se događaju kod djeteta u njegovom razvoju.

Biološki, psihološki i socijalni faktori razvoja

Ontogenetski razvoj je uslovljen složenim međudejstvom više faktora:

biološkog plana (naslijeđe, neurofiziološki mehanizmi, senzomotorni razvoj),

individualnog iskustva (lična opažanja, pokušaji, greške, lični doživljaji), i

socijalnog iskustva, koje ima poseban značaj jer se stiče u interakciji sa drugima i kroz kulturu.

Socijalno učenje kod djece predškolskog uzrasta ne podrazumijeva samo imitaciju ponašanja, već i usvajanje značenja i vrijednosti koje su dio kulturnog konteksta. To se najjasnije vidi u govoru, simboličkoj igri, izražavanju vlastitih emocija i učešću u društvenim aktivnostima.

Proces interiorizacije, usvajanje društvenog i kulturnog iskustva

Jedan od ključnih pojmova koji objašnjava način na koji dijete uči i razvija se kroz kulturu jeste interiorizacija. Pojam je uveo Vigotski i on označava proces unutrašnjeg prisvajanja društveno-kulturnih obrazaca, znanja, vještina i vrijednosti.

Dijete uči u socijalnom kontekstu: u interakciji sa odraslima (vaspitačima, roditeljima) i vršnjacima, usvaja načine razmišljanja, ponašanja, govora i emocionalnog reagiranja koji su karakteristični za njegovu kulturu. Ono što se najprije pojavljuje na spoljašnjem planu kao društvena aktivnost, kasnije postaje unutrašnji psihološki proces, to je suština interiorizacije.

Primjer u praksi: Dijete koje učestvuje u zajedničkoj muzičkoj aktivnosti sa svojim drugarima, vršnjacima, u prvoj fazi aktivnosti imitira pokrete i riječi, a vremenom počinje samostalno da ih izvodi, razumije njihovo značenje i da ih koristi kao sopstveni izraz, to je proces prelaska iz spoljašnje u unutrašnju regulaciju.

Proces eksteriorizacije, izražavanje kroz kulturne forme

Paralelno sa interiorizacijom, Vigotski govori i o procesu eksteriorizacije, to je način na koji dijete izražava unutrašnje procese kroz spoljašnje oblike, najčešće kroz govor, simboličku igru, crtanje, pokret, pjesmu i druge kulturne forme. Eksteriorizacija omogućava djetetu da iskaže svoja iskustva, razumijevanja i emocije na simbolički način, što je osnova kreativnog izražavanja i umjetničke aktivnosti.

Primjer u praksi: Dijete koje crta svoje iskustvo i doživljaje iz porodice, pjeva pjesmu kojom izražava raspoloženje, ili učestvuje u zajedničkoj dramskoj igri, koristi kulturološke alate (simboli, jezik, umjetnost) za vlastitu komunikaciju i samorazumijevanje.

Razumijevanje procesa interiorizacije i eksteriorizacije ima važne pedagoške posljedice:

Okruženje treba da bude kulturološki bogato i simbolički podsticajno, kako bi dijete imalo prilike da uči kroz interakciju i igru.

Vaspitači treba da omogućavaju djeci aktivno učešće u društveno-kulturnim praksama (npr. muzika, pripovijedanje, zajedničke igre, umjetničke radionice).

Djetetu treba dati slobodu izražavanja, kako bi se razvile unutrašnje strukture mišljenja, govora i osjećanja kroz spoljašnje forme (eksteriorizaciju).

Učenje nije pasivno primanje sadržaja, već aktivna rekonstrukcija znanja u društvenom i kulturnom kontekstu.

Razvojni konteksti se najčešće razvrstavaju u tri sistema: uzrasno normativni utjecaji, istorijsko normativni utjecaji i nenormativni utjecaj. Razvojna kriza se javlja u momentu "socijalnog prelaza", kada je ravnoteža narušena zbog pojave novih potreba i reorganizacije motivacione sfere ličnosti. Vigotski (1984, 1996) posebno izdvaja razvojne krize: novorođenčeta, prve godine, treće godine, sedme godine i trinaeste godine.

Proces razvoja djeteta u predškolskom uzrastu nije moguć bez aktivne interakcije sa društvenim i kulturnim okruženjem. Prema Langeru, "čovjek izrasta u ono što od njega načini okolina" (Langer, 1981). Kroz interiorizaciju, dijete usvaja znanja i obrasce ponašanja koji su dio njegove kulture, dok kroz eksteriorizaciju stvara i izražava sopstvena značenja i identitet. Pedagoška praksa koja prepoznaje ove zakonitosti može osigurati cjelovit, smislen i autentičan razvoj svakog djeteta.

Osnovne zakonitosti razvoja djece predškolskog uzrasta kroz nekoliko ključnih razvojnih oblasti koje prate i podstiču dječije odrastanje su:

Oblasti razvoja i njihove zakonitosti

Kognitivni razvoj

Kognitivni razvoj u predškolskom uzrastu obuhvata razvoj mišljenja, pamćenja, pažnje, opažanja i rješavanja problema. Osnovne komponente Pijažeeve teorije su:

Adaptacija organizma odvija se putem autoregulacije i kroz aktivaciju tzv. *epigenetskog sistema* – unutrašnjih mehanizama sazrevanja i učenja.

Razvoj inteligencije temelji se na postepenom građenju mentalnih struktura kroz iskustvo i unutrašnju organizaciju.

Neprekidna interakcija djeteta i okruženja omogućava formiranje sve složenijih oblika mišljenja, kroz kombinaciju asimilacije i akomodacije.

Pijaže objašnjava kognitivni razvoj pomoću konstantnih, invarijantnih funkcija: organizacije, adaptacije i ekvibracije, i promjenljivih sazajnih struktura koje se mijenjaju kako se organizam razvija.

Senzomotorni stadijum (0–2 godine)

Tokom ovog perioda, dijete saznaje o svijetu putem tjelesnih aktivnosti, refleksa i čulnih opažanja. Ovaj stadijum je podijeljen na šest faza:

Faza 1 (0–1 mjesec): Refleksne aktivnosti i vježbanje refleksa (npr. sisanje).

Faza 2 (2–4 mjeseca): *Primarne kružne reakcije* – dijete ponavlja radnje koje su mu prijatne (npr. slučajno sisanje palca).

Faza 3 (4–8 mjeseci): *Sekundarne kružne reakcije* – dijete ponavlja radnje koje imaju efekat na okolinu (npr. tresenje zvečke).

Faza 4 (8–12 mjeseci): Koordinacija sekundarnih reakcija – dijete koristi sredstva da dođe do cilja.

Faza 5 (12–18 mjeseci): Aktivno eksperimentisanje – dijete istražuje nove načine rješavanja problema.

Faza 6 (18–24 mjeseca): *Interiorizacija šema* – dijete postaje sposobno za mentalne reprezentacije i planiranje radnji (npr. pronalaženje skrivene igracke).

Preoperacionalni stadijum (2–7 godina)

Ovaj stadijum je posebno važan za djecu predškolskog uzrasta. Dijete počinje da koristi simboličku igru, govor, crteže i predstave, ali još uvek nije sposobno za logičko, reverzibilno mišljenje. Mišljenje je egocentrično, intuitivno i vezano za konkretne situacije.

Ključne karakteristike:

Egocentrizam – dijete ima teškoća da sagleda tuđu perspektivu.

Animizam – predmeti imaju osobine živih bića.

Magijsko mišljenje – vjera da misli mogu izazvati događaje.

Nedostatak konzervacije – dijete vjeruje da se količina menja kada se oblik promijeni.

Stadijum konkretnih operacija (7–11 godina)

Djeca ovog uzrasta počinju da razvijaju sposobnosti za logičko mišljenje, ali još uvijek na konkretnim, opipljivim sadržajima. Javljaju se sposobnosti serijacije (ređanje po veličini), klasifikacije, korelacije i reverzibilnog mišljenja. Formira se pojam konzervacije (shvatanje da količina ostaje ista bez obzira na oblik).

Stadijum formalnih operacija (od 11/12 godina nadalje)

Djeca postaju sposobna za apstraktno, hipotetičko, deduktivno mišljenje. Mogu analizirati ideje, praviti planove i razmišljati logički bez oslanjanja na konkretne objekte. Ova faza je karakteristična za stariji školski uzrast i adolescenciju.

Emocionalno-socijalni razvoj

Emocionalni razvoj u ovom uzrastu djece uključuje sposobnost prepoznavanja i izražavanja emocija, emocionalnu regulaciju i razvoj samopouzdanja. Emocionalne reakcije kod djece predškolskog uzrasta postaju sve diferenciranije i povezuju se sa socijalnim iskustvima. Razvoj emocionalne regulacije zavisi od modela ponašanja odraslih i stabilnosti okruženja. Socijalni razvoj djece ovog uzrasta uključuje uspostavljanje odnosa sa vršnjacima i odraslima, razvoj prosocijalnog ponašanja i usvajanje osnovnih pravila u grupi. Djeca uče kroz imitaciju, identifikaciju i interakciju, socijalne vještine se razvijaju kroz svakodnevne situacije i igru.

Erikson stavlja akcenat na društvene odnose i razvoj ličnog identiteta u interakciji sa okolinom. Njegova teorija pokriva čitav životni vijek, od rođenja do starosti, što je čini holističkim razvojnim modelom.

Erikson identificira osam razvojnih faza, u kojima pojedinac prolazi kroz određene psihosocijalne krize. Svaka faza podrazumijeva razvojni zadatak, konflikt između dve suprotstavljene opcije (npr. povjerenje, nepovjerenje), a uspješno rješavanje tog konflikta vodi ka zdravom razvoju ličnosti.

Faze psihosocijalnog razvoja

Povjerenje/ nepovjerenje (0–1 godina)

Osnovni zadatak: formiranje osnovnog povjerenja u ljude i svijet.

Ključni odnos: odnos sa primarnim negovateljem (najčešće majkom).

Ishod: ako se zadovolje osnovne potrebe (hrana, dodir, sigurnost), dijete razvija povjerenje i osjećaj da je svijet predvidiv i pouzdan.

Autonomija/ stid i sumnja (1–3 godine)

Zadatak: razvijanje osjećaja samostalnosti i kontrole nad sopstvenim tijelom i ponašanjem.

Karakteristično ponašanje: dijete uči da samostalno jede, oblači se.

Rizik: ako odrasli pretjerano kontroliraju ili kritikuju, dijete može razviti stid i sumnju u svoje sposobnosti.

Inicijativa/ krivica (3–6 godina)

Zadatak: dijete započinje aktivnosti, planira, istražuje i eksperimentiše kroz igru.

Mišljenje se razvija simbolički, uz naglašenu maštu i radoznalost.

Rizik: ako je inicijativa kažnjavana, razvija se osjećaj krivice.

Marljivost/ inferiornost (6–11 godina)

Zadatak: razvoj radnih i školskih vještina, produktivnosti i osjećaja kompetencije.

Opasnost: ako dijete doživljava neuspjeh i upoređuje se negativno sa drugima, može razviti osjećaj inferiornosti.

Faza identiteta/zbunjenosti, konfuzije uloga, od 12. do 20. godine (faza adolescencije);

Faza intimnosti/izolacije, od 21. do 30-40. godine (rano odraslo doba);

Faza plodnosti (generativnosti)/stagnacije, od 30-40. do 65. godine (odraslo doba);

Faza integriteta/očajanja, od 50+ godina (pozno odraslo doba i staračko doba).

U kontekstu rada sa djecom predškolskog uzrasta, naročito su relevantne prve tri faze razvoja:

Povjerenje: stabilni odnosi sa odgajateljem omogućavaju sigurnu osnovu za učenje i igru.

Autonomija: dijete treba da ima prilike za donošenje izbora i učenje kroz samostalne aktivnosti.

Inicijativa: simbolička igra, kreativne radionice i socijalna interakcija omogućavaju razvoj samopouzdanja i odgovornosti kod djece predškolskog uzrasta.

Fizički i motorički razvoj

U ovom periodu se značajno usavršavaju gruba i fina motorika djece predškolskog uzrasta. Razvoj koordinacije, ravnoteže i manipulacije predmetima važan je za samostalnost i spremnost za školu.

Govorno-jezički razvoj

Ovaj period je ključan za formiranje bogatog rečnika, gramatičke strukture i komunikacijskih vještina djece ovog uzrasta. Jezik se razvija u interakciji sa odraslima kao i sa vršnjacima. Najintenzivniji razvoj govora dešava se do šeste godine.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Na koji način se odgojno-obrazovni rad u vrtićima može prilagoditi da odgovori na potrebe djece sa razvojnim teškoćama tokom kritičnog perioda razvoja?
- Kako vaspitači i stručni saradnici prepoznaju i koriste osjetljive (kritične) periode u razvoju djece sa poteškoćama, kroz strukturirane igrovne aktivnosti?
- Koji su oblici igre najefikasniji za postizanje odgojno-obrazovnih ciljeva kod djece sa specifičnim razvojnim potrebama (npr. autizam, intelektualne smetnje, motorna oštećenja)?
- Kako vaspitači svojim pedagoškim pristupom podstiču psihosocijalni razvoj djeteta u skladu sa fazama razvoja prema Eriksonu i Pijažeu?
- Na koji način se kroz svakodnevne aktivnosti u vrtiću ostvaruju procesi interiorizacije i eksteriorizacije, i kako oni utječu na cjelokupan razvoj djeteta?

6. PORODIČNI ODGOJ DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Položaj djeteta u porodici- nekada i sada

Položaj djeteta u porodici tokom historijskih epoha značajno se mijenjao u skladu sa društvenim, ekonomskim i kulturnim okolnostima. U ranijim periodima, posebno u srednjem vijeku, dijete nije imalo status posebnog člana porodice sa specifičnim pravima, potrebama, interesovanjima kakav ima danas. Već od rane dobi, često oko sedme godine života, djeca su bila uključena u svakodnevne poslove zajedno sa odraslima, dijeleći iste uvjete života, rada i opstanka.

U takvom kontekstu, dijete se nije doživljavalo kao posebno osjetljivo biće koje zahtijeva brigu, podršku i emocionalnu sigurnost. Umjesto toga, ono je imalo prvenstveno instrumentalnu funkciju, na njega se gledalo kao na buduću radnu snagu, i garant nastavka porodične loze. Porodica nije bila izgrađena na osnovi ljubavi i emocionalne povezanosti, već na temelju životne nužde i društvenih obaveza.

Iako je postojala izvjesna emocionalna povezanost, naročito u ranom djetinjstvu, ona je često bila površna i uslovna. U slučaju gubitka djeteta, porodice su nakon kratke žalosti nastavljale život bez većih promjena, a dijete koje se nakon toga rodilo je često brzo preuzimalo njegovo mjesto. Položaj djeteta u savremenim industrijskim društvima doživio je značajne promjene – dijete se više ne posmatra kao teret ili

ekonomska obaveza, već kao vrijedno i posebno biće kojem se pristupa sa razumijevanjem i ljubavlju. Intenzivnija emotivna povezanost i prihvatanje djeteta kao samostalne ličnosti doprinose njegovom zdravom psihičkom i socijalnom razvoju.

Ovaj napredak u pristupu odgoju djece rezultat je razvoja humanističkih nauka koje ističu značaj emocija i njihovog izražavanja, što je, između ostalog, bilo podržano pojednostavljenim tumačenjem Frojdove teorije. Sve to utjecalo je na savremeno razumijevanje djeteta kao posebne i pozitivne ličnosti, čije potrebe i osjećanja treba uvažavati i njegovati.

Period od kraja srednjeg vijeka do XVI i XVII vijeka predstavlja prekretnicu u shvatanju dječijeg položaja u porodici, što je posebno značajno iz perspektive savremene predškolske pedagogije. U tom vremenskom razdoblju počinje se uočavati promjena u pristupu djetetu, koje postepeno prestaje biti isključivo radna snaga i pasivni član zajednice, te dobija prepoznatljivo mjesto unutar porodičnog sistema. Kako navodi Kamenov (1987, str. 72), „dijete je steklo svoje mesto pored roditelja koje nije imalo ranije, kada su ga poveravali drugim osobama“, što ukazuje na početak procesa individualizacije djeteta i prepoznavanja njegovih potreba unutar porodičnih odnosa.

Ova transformacija u XVII vijeku označava važan pomak ka emocionalnom približavanju između roditelja i djece. Dijete se više ne doživljava kao vlasništvo porodice ili sredstvo za ostvarenje ekonomskih ciljeva, već se počinje uviđati njegova posebnost, razvojne karakteristike i potreba za brižnim i posvećenim odgojem. Taj period

postavlja temelje za razvoj ideje o djetetu kao subjektu koji uči, osjeća i sazrijeva u skladu sa svojim unutrašnjim potencijalima.

Jedna od paradigmi koja je doživjela transformaciju je i ona koja se odnosi na sliku o djetetu u njegovom ranom razvoju i učenju. Od stava da su djeca tabula rasa (prazne ploče koje je potrebno ispuniti) neosporno se prihvata mišljenje da se djeca rađaju mnogo toga već znajući (Gopnik i sur., 2003) i da svoje znanje dopunjuju u komunikaciji sa vršnjacima i odraslim osobama. Nadalje, možemo reći da ciljevi pedagoških institucija potiskuju pojam „prilagođavanje“ a ističu pojam „razvoj“, umjesto stvaranja poslušnog „čovjeka mase“ govori se o poticanju individualnih dječijih potencijala (Juul i Jensen, 2010).

Dok se prije nekoliko decenija porodica shvatala kao samostalna i zatvorena jedinica (Daly, 2008) danas izlazi iz okvira privatnosti i smatra se legitimnom domenom javnih politika, usmjerenih na osnaživanje roditelja i stvaranje uslova za odgoj u najboljem interesu djeteta. Ovim se nastoji naglasiti značaj porodice koji se ostvaruje kroz sistemske mjere zaštite, osnaživanja i podrške roditeljstvu, a ne kao narušavanje privatnosti porodice, koja ostaje njena temeljna vrijednost.

Za razliku od ranijih društvenih modela, gdje se prenošenje vrijednosti i obrazaca ponašanja isključivo očekivalo od roditelja, savremeno društvo prepoznaje da je za kvalitetan odgoj neophodna integrisana podrška, kako porodična, tako i institucionalna. Savremena porodica je "odvojila djecu od zajedničkog življenja u široj društvenoj zajednici, a

sa druge strane, ujedinila članove porodice posebnim identitetom i intimnošću, stvarajući nova osjećanja i navike" (Kamenov, 1987, str. 73).

Današnja porodica je zajednica u kojoj ljubav i emotivna povezanost između supružnika, roditelja i djece zauzimaju centralno mjesto. Porodica je dinamičan i permeabilan sistem, čiju funkcionalnost mogu narušiti različiti stresori iz vanjskog okruženja, kao što je stres na radnom mjestu ili u školi (Repetti, Wang i Saxbe, 2015). Roditelji su mnogo angažovaniji i posvećeniji brizi o djetetu, pridajući mu posebnu važnost u okviru porodičnog sistema.

Savremena porodica suočava se s izazovima poput ubrzanog života, ekonomskih teškoća i utjecaja tehnologije, što otežava roditeljima da u potpunosti obavljaju odgojnu ulogu. Neki od tih problema prema Kamenovu (1987, str. 76-77) su "prezaposlenost roditelja zbog materijalnog obezbeđenja porodice, alkoholizam, mnogobrojna neurotična oboljenja u porodicama, nepoučenost mnogih roditelja o vaspitnim načelima, ciljevima, načinima i spoznajama, nepoučenost roditelja o tjelesnom i duševnom rastenju djece, nepoznavanje dječijih osnovnih potreba, mnogi roditelji ni sami nemaju određene čvrste i vrednosno prihvatljive životne filozofije, dakle, i sami su spoznajno dezorijentisani, problem za sebe predstavljaju različite vrste delimičnih, nepotpunih (razvedenih) porodica i u našem društvenom prostoru sve više razrastaju i potpuno slobodno i nesmetano bujaju najrazličitije vrste i oblici društvenog korova".

Ekonomska nesigurnost i profesionalni stres snažno se reflektuju na porodične odnose, naročito na dinamiku i komunikaciju između roditelja i djece, što posljedično utječe na kvalitet porodičnog odgoja. Ekonomska kriza utječe na partnerske odnose, odnose između roditelja i djece, te na taj način djeluje i na kvalitet porodičnog odgoja (Maleš i Kušević, 2011). Roditelji, opterećeni finansijskim brigama i zahtjevnim radnim obavezama, sve češće pokazuju emocionalnu iscrpljenost, manjak strpljenja. Zahtjevan i stresan dan na poslu utječe na odnose supružnika u porodičnom okruženju, oni pokazuju rastrojeno i manje responsivno ponašanje za razliku od dana koji su manje stresni za njih (Story i Repetti, 2006 prema Repetti, Wang i Saxbe, 2015). U predškolskom uzrastu, gdje su stabilni i podržavajući odnosi ključni za izgradnju djetetove ličnosti, posljedice mogu biti naročito izražene. Stoga je neophodno da se u okviru društvene i obrazovne politike razvijaju strategije koje će osnažiti roditelje, omogućiti bolje usklađivanje radnog i porodičnog života i pružiti djeci dodatnu podršku kroz institucionalni odgoj.

U savremenom društvu roditelji, a posebno majke, često su izloženi intenzivnim radnim pritiscima i stresnim situacijama koje se neminovno prenose i na porodični ambijent. U pokušaju da ispune brojne profesionalne i porodične obaveze, njihova emocionalna dostupnost djeci može biti narušena. Kada su majke imale negativne interakcije na poslu, manje su razgovarale i bile manje emocionalno angažirane sa svojom djecom u odnosu na manje stresne dane (Repetti i Wood, 1997a; Repetti, Wang i Saxbe, 2015). Stres na radnom mjestu

utječe negativno na kvalitet interakcija roditelja s djecom, smanjujući komunikaciju, emocionalnu povezanost i toplinu u odnosu.

Savremeni pristupi u pedagogiji sve više naglašavaju važnost kvaliteta odnosa između odraslih i djece, ne samo u institucionalnom okruženju, već i unutar porodice. Tradicionalni obrasci odgoja koji su se oslanjali na autoritet i poslušnost sve više se preispituju u korist odnosa zasnovanih na međusobnom poštovanju i razumijevanju. U tom kontekstu, Juul (1995, 2008, 2010) ističe etički aspekt koji se treba poštovati u pedagoškim odnosima, pa i u odnosu roditelj – dijete, a on uključuje princip ravnopravnog dostojanstva. Ravnopravno dostojanstvo podrazumijeva odnos temeljen na jednakom dostojanstvu, pridavanju iste ljudske vrijednosti iako strane nisu izjednačene. To dalje znači da roditelji moraju graditi kvalitet uzajamnog djelovanja, odustati od kontrole i moći a uzimati djetetove potrebe i opažanja kao ravnopravan dio njihovih odnosa (Juul i Jensen, 2010).

6.1. Tipovi porodice

Porodica ima ključnu i nezamjenjivu ulogu u ranom odgoju i razvoju djeteta. U najranijoj dobi, kada je dječiji kontakt sa drugim ljudima i okolinom ograničen, upravo porodica predstavlja osnovno okruženje u kojem dijete stiče prva iskustva, razvija osjećaj sigurnosti, formira osnovne kompetencije i gradi sliku o sebi i drugima. Rano porodično iskustvo ostavlja najdublji trag u oblikovanju ličnosti. Zbog emocionalne bliskosti i intenzivne interakcije, dijete se u ranoj dobi snažno identifikuje s roditeljima i drugim članovima porodice. U tom

procesu učenja po modelu, dijete usvaja obrasce ponašanja, vrijednosti i načine reagovanja koji ostaju osnova za kasniju socijalizaciju.

Ukoliko u ranom djetinjstvu izostane prilika za zdravu identifikaciju s roditeljima ili drugim značajnim odraslim osobama, može doći do teškoća u formiranju ličnosti, emocionalnim poremećajima i problemima u socijalnom razvoju. Nedostatak pozitivnih porodičnih iskustava direktno utiče na razvoj djetetove sposobnosti za saradnju, empatiju i prilagođavanje zajednici.

Tipovi roditelja su: .

- roditelj tipa "prijatelj,
- pretjerano brižni i popustljivi tip roditelja,
- autoritativni tip roditelja koji svoj autoritet zasniva na vrijednosti svoje ličnosti,
- izrazito autoritativni i strogi tip roditelja,
- roditelji koji nisu u stanju učestvovati u rješavanju svih suštinskih problema svoje djece i
- tip roditelja koji je nedosljedan u postavljanju zahtjeva

Roditelj „prijatelj“ uspostavlja prijateljski i ravnopravan odnos s djetetom, često zanemarujući jasnoću granica i autoritet. Takav pristup može otežati djetetu razumijevanje pravila i odgovornosti.

Pretjerano brižni i popustljivi roditelj pokazuje veliku toplinu i brigu, ali ne postavlja dovoljno zahtjeva ni granica. To može dovesti do nedostatka samodiscipline i osjećaja sigurnosti kod djeteta.

Autoritativni roditelj gradi odnos na temelju poštovanja, uvažavanja djetetovih potreba i pravedne discipline. Ovakav pristup podstiče samopouzdanje, odgovornost i zdrav razvoj djeteta.

Strogi i izrazito autoritarni roditelj nameće stroga pravila i očekuje bespogovornu poslušnost, često bez razmatranja djetetovih stavova. Ovakav stil može izazvati otpor, strah ili nesigurnost kod djeteta.

Roditelji koji nisu uključeni u rješavanje važnih problema djece pokazuju nedostatak podrške i angažmana, što može negativno utjecati na emocionalni i socijalni razvoj djeteta. Dijete se može osjećati zapostavljeno i nesigurno.

Nedosljedni roditelji često mijenjaju pravila i zahtjeve, što zbunjuje dijete i otežava mu usvajanje stabilnih normi. Takav pristup smanjuje osjećaj sigurnosti i može narušiti razvoj samokontrole.

Teorija roditeljskog odgojnog stila (Baumrind, 1967; Macoby i Martin, 1983; Steinberg, Elmen i Mounts, 1989; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) je bila najviše istražena pretpostavka o cjelokupnom odnosu roditelja prema djetetu. Prema ovoj teoriji, djeca se najbolje razvijaju kada roditelji primjenjuju autoritativni odgojni stil, roditelji grade svoj autoritet na osnovi ličnih vrijednosti i principa, te aktivno podržavaju emocionalni razvoj svoje djece. Oni pokazuju empatiju prema problemima djeteta, uvažavaju njegove stavove i vrednuju njegove osjećaje. Ovaj stil roditeljstva karakteriše pravičnost i

spremnost na dijalog, jer roditelji donose odluke zajednički sa djecom, uključujući ih u rješavanje problema.

Djeca autoritativnih roditelja često dobijaju pohvale za svoja dostignuća i ponašanja, dok se kazne koriste veoma rijetko i samo kada je to nužno. Takav pristup podržava razvoj samopouzdanja, samostalnosti i pozitivnih socijalnih vještina kod djece, što je od velike važnosti u predškolskom uzrastu. Nasuprot ovom tipu roditelja, autoritarni roditelji zasnivaju svoj autoritet na strogoj disciplini i neupitnom poštovanju pravila. Oni ne uključuju dijete u proces donošenja odluka i očekuju bespogovorno izvršavanje njihovih naredbi. Stavovi i vrijednosti roditelja nametnuti su djetetu, dok se njegovi osjećaji i mišljenja zanemaruju. Ovakav pristup karakteriše kruta porodična struktura u kojoj dominira kontrola i poslušnost. Roditelji često pribjegavaju kažnjavanju, dok je pohvala rijetka, što može ograničiti razvoj samopouzdanja i emocionalne sigurnosti kod djece.

U skladu s navedenim kategorijama roditelja i njihovim stilovima odgajanja i odnosom prema djeci mogu se izdvojiti sljedeći tipovi roditelja:

- autoritativni tip roditelja i,
- permisivni tip roditelja, odnosno permisivni odgoj.

Autoritativni roditelji postavljaju jasne zahtjeve i kontroliraju ponašanje djece, ali bez zahtjeva za slijepom poslušnošću. Međutim, prekomjerna strogoća, zanemarivanje dječijih osjećaja i upotreba kazni

mogu negativno utjecati na emocionalni razvoj i povjerenje djece. Takvi oblici autoriteta često dovode do konflikata, smanjenog samopouzdanja kod djece. U literaturi se navode brojni primjeri izraženog autoriteta koji mogu štetiti dječijem odgoju. To su:

- autoritet ugnjetavanja podrazumijeva strogo kažnjavanje djece za svaku, čak i najmanju grešku, što može izazvati strah i nesigurnost kod djece;
- autoritet rastojanja se zasniva na držanju djece na emocionalnoj distanci kako bi se postigla veća poslušnost, što može narušiti bliskost i povjerenje u odnosu;
- autoritet podantizma zahtijeva od djece da bez pogovora slušaju i izvršavaju sve roditeljske naredbe, što može gušiti njihovu samostalnost i kritičko razmišljanje;
- autoritet rezonerstva karakteriziraju česte pridike i pouke koje roditelji upućuju djeci, što može dovesti do osjećaja zamora i odbijanja od strane djece;
- autoritet ljubavi uključuje pretjeranu izraženu ljubav uz očekivanje da djeca zbog nje bespogovorno ispune roditeljske zahtjeve, što može stvarati osjećaj pritiska i krivice;
- autoritet dobrote oslanja se na popustljivost i prekomjernu blagost roditelja, što može rezultirati nedostatkom granica i problema u ponašanju djece;
- autoritet podmićivanja koristi darove i poklone kao sredstvo za postizanje dječije poslušnosti, što može utjecati na razvoj materijalističkog odnosa i manipulaciju.

"Autoritet znanja i autoritet pomoći predstavljaju glavne osnove pozitivnog autoriteta roditelja" (Dervišbegović, 1997).

Permisivni roditelji iskazuju veliku toplinu i emocionalnu bliskost prema djeci, pokazujući ljubav i visoku responsivnost na njihove potrebe i osjećanja. Međutim, kod njih je karakteristično odsustvo čvrstih granica, kontrole i zahtjeva u odnosu na dijete. Ovaj stil odgoja često vodi do toga da djeca nisu dovoljno vođena u razvijanju samodiscipline i odgovornosti, jer roditelji rijetko postavljaju jasna pravila ili očekivanja. Iako djeca u takvom okruženju osjećaju sigurnost i prihvatanje, može im nedostajati struktura koja je potrebna za uspješno socijalno i emocionalno sazrijevanje. Istraživanja (Baumrind, 1967, prema Pašalić-Kreso, 2004) su pokazala da su djeca iz autoritativnih porodica bila samopouzdana, kooperativna i vesela za razliku od djece iz autoritarnih porodica koja su češće bila nesretna, potištena, pokazivala dosadu i neprijateljstvo. Djeca iz permisivnih porodica često su bila impulsivna, agresivna i imala nizak stepen samostalnosti i samokontrole. Dalja istraživanja u ovoj oblasti (Baumrind, 1977, prema Pašalić-Kreso, 2004) pokazala su da su djeca autoritativnih roditelja razvijala dobre kognitivne i socijalne sposobnosti za razliku od djece autoritarnih roditelja koja su bila prosječna ili ispod prosječna u kognitivnim i socijalnim sposobnostima. Teorija postavljanja granica (Patterson, 1967, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) ukazuje na nepoželjne posljedice ako se ne postave granice djetetovom nepoželjnom ponašanju. Riječ je o odgoju koji nije konzistentan (donekle je čak i ignorirajući) što značajno potkrepljuje djetetovo

nepoželjno ponašanje. Dijete shvata da se njegovo ponašanje „odobrava“ pa ono prema istraživanjima (Eddy i sur., 2001, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) može prerasti u razne oblike asocijalnog i delinkventnog ponašanja. Teorija roditeljskog prihvatanja/odbacivanja (Rohner, 2004, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) propitujući roditeljske stilove fokusira se na dimenziju topline te ističe da je roditeljsko prihvatanje najvažnije za pozitivne razvojne ishode djeteta.

Negativni utjecaji poput roditeljske hladnoće, gruboće i zanemarivanja često dovode do nepovoljnih ishoda u razvoju djeteta. Savremene promjene u shvatanju roditeljstva, uz društvene i političke prilike, dovode do promjena u pristupima odgoju. Sve više roditelja odbacuje autoritarni stil, koji se zasniva na strogoj kontroli i nametanju vlasti, i okreće se autoritativnom stilu koji podrazumijeva poštovanje, uvažavanje i aktivno uključivanje djeteta u odgojni proces. Cilj je uspostaviti ravnotežu između roditeljske kontrole i slobode djeteta da izrazi svoje potrebe i mišljenja. Međutim, mnogi roditelji se suočavaju sa poteškoćama u održavanju ove ravnoteže, što može dovesti do gubitka autoriteta i prelaska na permisivni stil, obilježen manjkom kontrole i prevelikom popustljivošću. Vrlo često se govori o epidemiji permisivnog (popustljivog) odgoja (Shaw i Wood, 2009) i njegovim negativnim efektima za dijete i društvo u cjelini. Rasprava o poželjnim modelima savremenog vođenja djeteta ukazuje na značaj konstruktivne discipline (Janson, 2008; Maleš i Kušević, 2011) koja ukazuje na jasnu razliku između permisivnog pristupa u odgoju djece i disciplini koja se

temelji na poštovanju djetetovog digniteta, poštovanju njegovih razvojnih potreba i poticanju razvojnih potencijala.

Vijeće Europe u svojim dokumentima o djeci naglašava značaj promoviranja pozitivnog roditeljstva, posebno u uvjetima društvene nesigurnosti i ekonomske krize (Maleš i Kušević, 2011). Osnove savremenog roditeljstva počivaju na njegovom usmjeranju ka dobrobiti djeteta, kroz koju dijete u interakciji sa roditeljima gradi osjećaj vlastite vrijednosti i unutrašnju odgovornost. Taj proces podstiče razvoj djetetove autonomije i samoinicijative, vodeći ka njenoj sve većoj samostalnosti.

Na osnovu analize provedenih istraživanja, Pehar (2000) govori o dva tipa porodice i to:

- porodice koje podržavaju progresivne promjene, u kojima je prisutna pozitivna pedagoška klima, primjenjuju pozitivne odgojne postupke i doprinose pozitivnom razvoju djece i
- porodice koje formalno prihvataju progresivna kretanja u društvu, ali u svojoj sredini, zadržavaju stare odnose (autoritarnog, nasilno nametanje autoriteta), te stvaraju negativnu pedagošku klimu za odgoj djece.

6.2. Pedagoška klima u porodici

Porodična klima i iskustva koja dijete stječe unutar porodičnog okruženja imaju ključnu ulogu u njegovom cjelokupnom razvoju, naročito u formiranju emocionalne sigurnosti, samopouzdanja i

socijalnih vještina. Kvalitet odnosa među članovima porodice, stil roditeljstva, prisutnost topline, razumijevanja i podrške, kao i način komunikacije, predstavljaju temelje pedagoške klime koja može imati pozitivan ili negativan utjecaj na dijete. U funkcionalnim porodicama, gdje vladaju povjerenje, poštovanje i uvažavanje dječijih potreba, formira se podsticajno okruženje koje olakšava učenje, razvija empatiju i podupire dječiju samostalnost. Nasuprot tome, u porodičnim sredinama koje karakterišu stroga pravila, emocionalna nepovezanost, nedosljednost u procesu odgoja, zanemarivanje, razvija se nepovoljna klima koja može otežati djetetovu socijalizaciju, izazvati nesigurnost i smanjiti kapacitete za konstruktivno rješavanje problema. Stoga, razumijevanje različitih stilova roditeljstva i njihovog uticaja na oblikovanje djetetove ličnosti ključno je za stvaranje zdravog i podržavajućeg odgojno-obrazovnog ambijenta još od najranijeg uzrasta.

Pozitivna obilježja pedagoške klime u porodici prepoznaju se u situacijama kada roditelji pokazuju iskrenost, pažnju i razumijevanje za dječije potrebe i probleme, kada sa djecom dijele radost i tugu, te u kriznim situacijama reagiraju odgovorno, odlučno i zaštitnički. Takva klima se dodatno osnažuje ukoliko su roditelji emocionalno zreli i njihovi odnosi se temelje na međusobnom poštovanju, povjerenju i konstruktivnoj komunikaciji. U takvom okruženju dijete se osjeća sigurno, prihvaćeno i ohrabreno za izražavanje svojih misli i emocija, što doprinosi njegovom zdravom razvoju i oblikovanju stabilne ličnosti. Također, kada su odnosi među roditeljima i prema djetetu ispunjeni

ljubavlju, poštovanjem i brigom koja nije pretjerana, već usmjerena na realne dječije potrebe. Roditelji koji njeguju ovakvu atmosferu omogućavaju djetetu prostor za slobodno izražavanje, uvažavaju njegove kompetencije i podstiču razvoj samostalnosti. Uključivanjem djeteta u svakodnevne porodične odluke i rješavanje problema, oni razvijaju osjećaj odgovornosti, pripadnosti i povjerenja, što je temelj zdravog emocionalnog i socijalnog razvoja.

Ovakav pristup roditelja također jača dječju samosvijest i samopouzdanje, jer dijete osjeća da je važno i da njegove misli i osjećaji imaju značaj. Time se razvija i sposobnost kritičkog razmišljanja i donošenja odluka. Osim toga, ovakva interakcija unapređuje komunikacijske vještine djeteta i pomaže mu da bolje razumije svoje emocije, kao i emocije drugih ljudi, što je ključno za izgradnju zdravih međuljudskih odnosa. Nadalje, ova podrška doprinosi razvoju otpornosti kod djece, pomažući im da se adekvatno pripreme za buduće životne obaveze kao i da se suoče sa životnim izazovima.

Pozitivna pedagoška klima podstiče razvoj povjerenja, sigurnosti i samopouzdanja kod djece predškolskog uzrasta, omogućavajući im da slobodno izraze svoje misli i osjećanja, istražuju svijet oko sebe i razvijaju kreativnost. Nasuprot tome, nedostatak podrške i nepoželjna i negativna atmosfera mogu usporiti emocionalni, socijalni i kognitivni razvoj djeteta, otežavajući usvajanje zdravih životnih navika i vještina. Stoga je kvalitet pedagoške klime u porodici ključan za oblikovanje ličnosti i budućih životnih i poslovnih kompetencija djeteta.

Dr. Lidija Pehar (2000) analizirala je i neka negativna obilježja pedagoške klime u porodici. Ona se manifestiraju u sljedećim situacijama:

- "pri izražavanju pretjerane "slijepe" ljubavi prema djeci koja se manifestira maženjem, popustljivošću, blagošću;
- izražavanju nesigurnosti, kolebljivosti, nedosljednosti roditelja, često smjenjivanje strogosti i popustljivosti, savremenosti i staromodnosti;
- izražavanje hladnog, autoritarnog odnosa prema djeci, zahtijevanje apsolutne poslušnosti, pedantnosti, prisustvo ozbiljnosti, ljutitosti i staromodnosti u ponašanju;
- tendencija da se više popušta djeci muškog spola, neujednačen stav prema djeci s obzirom na spol;
- nedostatak topline u međusobnim odnosima u porodici;
- neskladni odnosi među roditeljima, svađe, konflikti, mržnja;
- rješavanje djetetovih problema, sputavanje samostalnosti;
- briga o djeci svodi se samo na obezbjeđivanje egzistencije;
- izgovor da su roditelji prezaposleni i zanemarivanje djece;
- nadređan odnos prema djeci i nedozvoljavanje konfrontacije mišljenja s djetetom;
- reagiranje roditelja samo na pozitivne dječije rezultate (pohvale, nagrade);
- reagiranje samo na negativne postupke djece često u vidu kazni;

- nedostatak razumijevanja za dječije potrebe, za druženjem, ljubavlju, uspjehom, sigurnošću, kao i dječijih razvojnih problema;
- pokušaj da se vlastite želje i ambicije ostvare preko djeteta, bez obzira što dijete za to ne posjeduje sposobnost;
- nevođenje brige o slobodnom vremenu djece i mladih".

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Kako su se promenili odgojni stilovi roditelja kroz vrijeme – od autoritativnog ka demokratskom?
- Na koji način društvene promjene (urbanizacija, digitalizacija, zapošljavanje žena) utiču na porodicu i roditeljstvo danas?
- Kako različiti tipovi porodične klime (topla, hladna, konfliktna) utječu na emocionalni razvoj djece?
- Koja je uloga porodične klime u razvoju samopouzdanja i socijalnih vještina kod djece predškolskog uzrasta?
- Kako roditeljski stilovi (autoritarni, permisivni, demokratski) oblikuju porodičnu klimu?

7. INSTITUCIONALNI ODGOJ DJECE PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Institucionalni odgoj djece predškolskog uzrasta predstavlja organizovani oblik brige, odgoja i obrazovanja djece u predškolskim ustanovama. Ovaj oblik odgoja ima za cilj da podrži cjelokupni razvoj djeteta, emocionalni, socijalni, kognitivni, fizički, kroz stručno vođene aktivnosti koje su prilagođene uzrastu i razvojnim potrebama djece ovog uzrasta.

Za razliku od porodičnog, institucionalni odgoj se temelji na profesionalno planiranim kurikulumima koji osiguravaju sistematsku stimulaciju djetetovih potencijala u svom okruženju koje je sigurno i poticajno. Odgajatelji imaju ključnu ulogu u kreiranju uvjeta u kojima djeca kroz igru, istraživanje i interakciju razvijaju osnovne vještine, navike i stavove potrebne za život.

Institucionalno okruženje također omogućava rano prepoznavanje razvojnih teškoća, kao i identifikaciju talenata, a dodatno nudi i podršku roditeljima kroz različite oblike saradnje i savjetovanja. U savremenom društvu, u kojem porodica sve češće funkcionira u složenim socijalnim i ekonomskim uslovima, institucionalni odgoj postaje važan činilac u očuvanju i unapređivanju dječijeg razvoja i dobrobiti.

7.1. Pristupi u organizaciji predškolskog institucionalnog odgoja

Period ranog djetinjstva prepoznat je kao ključna faza u razvoju pojedinca, a brojna naučna istraživanja potvrđuju njegovu dugoročnu važnost za kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj. U ovom osjetljivom periodu, naslijeđe, socijalni odnosi i kulturni resursi, uključujući odgoj i obrazovanje, imaju odlučujuću ulogu u oblikovanju djetetove ličnosti.

Jedan od naučnika koji je ukazao na značaj ranog djetinjstva je Pijaže, koji je ponudio potpuno drugačiju perspektivu koja se više fokusira na kognitivni razvoj djeteta. Teoretičar u području kognitivnog razvoja, Pijaže govori da se ljudski razvoj može opisati kroz četiri faze koje je formulirao na temelju svojih opažanja o promjenama u veličini i razvitku mozga. Svaka faza obilježena je pojavom originalnih struktura koje ga razlikuju od prethodnih (Piaget i Inhelder, 1978). Prva je senzomotorička faza na koju se nastavlja predoperacijska faza, a potom slijedi razdoblje konkretnih operacija, i na kraju četvrta faza je faza formalne operacije koja označava i završetak kognitivnog razvoja čovjeka.

Senzomotorna faza obuhvata period od rođenja do druge godine života djeteta i predstavlja temeljnu fazu u razvoju mišljenja i inteligencije. U tom razdoblju dijete upoznaje svijet oko sebe putem osjetila i pokreta, razvijajući osnovne kognitivne sposobnosti kroz neposredno iskustvo. Fokus je na sticanju pojmova o objektima, prostoru, uzročnosti i

vremenu, koji su ključni za razumijevanje svijeta. Pijaže razlikuje šest razvojnih faza unutar senzomotornog perioda. U početku, ponašanje djeteta je vođeno refleksima, ali se postupno razvija sposobnost svjesnog povezivanja pokreta s određenim ciljem. Dijete prvo ponavlja radnje koje mu pričinjavaju zadovoljstvo (primarne cirkularne reakcije), zatim počinje djelovati na vanjske objekte (sekundarne reakcije), a kasnije eksperimentiše s novim načinima rješavanja problema (tercijarne reakcije). Do kraja druge godine, dijete je sposobno rješavati probleme i u mislima, bez fizičkog isprobavanja, što označava prelazak u viši stadij kognitivnog razvoja. U tom periodu se razvija i razumijevanje da predmeti postoje i kada ih ne vidi – tzv. stalnost objekta. Pijaže ovu fazu vidi kao temelj za kasnije, složenije oblike mišljenja i simboličke igre. Dijete objekte više ne povezuje s određenim mjestima i shvata da predmeti postoje i onda kada ih ne vidimo (Gardner, Kornhaber i Wake, 1999).

Predoperacijska faza, koja prema Pijažeovoj teoriji slijedi nakon senzomotoričke faze, obuhvata period od otprilike druge do šeste godine djetetova života. Najvažnija razvojna karakteristika ovog razdoblja jeste sposobnost mentalnog predočavanja stvarnosti, odnosno simboličkog mišljenja. Djeca počinju koristiti riječi, slike i predmete kako bi simbolizirala ljude i događaje iz svoje okoline, što je temelj za razvoj jezika, maštovite igre i ranih oblika logičkog mišljenja. Pijaže navodi pet vrsta ponašanja u ovom razdoblju: unutrašnje rješavanje problema, sposobnost premještanja nevidljivog predmeta uz stalnost predmeta, prva pojava riječi, oponašanje modela iz prošlosti i

simboličke igre (Pernar i Frančišković, 2008). Dijete uči rješavati probleme zamišljeno, razvija jezik, pamćenje i razumijevanje razlike između stvarnosti i mišljenja, što omogućava napredak u kognitivnom razvoju. Mlađe predoperacijsko dijete ima ograničenu sposobnost predočavanja psihičkog iskustva drugih, često se ponaša kao da svi dijele njegov pogled na svijet, a javlja se i egocentričan govor – dijete se ne može uživjeti u položaj druge osobe te se ponaša kao da je slušatelj prethodno upoznat sa svim informacijama (Berk, 2008).

Faza konkretnih operacija obuhvata srednje djetinjstvo, od oko šeste do jedanaeste ili dvanaeste godine života. U ovom periodu djeca razvijaju sposobnost logičkog razmišljanja i rješavanja problema kroz mentalne operacije koje se odvijaju unutar njihove svijesti, bez potrebe za neposrednim izvođenjem u stvarnosti. Ključne kognitivne funkcije koje se razvijaju uključuju konzervaciju (shvatanje da količina ostaje ista uprkos promjenama oblika ili izgleda), serijaciju (sposobnost slaganja predmeta po određenom kriteriju), tranzitivnost (razumijevanje odnosa između elemenata), te reverzibilnost (mogućnost vraćanja mentalnih operacija unazad). Ipak, uprkos ovim naprednim sposobnostima, djeca u ovom periodu još uvijek najčešće razmišljaju o konkretnim i neposrednim stvarima, što znači da im apstraktno mišljenje nije još u potpunosti razvijeno.

Četvrta faza, faza formalnih operacija počinje otprilike oko 11. godine života, mada se njena pojava može razlikovati od djeteta do djeteta ili se čak možda i ne razvije u potpunosti. U ovom periodu mišljenje prelazi sa konkretnih i neposrednih sadržaja na apstraktne i moguće

situacije. Djeca uče rješavati probleme koristeći hipotetičko-deduktivno rasuđivanje, što znači da postavljaju hipoteze, testiraju ih i na osnovu rezultata donose logične zaključke. Pijaže je za ilustraciju ovog načina razmišljanja koristio različite eksperimente iz fizike i hemije, kojima je pokazao da djeca na ovom stupnju mogu sistematično razmatrati sve moguće varijante i odnose kako bi došla do tačnog rješenja problema.

Dakle, Pijaže je istakao veliki značaj ranog djetinjstva za formiranje dječije ličnosti i intelektualnog kapaciteta, i na taj način razumijemo jasnije dječije mišljenje i učenje kroz navedene faze učenja.

Funkcija predškolskih ustanova mijenjala se kroz historiju, od institucija čija je osnovna svrha bila briga o napuštenoj i zanemarenoj djeci, do savremenih ustanova koje aktivno podupiru cjelokupni razvoj djeteta. Današnje predškolske ustanove nisu više samo prostori skrbi, već postaju razvojno-pedagoške sredine koje prate dijete i njegov razvoj. To su "prije svega ustanove koje idu za djetetom i potiču njegov intelektualni i socio-emocionalni razvoj u skladu s njegovim razvojnim potrebama i mogućnostima, a u cilju izgrađivanja skladne, harmonične, stvaralačke, slobodne i autonomne ličnosti" (Stevanović, 2001, str. 11).

U prošlosti, predškolske ustanove imale su prvenstveno zaštitno-socijalnu funkciju i bile su poznate pod nazivima poput sirotišta, utočišta, domova za nezbrinutu djecu ili kolijevki. Fokus njihovog rada bio je na osnovnom zbrinjavanju i nadomještanju onoga što je djeci nedostajalo u porodičnom okruženju – sigurnost, higijenski uvjeti i

osnovna briga. Odgojni rad bio je ograničen na podučavanje molitvi, razvijanje moralnih osjećanja i pravilnog odnosa prema skrbnicima i drugoj djeci, bez dubljeg pedagoškog pristupa. Na početku, sa djecom ovog uzrasta nisu radile ni osobe koje su bile kompetentne ali nisu ni postojali strukturirani sadržaji po kojima bi se radilo sa djecom.

Predškolske ustanove djeci pružaju psihofizički rast i razvoj i podstiču njihov tjelesni, intelektualni, emocionalni, socijalni, ekološki, radni, estetski razvoj. Dijete u predškolskoj ustanovi ima mogućnost da se razvija u sigurnom i podsticajnom okruženju koje potiče njegovu aktivnost, kreativnost i cjelokupan psihofizički razvoj. U tom prostoru dijete nije pasivni primatelj sadržaja, već subjekt vlastitog razvoja, koji kroz igru, istraživanje i interakciju s drugima izgrađuje svoje kompetencije, samopouzdanje i osjećaj pripadnosti.

Kroz raznovrsne aktivnosti, uloga predškolske ustanove nije samo briga i čuvanje, ona postaje zajednica u kojoj se njeguje bliska saradnja između djeteta, roditelja i odgajatelja. Takva interakcija omogućava kontinuiranu razmjenu informacija, međusobnu podršku i zajedničko djelovanje u korist dobrobiti djeteta. Predškolska ustanova tako prerasta u otvoreni sistem u kojem se afirmira partnerstvo s porodicom, a dijete se posmatra kao aktivni sudionik s vlastitim pravima, potrebama i potencijalima.

Briga o djeci predškolske dobi od suštinskog je značaja za cjelokupan društveni razvoj jer predstavlja temelj buduće stabilnosti, prosperiteta i socijalne kohezije. Kvalitetna podrška djeci u najranijem periodu života

znači ulaganje u ljudski kapital, jer se upravo tada postavljaju osnove ličnosti, emocionalne sigurnosti i socijalne kompetentnosti. Zanemarivanje djece, posebno onih iz socijalno ugroženih sredina, može imati dugoročne negativne posljedice, ne samo po njihov individualni razvoj, već i po mogućnost društva da se održivo razvija i obnavlja.

Zbog toga je neophodno proširiti dostupnost organiziranog izvanporodičnog predškolskog odgoja i obrazovanja kako bi sva djeca imala jednake šanse za kvalitetan početak života. U savremenim uslovima, gdje se porodice suočavaju s nizom izazova – ekonomskim, zdravstvenim, komunikacijskim i socijalnim – predškolske ustanove imaju nezamjenjivu odgojnu, obrazovnu i zaštitnu funkciju. One ne samo da nadoknađuju ono što porodica ne može pružiti, već i aktivno učestvuju u oblikovanju zdravih, samopouzdanih i društveno odgovornih pojedinaca.

Predškolski odgoj predstavlja stratešku društvenu investiciju koja ima za cilj osigurati jednake mogućnosti za razvoj svakog djeteta, bez obzira na njegovo porodično, socijalno ili ekonomsko porijeklo. Omogućavanjem pristupa kvalitetnim zdravstvenim, higijenskim, rekreativnim i edukativnim sadržajima, društvo doprinosi očuvanju i unapređenju fizičkog i mentalnog zdravlja djece. Time se ne samo podupire individualni razvoj i dobrobit djeteta, već se i jačaju temelji za održiv društveni napredak kroz intergeneracijski kontinuitet, jer dobrobit djetinjstva direktno utječe na budućnost cijele zajednice.

Savremena predškolska pedagogija, uvažavajući savremene spoznaje o dječijem razvoju i značaj poticajnih mjera u zadovoljavanju osnovnih potreba, prihvatila je teoriju o predškolskoj ustanovi kao odgojno-obrazovnoj instituciji. Njen zadatak je normirati i utvrditi opće zakonitosti odgoja i obrazovanja djece predškolskog uzrasta kako bi se ona aktivno i stvaralački razvijala i postala aktivan činilac razvoja.

7.2. Predškolski odgoj kao dopuna porodičnom odgoju

Predškolski odgoj ima funkciju dopune, a ne zamjene porodičnom odgoju. porodica ostaje primarno i nezamjenjivo okruženje u kojem dijete stječe prve obrasce ponašanja, vrijednosti i emocije, dok predškolska ustanova nadopunjuje taj utjecaj sistematskim i stručno osmišljenim pristupom razvoju djeteta. I roditelji i odgojitelji trebaju djelovati usklađeno, s fokusom na dijete, njegove interese i potrebe, biološke, emocionalne, spoznajne, socijalne i stvaralačke. Osim porodice i vrtića, na dijete utječu i brojni drugi faktori: vršnjaci, životni uslovi i mediji, što dodatno ističe važnost koordiniranog i podržavajućeg djelovanja svih uključenih u njegov razvoj. Predškolska ustanova ne može u potpunosti da zamjeni roditelje „ali može da bude dopuna porodičnog vaspitanja (Lukić Havelka, 1985, str.63).

Odgajanje i obrazovanje djece predškolskog uzrasta treba posmatrati u neposrednoj vezi s odgovornošću roditelja i utjecajem koji porodični odgojni stilovi imaju na dijete. Uloga predškolske ustanove ne može i ne smije biti zamjena za porodicu, već treba predstavljati podršku i dopunu roditeljskim naporima. Ukoliko se predškolska ustanova doživi

kao zamjena za roditeljsku ulogu, može doći do umanjivanja roditeljske odgovornosti, motivacije i utjecaja, što može negativno utjecati na cjelokupan razvoj djeteta. Zato je važno osnažiti saradnju roditelja i odgajatelja, kako bi se kroz zajedničko djelovanje obezbijedili optimalni uslovi za odgoj i obrazovanje djece. Saopštavanjem roditeljima da vaspitne zadatke neko može ostvariti bolje od njih, da oni treba da budu samo pomoćnici nekom stručnjaku koji ne samo da je sposobniji od njih za to nego je to ustvari njegov posao, neke društvene institucije, škole, pa čak i obrazovni programi mogu nepovoljno da utiču na ostvarivanje osnovnog zahtjeva da nije dovoljno podstaći razvoj djeteta, već treba istrajati u njegovom podržavanju tokom čitavog perioda detinjstva i mladalaštva (Bronfenbrenner, 1974, str.31-2).

Polazeći od potrebe za bliskom saradnjom između predškolske ustanove, porodice i lokalne zajednice, Vudhed (1977) je naglasio da predškolska ustanova ne smije biti shvaćena kao zamjena za porodicu, već kao njena dopuna i podrška u procesu odgoja djeteta. U tom kontekstu, formulisao je niz pretpostavki koje definišu uvjete uspješnog djelovanja predškolskih ustanova. Ove pretpostavke predstavljaju temelj za oblikovanje savremenih pedagoških pristupa koji su usmjereni ka cjelovitom razvoju djeteta u saradničkom i podsticajnom okruženju.

1. Vaspitanje je kontinuiran proces koji se odvija svuda. Ustanova je samo jedna od sredina u kojima deca uče. Najvažnija obrazovna sredina

u ranom uzrastu je porodica. Da bi bio uspješan, postupak u predškolskoj ustanovi treba da se gradi na onome što je urađeno u porodici.

2. Ne treba iscepkati dječije iskustvo na različite aspekte. Malo dijete nije u stanju da odmah pravi razlike između različitih sistema uloga i očekivanja u pogledu ponašanja kod porodice i predškolske ustanove. Program koji se ostvaruje u ustanovi ne bi trebalo da odudara od iskustva koje dijete stječe u porodici i lokalnoj društvenoj sredini.

3. Profesionalni vaspitači ne treba da gledaju na vaspitanje kao na svoj zabran, niti na ustanovu kao na jedinu sredinu u kojoj se obavlja vaspitanje. Vaspitači treba da shvate kao proširenje svoje uloge mogućnost da potpomažu učenje, bez obzira gdje se ono odvija.

4. Ne može da postoji jedinstven model za čitavo predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Planiranje u ovoj oblasti treba da bude lokalno obojeno i da izlazi u susret lokalnoj društvenoj zajednici, kojoj služi predškolska ustanova.

5. Vaspitanje nije statički proces. Šire i uže društvene zajednice se stalno mijenjaju; planiranje u predškolskoj ustanovi treba da bude dovoljno fleksibilno da se prilagodi ovim promjenama.

6. Planiranje predškolskog vaspitanja i obrazovanja treba da obavljaju zajednički profesionalni vaspitači, prosvetne vlasti, roditelji i predstavnici lokalne društvene zajednice. Potrebno je uspostaviti odgovarajući mehanizam kojim bi se obezbijedila saradnja na svin

nivoima, počev od opće politike koja se vodi u predškolskom vaspitanju i obrazovanju, do individualnog planiranja u svakoj vaspitnoj grupi predškolske ustanove (Woodhead, 1979, str. 22).

U kontekstu predškolskog odgoja, uloga odgajatelja prevazilazi granice neposrednog rada s djecom i podrazumijeva aktivno uključivanje u partnerski odnos s porodicom. Odgajatelj nije samo prenosilac znanja, već i stručnjak koji pruža podršku roditeljima, podstiče njihovo uključivanje u odgojno-obrazovni proces i doprinosi njihovoj edukaciji o razvojnim potrebama djeteta. Uspješan predškolski odgoj temelji se na komplementarnom djelovanju odgojne ustanove i porodice, pri čemu se predškolska ustanova ne doživljava kao zamjena za porodicu, već kao aktivni učesnik u ostvarivanju cjelovitog razvoja djeteta. Humanistički pristup, koji se oslanja na djetetove potrebe, potencijale i interesovanja, ističe važnost kreiranja kvalitetnog odgojnog okruženja u kojem roditelji, djeca i odgajatelji djeluju usklađeno.

7.3. Odgoj djece u predškolskoj ustanovi

Odgoj predstavlja složen proces razvoja i usvajanja tjelesnih, intelektualnih, emocionalnih, moralnih, estetskih, ekoloških i radnih osobina pojedinca. On je od ključnog značaja ne samo za lični rast i razvoj svakog pojedinca, već i za napredak i prosperitet društva u cjelini. Kroz odgoj se oblikuje ljudska ličnost, a istovremeno se doprinosi kontinuiranom društvenom razvoju i unapređenju. Pedagogija istražuje odgoj kao ciljanu djelatnost usmjerenu na oblikovanje pojedinca.

Odgoj predstavlja specifičan proces i posebnu društvenu djelatnost. Kroz odgoj kao pedagoški proces usmjerava se razvoj svih aspekata ličnosti. U odgojnom procesu odgajatelj i odgajanik, putem komunikacije i interakcije, planiraju, realizuju i vrednuju cjelovit razvoj ličnosti. Odgoj je također i društvena djelatnost koja određuje zajedničke potrebe građana u oblasti odgoja i obrazovanja. Pored kvaliteta sredine i kvaliteta nege koja se pruža djetetu, ono je osnovni činilac razvoja i pozitivnih efekata, kako neposrednih tako i dugoročnih (Ivić i dr., 1983, str. 21).

Odgoj djeteta predškolskog uzrasta ima svoje specifičnosti koje su uslovljene njegovim uzrasnim karakteristikama. Ove karakteristike u velikoj mjeri određuju djetetov položaj u društvu i njegovu ulogu u procesu odgoja i obrazovanja. Razumijevanje ovih karakteristika ključno je za adekvatan pristup odgojnim metodama, jer utječu na cjelokupan razvoj ličnosti djeteta. Marko Fabije Kvintilijan (Marcus Fabius Quintilianus, 42.-118.), pedagoški mislilac starog Rima, kad je u pitanju predškolski odgoj posebno naglašava potrebu aktivnosti predškolskog djeteta.

U ranom djetinjstvu postavljaju se temelji za cjelokupni daljnji tjelesni i psihički razvoj pojedinca. Najintenzivnije razdoblje rasta i razvoja jeste prva godina života. Tvorac prvog predškolskog odgoja, Jan Amos Komenski (I. A. Komensky, 1592.-1670.), češki pedagog i didaktičar, posebno je naglašavao potrebu za provođenjem predškolskog odgoja do šeste godine u porodici. U svome djelu "Sveopći savjeti o poboljšanju ljudskih stvari" on piše da "narušavanje svijeta počinje još u korijenu,

pa odatle treba početi sa njegovom obnovom. Rano djetinjstvo su korijeni obnove. Ti korijeni moraju biti zdravi, čvrsti i netaknuti. Dječija ličnost je plastična i otvara velike mogućnosti svjesnog i planskog odgojnog utjecaja, pa roditelji imaju veliku odgovornost u odgoju" (Stevanović, 2001., str. 20).

Dijete se dolaskom na svijet počinje intenzivno razvijati i rasti, povećava mu se dužina i težina. U periodu dojenja ono postaje duže za 20, 25 cm, udvostručuje mu se težina, a ponekad zna dostići i znatno veću težinu od dvostruke u odnosu na porođajnu. Naglo se razvijaju: mišićno tkivo, mozak, jača koštani sistem, unutarnji organi, nervni sistem, osjetni organi, koordiniraju se pokreti. Brzo se razvijaju i psihičke funkcije. Tempo i način razvoja ne zavise samo od prirođenih dispozicija, već i od životnih uvjeta u kojima se dijete nalazi, od vanjskih podsticaja, od njege i brige koju pružamo djetetu, osjećaja sigurnosti, emocionalne povezanosti sa roditeljima i drugim bliskim osobama. Dijete je u ranom djetinjstvu nemoćno i nesamostalno. Najvažniji zadatak odgoja u ranom djetinjstvu je briga za pravilan razvoj dječijeg organizma i jačanje njegovog zdravlja.

Dječji organizam u ranom djetinjstvu nije potpuno razvijen, što ga čini osjetljivijim na bolesti. Zbog toga je važno poduzeti mjere za smanjenje oboljenja. Ključne komponente zdravog razvoja uključuju pravilnu prehranu, higijenske uvjete i uravnotežen raspored života s pozitivnim utjecajima.

Pravilna, potpuna i redovita prehrana osnovni je preduvjet za intenzivan rast i razvoj dječjeg organizma. Ona mora odgovarati nutritivnim potrebama djeteta. Za specifične smjernice o vrsti, količini i sastavu hrane, kao i vremenskim razmacima između obroka, preporučuje se konsultacija s pedijatrom za svaki pojedinačni slučaj.

Higijenski uslovi života djeteta moraju biti na visokom nivou kako bi se spriječile bolesti i podržao optimalan razvoj dječjeg organizma. Prirodni faktori, voda, sunce i svjež zrak imaju ključnu ulogu u tome. Boravak na otvorenom donosi brojne povoljnosti: svjež zrak jača disajne organe, zelenilo podržava kognitivni i emocionalni razvoj, a izloženost prirodnim uvjetima povjećava otpornost na infekcije i potiče imunitet. Postepenim razvijanjem higijenskih navika, dijete uči samostalno održavati čistoću, pranje ruku, brigu o osobnoj i okolinskoj higijeni. Neophodno je izbjeći intenzivne senzorne podražaje, prenatrpanost buku i neuredno okruženje, budući da oni mogu negativno djelovati na neurorazvoj i emocionalno stanje djece predškolskog uzrasta.

Dosljedan i promišljen dnevni raspored svakodnevnih aktivnosti značajno doprinosi harmoniji i zdravom razvoju djeteta. Uvođenje rutine, buđenja, obroka, igre i spavanja, djeci ovog uzrasta pruža osjećaj sigurnosti i predvidljivosti, smanjujući stres i anksioznost te jačajući samoregulaciju emocionalnih reakcija. Kroz takav raspored, djeca razvijaju povjerenje u okolinu i uče se odgovornosti i samostalnosti. Stabilna rutina olakšava tranziciju između aktivnosti, podržava kognitivne i motoričke funkcije te doprinosi kvalitetnijem snu, što je

povezano sa boljim emocionalnim i moždanim razvojem. Da bi raspored dnevnih aktivnosti bio optimalno učinkovit, roditelji i odgajatelji trebaju osigurati fleksibilnost u planu, prilagođenu djetetovom uzrastu i potrebama, ali i dosljedno podržavati uspostavljene navike.

Odgoj djece u periodu od tri do pet godina predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji je usmjeren na razvoj njihove samostalnosti i samopouzdanja. U ovom uzrastu djeca počinju da istražuju vlastite mogućnosti, žele da samostalno obavljaju određene zadatke i razvijaju osjećaj lične odgovornosti. Važno je da im odrasli, roditelji, odgajateljice pruže podršku i sigurnost, ali i dozvole da preuzimaju inicijativu i donose jednostavne odluke. Kroz interakciju s vršnjacima i odraslima, djeca usvajaju osnovne socijalne norme, uče kako da dijele, sarađuju i rješavaju konflikte. U tom procesu značajan je razvoj komunikacijskih sposobnosti, kako verbalnih, tako i neverbalnih, pa je neophodno osigurati bogato jezičko okruženje i prilike za izražavanje i razgovor. Paralelno s tim, djeca uče da prepoznaju i izražavaju svoja emocionalna stanja, kao i samoregulaciju.

Razvijanje empatije i razumijevanja osjećaja drugih predstavlja važan dio emocionalnog odgoja koji se ostvaruje kroz podržavajuću i sigurnu porodičnu i odgojnu klimu. Tjelesna aktivnost u ovom periodu ima ključnu ulogu u razvoju fine i grube motorike, koordinacije i opšteg zdravlja, pa su igre pokreta, vježbe i slobodno kretanje neizostavan dio svakodnevnog života djeteta. Kognitivni razvoj podstiče se kroz neposredno iskustvo, istraživanje i igru, koje su primarni načini

usvajanja znanja i razvijanja radoznalosti i kreativnosti. U tom smislu, važno je obezbijediti stimulativno i sigurno okruženje koje potiče dječiju maštu i samostalno razmišljanje. U ovom uzrastu počinje i formiranje osnovnih moralnih vrijednosti i normi ponašanja, gdje djeca, kroz dosljedne, ali tople i podržavajuće odnose s odraslima, uče razlikovati dobro od lošeg, razvijaju osjećaj za pravdu i prihvataju pravila zajednice. Na taj način se gradi njihova unutrašnja motivacija za poštovanje društvenih normi i razvoj odgovornosti. U skladu sa time, kvalitetan odgoj u ovom razdoblju zahtijeva usklađenu saradnju porodice, vaspitača i šire društvene zajednice, kako bi se obezbijedili uslovi za cjelovit razvoj djeteta.

Odgojni proces djece u šestoj godini treba da stimulira dječiju radoznalost i motivaciju za učenje, istovremeno razvijajući svijest o važnosti poštovanja pravila i preuzimanja odgovornosti koje su sastavni dio školske sredine. Socijalna dimenzija razvoja postaje dominantnija, pa su interakcije sa vršnjacima i usvajanje kompetencija timskog rada, saradnje i konstruktivnog rješavanja sukoba od posebnog značaja.

Emocionalni razvoj obuhvata sve efikasniju regulaciju impulsa, sposobnost prepoznavanja i izražavanja sopstvenih emocija, kao i razvijanje empatije i socijalne osviještenosti.

Tjelesna aktivnost ostaje nezaobilazan faktor u očuvanju zdravlja i daljem razvoju motorike, dok igra, iako se sve više organizuje kroz strukturirane aktivnosti, i dalje predstavlja osnovni element za učenje i socijalnu integraciju. Sveobuhvatan odgoj u ovom periodu treba biti

usmjeren na kreiranje sigurnog i podržavajućeg okruženja koje promoviše samostalnost, odgovornost i razvoj pozitivnih međuljudskih odnosa, čime se dijete priprema za zahtjeve i izazove koje donosi školski život.

Kada se govori o odgajateljicama u vrtićima možemo reći da one imaju zadatak da kreiraju stimulativno i sigurnosno okruženje koje podstiče samostalnost, istraživanje i kreativnost, istovremeno usmjeravajući dijete ka usvajanju društvenih normi, pravila i radnih navika. Odgajatelj primjenjuje savremene pedagoške metode koje poštuju individualne razvojne potrebe svakog djeteta, prilagođavajući aktivnosti njegovim sposobnostima i interesovanjima. Njegova uloga uključuje i razvoj socijalnih kompetencija kod djece kroz uspostavljanje međusobnih interakcija, timskog rada i rješavanja konflikata, kao i podršku emocionalnom razvoju kroz empatiju i adekvatno vođenje u izražavanju emocija. Osim toga, odgajatelj je posrednik između djeteta i šire društvene zajednice, uključujući roditelje i školu, čime doprinosi kontinuiranom i koordinisanom vaspitno-obrazovnom procesu. Kroz promišljen i profesionalan pristup, odgajatelj postaje temeljni faktor u oblikovanju ličnosti djeteta i pripremi za uspješan početak školskog obrazovanja. Prema Osnovama programa (2018), između odraslog i djeteta postoji asimetričnost, kako u znanju, kompetencijama, iskustvu tako i u moći. Iz asimetričnosti u moći odraslih ne treba da proističe vladanje i upravljanje djeteta, niti pokroviteljstvo i preterana zaštita djeteta, ali ni stalno povlađivanje djetetu i stvaranje iluzije kod djeteta

da je „centar svijeta“ u kojem se zadovoljavaju sve njegove potrebe i želje.

Odgojem se aktiviraju i osnažuju psihofizički potencijali djeteta, podstiču i usmjeravaju pozitivne razvojne tendencije koje se prirodno ispoljavaju tokom njegovog odrastanja. Ovaj proces kreira optimalne uslove za što kvalitetnije izražavanje dječijih potencijala, omogućavajući djetetu da dostigne sve više nivoa svojih sposobnosti.

Cilj odgoja je društveno-historijski uvjetovan. Brojne su determinante cilja odgoja. Branković i Ilić (2003), navode da najveći utjecaj imaju:

- Društvena zajednica (državno uređenje, unutrašnja struktura, položaj pojedinca u društvu, perspektive socijalnih grupa, ljudska prava i slobode);
- Karakter ljudskog rada (razvijenost sredstava rada, naučno-tehnološki nivo, proizvodni nivo, podjela rada, proizvodni odnosi i dr.);
- Sistem vrijednosti (ideološka i politička shvatanja);
- Shvatanje čovjeka i njegove ličnosti;
- Društvena tradicija; Razvijenost pedagoške nauke i sistema odgoja;
- Potrebe, interesi, želje i ambicije odgajnika (“personalna dimenzija cilja”).

Pri određivanju zadataka odgoja polazi se od specifičnih osobina ličnosti djeteta u određenoj dobi, analizirajući njegove trenutne sposobnosti i potencijale. Također, uzima se u obzir priprema za

aktivnosti i društvene uloge koje dijete treba usvojiti. Temeljni zadaci odgoja usmjereni su na razvoj ključnih osobina ličnosti, a oni se obično grupiraju u tri osnovna područja:

1. *Kognitivno područje* – obuhvaća razvoj znanja i intelektualnih sposobnosti, uključujući sposobnost razumijevanja, analize, sinteze, upoređivanja i evaluacije informacija.
2. *Afektivno područje* – odnosi se na stavove, mišljenja, interese i emocionalne reakcije koje dijete razvija prema okolini i prema sebi.
3. *Psihomotoričko područje* – fokusira se na razvoj motoričkih vještina i sposobnost upravljanja motoričkim aparatom ljudskog organizma.

Ova tri područja su međusobno povezana i utječu jedno na drugo. Na primjer, razvoj motoričkih vještina može pozitivno utjecati na kognitivni razvoj, dok emocionalna stabilnost može poboljšati sposobnost koncentracije i učenja. Stoga je važno pristupiti odgoju holistički, uzimajući u obzir sve aspekte razvoja djeteta

Kognitivni, afektivni i psihomotorički razvoj predstavljaju ključne i međusobno povezane dimenzije cjelokupnog razvoja djeteta predškolskog uzrasta. Njihovo usklađeno unapređivanje u predškolskom uzrastu omogućava izgradnju temelja za uspješan dalji lični, emocionalni i intelektualni razvoj djece, kao i za prilagođavanje i aktivno učešće u društvenom okruženju.

S obzirom da se ranije odgojne praznine teško nadoknađuju u kasnijem životu, opravdana je uloga predškolskih ustanova koje, uz porodicu, sistemski dopunjuju i profesionalno osmišljavaju razvojne aktivnosti prilagođene uzrastu. Porodica obezbjeđuje prvi emotivni i zaštitnički okvir, dok predškolske institucije donose strukturiraniji i ciljano usmjeren pedagoški rad.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Kako institucionalni odgoj doprinosi sveobuhvatnom razvoju djece predškolskog uzrasta kao dopuna porodičnom vaspitanju?
- Koji su najčešći modeli i pristupi organizacije predškolskog odgoja u savremenim ustanovama?
- Na koji način institucionalni odgoj odgovara na individualne potrebe djece iz različitih socijalnih i kulturnih sredina?
- Na koji način institucionalni odgoj podržava razvoj samostalnosti i socijalnih vještina kod djece?

8. DJEČIJA IGRA

Igra je najvažniji oblik aktivnosti u ranom djetinjstvu i predstavlja osnovno sredstvo djetetovog razvoja. Kroz igru dijete spontano stupa u interakciju sa svijetom, upoznaje predmete i pojave, razvija pozitivna emocionalna stanja, bogati emotivni život i prihvata različita raspoloženja. Igra se određuje izvesnom orijentacijom u ponašanju, ili općim 'polom' aktivnosti, čiji se svaki poseban postupak odlikuje većom ili manjom blizinom polu i vrstom ravnoteže između polarizovanih tendencija (Piaget, 1962, 147). Istovremeno, igra ima višestruku razvojnu funkciju, istražuje se kako ona stimulira razvoj osjetila i mašte te sposobnosti opažanja i predstavljanja, podstiče psihičku aktivnost, intelektualne sposobnosti, usvajanje znanja, razvoj vještina i navika, te unaprjeđenje govora i prihvatanje društvenih pravila. Stručnjaci naglašavaju da je igranje "ozbiljan posao" za razvoj djeteta, jer kroz nju dijete uči rješavati probleme, sarađivati, planirati, organizovati, regulisati emocije i razvijati kreativnost.

Zbog toga igra treba biti kontinuirano stimulisana, pedagoški vođena i organizovana uz odgovarajuće materijalne i socijalne uslove. Igra omogućava eksperimentisanje koje nije moguće u običnom životu i u stanju je da održava aktivnost duže nego što je to uobičajeno (Sylva i dr., 1976, 244-245). Pritom je ključno da odgojitelji i roditelji pažljivo prilagode igru razvojnim potrebama djeteta, koristeći promišljeni pristup koji njeguje interese djeteta i potiče samoinicijativu.

Igra je ključna aktivnost u razvoju djeteta, jer omogućava istraživanje svijeta, razvoj socijalnih vještina i emocionalnu izražajnost. Igra je dečja praksa, slobodno delovanje koje je izvan običnog realnog života (Rajić & Petrović-Sočo, 2015). Dakle, važnost igre u razvoju djeteta je velika, jer kroz igru dijete ne samo da se zabavlja, već i razvija ključne vještine i sposobnosti. Stoga je od esencijalne važnosti osigurati djeci odgovarajuće uvjete i vrijeme za igru, kako bi se podržao njihov cjelokupni razvoj.

Prema Pijažeu, dječije igre mogu se podijeliti na tri glavne vrste, koje odražavaju nivo dječijeg kognitivnog razvoja:

Prva vrsta su *praktične ili senzorimotorne igre*, prisutne od rođenja pa otprilike do druge godine. U ovim igrama dijete ponavlja fizičke radnje – kao što su tresenje zvečke, bacanje predmeta ili igranje u kadi – kako bi upoznalo sopstveno tijelo, razvilo motoričke sposobnosti i shvatilo uzročno-posledične veze.

Druga vrsta su *simbolične ili pretvaralačke igre*, koje nastupaju u predoperacionom periodu (otprilike od 2. do 7. godine). Dijete koristi predstavu – na primjer, banana postaje telefon, a karton kutija voz – kako bi reklo nešto o sebi i svijetu. Kroz ovakve igre razvija se simboličko mišljenje, mašta, govor i sposobnost da se sagleda tuđa perspektiva .

Treći tip su *igre sa pravilima*, karakteristične za period od oko 7. godine nadalje. Ove igre zahtijevaju pridržavanje pravila i koordinaciju sa

vršnjacima, čime dijete uči o saradnji, fer igri, strategiji i socijalnim normama, te predstavljaju prelazak iz egocentričnog u društveno svestan oblik igre.

Igra za dijete predstavlja proces stvaralačkog oblikovanja stvarnosti i iskustva kroz zamišljanje, odnosno aktivnu maštu i istraživanje svijeta. Igra je aktivnost koja najpotpunije ostvaruje psihofizički razvoj djeteta, koja se po svojim karakteristikama razlikuje od svih ostalih aktivnosti i proizilazi iz unutrašnje potrebe djeteta – odlikuje je spontana, slobodna i originalna aktivnost djeteta (Jovanović & Ružičić, 2016). Zahvaljujući svojoj fleksibilnosti, igra omogućava djetetu da osmisli i razvije moguće svijetove, istovremeno gradeći svoj identitet i međuljudske odnose. U igri dijete usvaja vještine dogovaranja i usklađivanja sa drugima, pregovara, doprinosi očuvanju pravila igre, kao i razvija etičke principe kroz refleksiju. Također, igra podstiče istraživanje različitih uloga i identiteta, jača djetetovu svijest o sopstvenoj snazi i sposobnosti, te promoviše samostalno donošenje odluka i izbora.

Igra je prirodan i neizostavan vid aktivnosti, sticanja iskustava, saznanja, učenja i adaptacije na svijet oko djeteta. Tamis-LeMonda i Bornstein (2002: 221) kažu da je „igra dječiji posao“. Dakle, ona je osnovna aktivnost kojom se djeca predškolskog uzrasta bave. Kroz igru moguće je da se ostvare razvojni ciljevi, kao što su razvoj motoričkih sposobnosti, mišljenja, kreativnosti, socijalnih vještina.

Dječije igre prema Kamenovom se mogu podijeliti u četiri kategorije:

Prva vrsta naziva se *funkcionalne igre* – to su jednostavne igre pokreta, u kojima dijete spontano istražuje slobodne motoričke radnje (trčanje, penjanje, bacanje), razvijajući koordinaciju i tjelesne sposobnosti.

Druga vrsta obuhvata *igre mašte ili igre uloga*, u kojima dijete oponaša odrasle, preuzima različite uloge i kreira imaginarne svijetove. Time razvija simboličko mišljenje, socijalne vještine i kreativnost.

Treća kategorija su *igre sa gotovim pravilima*, koje imaju jasno definiranu strukturu i skup pravila (poput društvenih igara ili sportskih aktivnosti). One pomažu djeci da uče o poštovanju pravila, timskom radu i takmičarskom duhu.

Četvrta skupina su *konstruktorske igre*, gde dijete gradi i stvara – koristi igračke poput kockica, slagalica, modela, crtanja i građe za izgradnju. Ove aktivnosti podstiču finu motoriku, prostornu percepciju i rješavanje problema (Kamenov, 2009. str. 64).

Kamenov naglašava da ove vrste igara obuhvataju i spontanu i organizovanu aktivnost, te da su ključne za cjelokupni psihički i intelektualni razvoj djeteta.

Igra se može definirati kao svaka aktivnost koju dijete bira samo, a posljedica je uživanje i satisfakcija (Lindon, 2001). Osim igre, značajnu ulogu imaju i druge metodičke strategije u odgoju, poput vođenog razgovora, pričanja priča, pjevanja dječjih pjesmica, podsticanja opažanja i zajedničkih aktivnosti s odraslima. Roditelji, kao najvažnije

emocionalne figure, trebaju biti aktivno uključeni sa djetetom kroz igru, šetnje, razgovor i pjevanje. Istraživanja pokazuju da ova interakcija ne samo da jača kognitivne sposobnosti i govor već podstiče emocionalnu otpornost, socijalne vještine i emocionalnu inteligenciju djeteta.

Kroz socijalne odnose u kolektivu, brojne društvene igre, igre sa pravilima i igre uloga koje vaspitači organizuju, djeca se „uče toleranciji i poštovanju drugih istovremeno gradeći sopstvene stavove i vrijednosti“ (Grujičić, 2011, 170).

Na kraju, dječija igra predstavlja prostor za bezbjedno eksperimentisanje, usvajanje društvenih pravila, utvrđivanje vlastite nezavisnosti i stvaranje temelja za sveobuhvatan razvoj ličnosti. Kontinuirana podrška odraslih, osjećaj sigurnosti i pravilna organizacija igre ključni su faktori za optimalan razvoj djeteta.

8.1. Značaj učenja djece predškolskog uzrasta kroz igru

Igra ima višedimenzionalan značaj za ukupan razvoj djeteta predškolskog uzrasta. Kroz različite oblike igre razvijaju se osnovne psihičke funkcije, intelektualne sposobnosti i obogaćuje se opće znanje. Istovremeno, igra ima ključnu ulogu u formiranju emocionalno stabilne, socijalno integrisane i kreativne ličnosti. Način na koji se dijete ponaša u igri, kao i vrste igara koje preferira, mogu poslužiti kao važni indikatori stepena njegovog intelektualnog i socijalnog razvoja. Dječija igra, kao prirodna aktivnost djeteta, smatra se idealnim načinom učenja. U igri se djeca maksimalno angažiraju, koriste stečena znanja,

iskustva i vještine, strpljiva su, što se retko može zapaziti u nekim drugim aktivnostima. Igra primjerena djeci privlači i održava njihovu pažnju, u njoj se ona osećaju sigurno i vladaju situacijom (Kopas-Vukašinović, 2006, str. 179).

Dječija igra izaziva zadovoljstvo kod djeteta kao subjekta odgojno-obrazovnog procesa, motivira ga za učenje istovremeno mu olakšavajući put učenja. U igri dijete dobiva aktivnu ulogu, njegova motivacija je povećana, djeca imaju kontrolu nad onim što se događa, ritam igre određuju sami, mobiliziraju se sve dječije snage i viši kognitivni procesi. „Štoviše, igra je samom svojom prirodom svojevrsni stupanj opuštenosti i neobaveznosti, pogoduje stjecanju složenijih umijeća za razliku od duboko ukorijenjenih tradicionalnih načina učenja. Igra je konkretna, iskonska i nadasve, životna aktivnost svakog djeteta, svakog čovjeka" (Pehar, 2007).

Pojam *igra* ima bogatu semantičku historiju i različita kulturna značenja. Sam korijen riječi potiče iz starogrčkog jezika i odnosi se na posebne aktivnosti koje su bile karakteristične za djecu i njihovu spontanost. Za Rimljane, igra je simbolizovala veselje, bezbrižnost i radost življenja. U njemačkom jeziku, riječ *Spiel* (igra) označava lahko, ritmičko i ponavljajuće kretanje, pokret nalik klatnu, koje izaziva unutrašnje zadovoljstvo. Ovo ukazuje na tjelesnu dimenziju igre, ali i na njen psihološki efekat smirenosti i uživanja.

Učenje kroz igru predstavlja temeljni proces razvoja djeteta predškolskog uzrasta, jer se u ovom razvojnem periodu igra ne odvija

odvojeno od učenja, već se učenje realizuje upravo kroz igru. Igra omogućava djeci da na spontan, prirodan i motivirajući način stječu nova znanja, razvijaju kognitivne sposobnosti, verbalnu komunikaciju, emocionalnu stabilnost i socijalne vještine. Zahvaljujući igri, dijete istražuje svijet koji ga okružuje, postavlja pitanja, rješava probleme i aktivno učestvuje u procesima saznanja i zaključivanja.

Brojni teorijski pristupi potvrđuju da igra nije samo sredstvo razvođa, već duboko edukativna i razvojno značajna aktivnost. Žan Pijaže je igrao ključnu ulogu u razumijevanju odnosa između igre i kognitivnog razvoja. Prema njegovom shvatanju, igra je odraz misaonih struktura koje dijete gradi u različitim fazama intelektualnog sazrijevanja. Funkcionalna, simbolička i igra sa pravilima odražavaju različite kognitivne nivoe, a svaka od njih doprinosi razvoju apstraktnog mišljenja i sposobnosti za logičko rasuđivanje.

Lav Vigotski, sa druge strane, isticao je sociokulturni značaj igre, smatrajući je *vodećom aktivnošću* u predškolskom uzrastu. On je tvrdio da se upravo kroz igru dijete nalazi u zoni naprednog razvoja, prostoru gdje uz pomoć odraslih i vršnjaka može da savlada one zadatke koje još ne može samostalno. Na taj način, igra ne samo da odražava postignuti nivo razvoja, već ga i aktivno podstiče. Prema Vigotskom, igra ima dvostruku funkciju:

- doprinosi razvoju sazajnih funkcija, kao što su pažnja, pamćenje, mišljenje i govor, ali i

- jačanju voljnih osobina, poput samokontrole, strpljenja i istrajnosti.

Sličan stav zauzima i Aleksej Leontjev, koji u okviru svoje teorije aktivnosti posmatra igru kao osnovni oblik djelatnosti u ranom djetinjstvu, iz koje se kasnije diferenciraju druge životne i obrazovne aktivnosti. On naglašava da se u igri oblikuju svi važni psihički procesi, te da je ona ključna za razvoj dječje ličnosti. Dijete igrajući se ne samo da uči nove pojmove i vještine, već uči kako da uči, što predstavlja osnovu za sve buduće obrazovne procese.

Značaj igre kao sredstva učenja ogleda se i u razvoju socijalnih kompetencija. Kroz interakciju sa drugom djecom u igri, dijete uči da komunicira, da poštuje pravila, da razvija empatiju, da rješava konflikte i gradi osjećaj pripadnosti grupi. Igra omogućava djetetu da se izrazi, da ispolji emocije, da preuzme različite uloge i da kroz simboličku reprezentaciju razradi unutrašnje dileme i nesvjesne konflikte. Kroz takve aktivnosti, dijete ne samo da razvija emocionalnu inteligenciju, već i sposobnost za moralno prosuđivanje i razumijevanje svijeta iz perspektive drugih.

Savremena pedagogija naglašava potrebu da se igra ne potiskuje i ne zamjenjuje formalnim metodama učenja, već da se integriše u odgojno-obrazovni proces kao osnovno sredstvo razvoja. Učenje kroz igru omogućava djetetu da se razvija u skladu sa sopstvenim interesovanjima i mogućnostima, bez pritiska, u atmosferi slobode i sigurnosti. Pedagoški zadatak odraslih je da osmisle bogato i

stimulativno okruženje, koje će kroz igrovne aktivnosti podsticati dječiju radoznalost, kreativnost i želju za učenjem.

U konačnici, učenje kroz igru ne znači odsustvo strukture, već pažljivo planiranu i razvojno usklađenu aktivnost koja poštuje prirodne zakonitosti dječijeg učenja i razvoja. Igra nije suprotnost učenju – ona je njegovo najprirodnije i najefikasnije sredstvo u predškolskom uzrastu.

Kroz igru dijete često simbolično izražava i razrješava emocionalne konflikte, koji su najčešće nesvjesni, te na taj način ostvaruje psihološku ravnotežu. Igra također doprinosi razvoju izdržljivosti, pažnje, koordinacije i upornosti, što su važne osobine za budući život i uspješnu adaptaciju na različite društvene kontekste.

Dijete u igri *istražuje i (re)konstruiše značenje*: prerađuje događaje, situacije, upotrebu predmeta na stvaralački način i istražuje šta sve oni mogu biti; posmatra i imitira druge u igri; stvara nove riječi i koristi poznate riječi na drugačiji način; razvija nove strategije rješavanja problema; *stvara simbole*: otkriva različite načine simbolizovanja iskustva (prerušavanje, pretvaranje, crtanje, pravljenje modela, kreativni pokret, govor); simbolima povjezuje realne radnje, predmete, postupke sa zamišljenim konceptom u igri; uključuje i kombinuje simbole različitih kultura; *uživa i raduje se*: osjeća se moćno, aktivno, ostvareno i uključeno; uživa u nepredvidljivosti igre; razvija osjećaj zajedništva sa saigračima; posvećeno je igri; uvježbava posebna umjenja; gradi otvorenost za nova iskustva; uživa u otkrivanju novih

sopstvenih potencijala (*Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*, 2018).

Kroz igru, djeca stječu nova znanja, razvijaju vještine i grade samopouzdanje u sigurnom, podržavajućem i fleksibilnom okruženju koje omogućava učenje bez pritiska i ocjenjivanja. Za djecu sa razvojnim teškoćama, igra nije samo sredstvo za sticanje znanja, već i ključni alat za komunikaciju, izražavanje i povezivanje sa drugima.

Učenje kroz igru omogućava djeci sa različitim vrstama teškoća, bilo da su u pitanju intelektualne, motoričke, senzorne ili socio-emocionalne teškoće, da razvijaju sposobnosti u skladu sa sopstvenim tempom i mogućnostima. Igra se može prilagoditi individualnim potrebama djeteta: njen sadržaj, trajanje, materijali i način vođenja mogu se fleksibilno mijenjati kako bi dijete imalo uspješno i pozitivno iskustvo učenja. Na primjer, djeca sa intelektualnim teškoćama mogu kroz ponavljajuće simboličke igre usvajati osnovne koncepte, dok djeca sa autizmom kroz strukturirane socijalne igre razvijaju komunikacijske i interpersonalne vještine. Djeci sa motoričkim teškoćama igra pruža priliku da koriste preostale motoričke sposobnosti i razvijaju koordinaciju kroz specifične pokrete i aktivnosti.

Posebno je značajno istaknuti ulogu igre u kontekstu inkluzivnog obrazovanja. Igra pruža jedinstvenu priliku za zajedničko učenje djece sa i bez teškoća, što doprinosi razvoju tolerancije, empatije, saradnje i međusobnog poštovanja. Kroz igru se razvijaju ne samo kognitivne i motoričke, već i emocionalne i socijalne kompetencije koje su ključne

za život u zajednici. U takvom okruženju, djeca sa poteškoćama imaju mogućnost da modeluju ponašanja svojih vršnjaka, što dodatno pospješuje njihovo učenje i integraciju.

Teorijski okvir koji podržava značaj igre u učenju djece sa teškoćama uključuje djela autora poput Vigotskog, koji je isticao važnost socijalne interakcije i koncept zone narednog razvoja – prostora u kojem dijete, uz podršku odraslog ili kompetentnijeg vršnjaka, može dostići više razvojne ciljeve nego samostalno. Također, Brunerova ideja spiralne strukture učenja i Pijaževa teorija simboličke igre potvrđuju da se igra može koristiti za postepeno usvajanje znanja i vještina, u skladu sa razvojnim mogućnostima djeteta.

U konačnici, igra je za dijete sa razvojnim teškoćama ne samo sredstvo obrazovanja, već i sredstvo osnaživanja, samoizražavanja i socijalne integracije. Zbog toga je izuzetno važno da pedagoški radnici, roditelji i terapeuti prepoznaju i koriste igru kao osnovu za sveobuhvatan i inkluzivan razvoj djeteta.

Djeca sa poteškoćama u razvoju, kao i ona koja su emocionalno i socijalno nezrelja, često se igraju igara koje su karakteristične za mlađu hronološku dob. Ove igre otkrivaju razvojne specifičnosti i mogu biti korisne u dijagnostičke svrhe. Upravo zato se igra koristi i kao *psihodijagnostički* i *psihoterapijski* instrument, jer omogućava dublji uvid u dječiju ličnost, stilove komunikacije i obrasce u odnosima sa okolinom.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Kako igra doprinosi razvoju kognitivnih, emocionalnih i socijalnih vještina kod djece predškolskog uzrasta?
- Na koji način igra podstiče razvoj govora i komunikacijskih sposobnosti kod djece?
- Kako se kroz igru razvija dječija kreativnost i maštovitost?
- Kako različite vrste igara prema Kamenovoj podjeli doprinose cjelokupnom razvoju djeteta predškolskog uzrasta?
- Kako simboličke igre utječu na razvoj mašte, govora i socijalnih vještina kod predškolske djece?

9. ISTRAŽIVANJA U PREDŠKOLSKOJ PEDAGOGIJI

Svaka nauka, uključujući i pedagogiju, za vlastiti razvoj zahtijeva primjenu odgovarajućih istraživačkih metoda koje su u skladu s njenim specifičnostima. Iako može koristiti opće metode koje su razvijene unutar drugih naučnih disciplina, njihova primjena mora biti prilagođena konkretnom predmetu istraživanja. Metodologija, kao pojam koji potječe iz grčkog jezika (*methodos* put, način, postupak; *logos* – riječ, nauka, razmatranje), označava sistem metoda koji omogućava naučno ispitivanje određenog fenomena. U tom smislu, metodologija se ne odnosi samo na tehničke postupke, već i na teorijsko promišljanje i izbor prikladnih istraživačkih pristupa u okviru jedne nauke.

Interesovanje za utjecaj različitih faktora na dječji razvoj, kao i ubrzan razvoj ustanova za odgoj i obrazovanje djece ranog uzrasta širom svijeta, značajno su doprinijeli razvoju specifične metodologije unutar predškolske pedagogije. Ova metodologija istraživanja postaje ključna za konstituisanje predškolske pedagogije kao samostalne naučne discipline. Iskustva iz prošlosti, uključujući i određene metodološke greške, pokazala su potrebu da se pristupi istraživanjima u predškolskom odgoju na način koji se razlikuje kako od metodologije koja se koristi u istraživanju obrazovanja starije dece, tako i od klasične psihološke metodologije.

Uprkos postojanju bogate prakse i iskustava u radu s djecom ranog uzrasta, metodologija predškolske pedagogije još uvijek je u procesu razvoja. Metodologija predškolske pedagogije obuhvata teorijske postavke i praktične postupke koji se koriste u proučavanju i unaprjeđivanju odgojno-obrazovnog rada s djecom ranog uzrasta. Kao naučna disciplina, predškolska pedagogija oslanja se na principe i metode istraživanja koji omogućavaju dublje razumijevanje razvoja djece, njihovih potreba, interesovanja i procesa učenja, a istovremeno pomaže u oblikovanju efikasne odgojno-obrazovne prakse. Djeca predškolskog uzrasta nisu sposobna da apstraktno razmišljaju, izražavaju se pismeno ili sagledavaju šira značenja pojmova, te su istraživačke metode koje se koriste u ovom području prvenstveno kvalitativne prirode.

Dinamika savremenog odgoja i obrazovanja često prevazilazi brzinu metodološkog osavremenjavanja, pa se ova oblast i dalje oblikuje i usavršava. Međutim, njena važnost je neosporna, jer odgovara na specifične izazove koji proističu iz prirode ranog dečijeg razvoja i institucionalnog okruženja u kojem se on odvija.

U predškolskoj pedagogiji široko su zastupljena empirijsko-teorijska istraživanja, jer ona omogućavaju cjelovitije razumijevanje odgojno-obrazovne prakse. *Empirijska istraživanja* usmjerena su na neposredno proučavanje stvarne odgojne prakse i postojećih iskustava u radu s djecom predškolskog uzrasta.

S druge strane, *teorijska istraživanja* rezultat su misaone obrade i analize već prikupljenih podataka te anticipacija budućih mogućih ishoda. Kombinacija empirijskih i teorijskih istraživanja daje najrelevantnije i najpouzdanije uvide u razvoj i obrazovne potrebe djece predškolske dobi. U okviru predškolske pedagogije često se koriste dvije vrste istraživanja:

- longitudinalna i
- transverzalna.

Longitudinalna istraživanja prate razvoj određene pojave kroz duži vremenski period, poput razvoja govora, komunikacije ili kreativnog izražavanja djeteta.

Nasuprot tome, *transverzalna istraživanja* se provode u jednom vremenskom presjeku i obuhvaćaju analizu više skupina djece u isto vrijeme kako bi se sagledalo trenutno stanje i donijeli zaključci. Posebno su značajna akcijska i razvojna istraživanja u kojima su istraživači i praktičari – poput odgajatelja – ravnopravno uključeni u istraživački proces. Takav oblik istraživanja omogućava neposrednu primjenu rezultata u praksi i teži unapređenju kvaliteta odgojno-obrazovnog rada s djecom. "Oni se uključuju ne samo kao faktor koji se unosi kao novina, već i u samospoznavanje, samokontrolu i upravljanje samim sobom" (Gudjons, 1994, str. 59).

U okviru predškolske pedagogije, naučna istraživanja imaju za cilj ne samo da prikupe podatke o razvoju djeteta na određenom uzrastu, već i

da sagledaju njegove potencijale, potrebe i mogućnosti napretka. Za razliku od klasičnih psiholoških istraživanja, predškolska pedagogija stavlja naglasak na djetetov razvoj u kontekstu njegovih početnih pozicija, ali i u odnosu na odgojno-obrazovne ciljeve koji se njim žele postići.

Takva istraživanja pomažu u razumijevanju uzročno-posljedičnih odnosa unutar procesa odgoja i obrazovanja, što omogućava da se s većom sigurnošću planira i unapređuje odgojno-obrazovni rad. Bez ove funkcije, prikupljeni podaci bi izgubili svoju svrhu i praktičnu vrijednost u pedagoškoj praksi. Dakle, istraživanja u predškolskoj pedagogiji nisu samo sredstvo za deskriptivno bilježenje razvojnog stanja djeteta, već alat za njegovu optimalnu edukaciju i razvoj.

U drugoj polovini 20. vijeka, posebno tokom 1960-ih godina, došlo je do značajnih promjena u pogledu ranog djetinjstva i njegovih razvojnih potencijala. Ova decenija smatra se prelomnom za razvoj naučnih saznanja o ranom djetinjstvu, jer su istraživanja iz tog perioda ukazala na važnost ranih godina za formiranje kognitivnih, emocionalnih i socijalnih sposobnosti djeteta. Poseban doprinos ovom području dali su istraživači poput Džeroma Brunera (Jerome Bruner), koji je svojim radom potvrdio optimističke hipoteze o velikim kognitivnim potencijalima djece ranog uzrasta. On je ukazao na potrebu podsticajnog okruženja koje omogućava djeci da razviju svoje sposobnosti kroz aktivno učenje i istraživanje.

Metodologija koja se koristi u pedagoškoj nauci, uključujući i predškolsku pedagogiju, temelji se na stalnom praćenju i primjeni metoda razvijenih u okviru općih i posebno društvenih nauka. U našoj pedagoškoj literaturi često se prihvata klasifikacija istraživačkih metoda koju je dao Schmidt, a koja obuhvata tri osnovne metode: *historijsku, deskriptivnu i eksperimentalnu*. Ova podjela zavisi od pristupa stvarnosti – da li se ona opisuje kakva jeste, da li se u nju unose planske promjene, ili se pokušava rekonstruisati prošlost.

Istraživački postupci koji se navode u okviru pomenutih metoda su: rad na dokumentaciji, sistematsko posmatranje, intervjuisanje, anketiranje, testiranje, procenjivanje i prosuđivanje, uz koje se koriste odgovarajući instrumenti (Mužić, 1968, 157). Za predškolsku pedagogiju historijska metoda ima posebno značenje kada se proučavaju biografije i autobiografije pojedinaca (npr. književnika, naučnika, djece koja su odrastala u specifičnim okolnostima), jer se na taj način mogu sagledati utjecaji ranih iskustava na kasniji razvoj.

Dnevnici i druge vrste dokumentacije koje nastaju u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama posebno su korisni za longitudinalna istraživanja, jer omogućuju dugoročno praćenje razvoja djeteta, uprkos organizacionim i metodološkim izazovima.

Najčešće korištena metoda u predškolskoj pedagogiji jeste sistematsko posmatranje, ono se koristi kako u istraživačke, tako i u praktične svrhe, naročito kod odgajatelja koji žele unaprijediti kvalitet vlastitog rada i bolje razumjeti djecu s kojom rade.

Naročita vrijednost sistematskog posmatranja u predškolskoj pedagogiji ogleda se u tome što omogućava istraživaču da dijete posmatra u njegovom prirodnom socijalnom okruženju, bilo u porodici, vrtićkoj grupi ili drugom kolektivu. Na taj način se mogu analizirati i kompleksni procesi i pojave karakteristični za vaspitno-obrazovni rad, što predstavlja osnovu za njegovo daljnje unapređivanje.

Ipak, sistematsko posmatranje ima i svoja ograničenja. Rezultati su često podložni subjektivnosti posmatrača, što može uticati na validnost i pouzdanost podataka. Također, teškoće nastaju prilikom pokušaja da se sagledaju međusobni utjecaji različitih faktora, budući da se situacija promatra u njenom izvornom obliku, bez mogućnosti kontrole varijabli.

Jedan od značajnijih i često korišćenih istraživačkih postupaka u predškolskoj pedagogiji jeste analiza dječjih produkata, njihovih crteža, igara, rukotvorina i drugih oblika stvaralaštva. Ovi produkti služe kao autentična svjedočanstva unutrašnjih procesa kroz koje je dijete prolazilo tokom aktivnosti, te omogućuju dublji uvid u djetetov emocionalni, kognitivni i socijalni razvoj.

Od istraživačkih postupaka i instrumenata u prikupljanju podataka uz istraživačke metode koriste se:

- analiza sadržaja,
- promatranje,
- intervju,
- anketiranje,

- anegdotske bilješke,
- procjenjivanje i prosuđivanje,
- testiranje" (Stevanović, 2001, str. 96).

Analiza sadržaja odnosi se na sistematsku analizu različitih pisanih, auditivnih, vizuelnih i audio-vizuelnih materijala, kao što su: planovi, programi, pedagoški zapisi, dječiji radovi, ali i snimci dječije igre, intervjui i drugo. Umjesto termina "analiza sadržaja", u nekim kontekstima koristi se izraz „rad na pedagoškoj dokumentaciji“. Cilj ove metode je da se iz postojećih dokumenata izvuku relevantni podaci koji će poslužiti u oblikovanju ili evaluaciji pedagoške prakse.

Promatranje je metoda koja se vrlo često koristi u svakodnevnom radu odgajatelja, budući da omogućava neposredno prikupljanje podataka o ponašanju i aktivnostima djece. Kada promatranje ima jasno definisan istraživački cilj i planira se unaprijed, tada ono prelazi u istraživačko promatranje. Ova metoda se temelji na osjetilnoj percepciji, a uključuje sljedeće faze:

1. Definiranje predmeta promatranja (što se promatra),
2. Određivanje subjekta promatranja (koga promatramo),
3. Određivanje mjesta i vremena promatranja (gdje i kada se promatra),
4. Utvrđivanje indikatora (na osnovu kojih znakova donosimo zaključke),
5. Određivanje načina obrade podataka (kako ćemo interpretirati i analizirati dobijene informacije).

Promatranje može biti:

- *sudjelujuće* – kada je promatrač aktivni učesnik u situaciji,
- *nesudjelujuće* – kada je promatrač izvan promatrane situacije.

Instrument promatranja naziva se protokol promatranja, i on obično sadrži elemente kao što su:

- osnovne informacije o promatranju (vrijeme, mjesto, učesnici),
- opis promatranih aktivnosti,
- bilješke o ponašanju i reakcijama djeteta,
- indikatori za analizu,
- prostor za komentare i interpretaciju od strane promatrača.

Kombinovanjem analize sadržaja i promatranja, istraživač stiče širu i dublju sliku o procesima koji se odvijaju u odgojno-obrazovnom kontekstu predškolskog uzrasta.

Intervju kao istraživačka metoda u radu s djecom predškolskog uzrasta pruža vrijedan uvid u dječje stavove, mišljenja, želje i interese. Iako djeca u ovom uzrastu često odgovaraju otvorenije, iskrenije i neposrednije nego odrasli, specifičnosti njihovog razvoja donose određene izazove i ograničenja. Naime, predškolska djeca imaju ograničen verbalni repertoar, nedovoljno razvijene kognitivne i jezičke sposobnosti, te sklonost da maštu i stvarnost ne razlikuju jasno. Njihovi odgovori često zavise od trenutnog raspoloženja i odnosa s ispitivačem, što može uticati na tačnost i pouzdanost podataka.

Zbog toga, intervju se ne bi trebao koristiti kao jedina metoda istraživanja u ranoj dobi, već se treba kombinovati s drugim tehnikama, poput promatranja i analize dječijih crteža i igara. Također, istraživač mora biti vješt komunikator, sposoban da djeci postavlja slikovita i razumljiva pitanja, te da se prilagodi individualnim osobinama i specifičnostima svakog djeteta kako bi intervju bio uspješan i validan.

Anketiranje je često korišćen postupak u predškolskoj pedagogiji kojim se prikupljaju podaci, najčešće od odgajateljica i roditelja. Njegova prednost ogleda se u efikasnosti, omogućava istovremeno ispitivanje većeg broja ispitanika u kratkom vremenu. Pitanja u anketi mogu biti različitog tipa: otvorena, zatvorena, s alternativnim ili višestrukim izborom, ili zahtijevati označavanje ponuđenih odgovora. Instrument koji se koristi u ovom postupku naziva se upitnik.

Anegdotske bilješke predstavljaju oblik promatranja pri kojem se bilježe karakteristična dječja ponašanja u određenim pedagoškim situacijama. Ove bilješke nastaju neposredno, u trenutku kada se ponašanje manifestira, i bilježe se bez komentara ili procjena, što ih čini prigodnim i objektivnim zapisima. Nakon određenog vremena, bilješke se analiziraju, sintetiziraju i dopunjuju stručnim komentarima i zaključcima. Obično sadrže opis događaja, vrijeme i okolnosti u kojima se dogodio. Anegdotske bilješke su kratke, jasne i ako se stručno tumače, mogu imati veliku pedagošku vrijednost u praćenju individualnog razvoja djece predškolskog uzrasta.

Procjenjivanje i prosuđivanje su metode kojima se određuje nivo prisutnosti neke osobine, sposobnosti ili ponašanja. U tu svrhu koristi se skaler, mjerni instrument kojim se bilježe procjene intenziteta određenih dječijih karakteristika. Također se često koriste i ček-liste, koje sadrže unaprijed definisane pojave, ponašanja ili aktivnosti. Ispitivač uočene pojave bilježi pomoću oznaka (npr. "X" ili broјčano), čime se omogućava sistematsko praćenje i dokumentovanje ponašanja djece ili odgojnih postupaka. Ček-liste se naročito primjenjuju u praćenju učestalosti i redoslijeda dječijih aktivnosti ili reakcija.

Testiranje se u predškolskom uzrastu koristi rijetko, jer djeca ovog uzrasta još nisu ovladala pismenošću. Međutim, moguće je primijeniti testove s grafičkim ili slikovnim simbolima koje djeca mogu uočiti, razumijeti, shvatiti i na koje mogu reagirati crtanjem, precrtavanjem, preslikavanjem ili dopunjavanjem figura. U ovakvim slučajevima instrument testiranja naziva se test, a primjena mora biti pažljivo prilagođena razvojnim sposobnostima djece predškolskog uzrasta.

U kontekstu predškolskog procesa odgoja i obrazovanja, primjena različitih metoda praćenja i procjene ima ključnu ulogu u cjelovitom sagledavanju djetetovog razvoja. Svaka od ovih metoda donosi specifične uvide i koristi se u skladu s razvojnim karakteristikama djece predškolskog uzrasta.

Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća istraživanja:

- Koje vrste istraživanja nalaze primjenu u predškolskoj pedagogiji?
- Koja je najčešće korišćena metoda u predškolskoj pedagogiji?
- Koji instrumenti se koriste u predškolskoj pedagogiji?
- Izdvojite određenu metodu i provedite istraživanje?
- Kako možemo osigurati da anegdotske bilješke budu objektivne i nepristrasne u svakodnevnom radu s djecom?
- Koje su prednosti i ograničenja primjene testiranja kod djece predškolskog uzrasta?
- Na koji način možemo uključiti roditelje u proces praćenja i procjene razvoja djeteta?

LITERATURA

- Ashiabi, G. S. (2007). Play in the preschool classroom: Its socioemotional significance and the teacher's role in play. *Early Childhood Education Journal*, 35, 199–207.
- Bailey, R. (2006). Physical education and sport in schools: A review of benefits and outcomes. *Journal of School Health*, 76(8), 397–401. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2006.00132.x>
- Berk, L. E. (2008). Psihologija cjeloživotnog razvoja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada Slap
- Booth, F.W., Roberts, C.K. and Laye, M.J. (2012). Lack of Exercise Is a Major Cause of Chronic Diseases. In *Comprehensive Physiology*, R. Terjung (Ed.). <https://doi.org/10.1002/cphy.c110025>
- Brajša-Žganec, A., Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja*, 16(3 (89)), 477-496. <https://hrcak.srce.hr/19080>
- Branković, D., Ilić, M. (2003). Pedagogija, Banja Luka.
- Brezinščak, T., Selak Bagarić, E., Prijatelj, K., Pepeonik, M. (2023). *Emocionalna pismenost*. Zagreb.

- Brković, A. (2011). Razvojna psihologija, Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju – Čačak, str. 77-82.
- Bronfenbrenner, U.: A Report on Longitudinal Evaluations of Preschool Programmes, Vol II. Is Early Intervention Effective?, DHEW Publication, Washington DC, 1974.
- Bruner, J. S. (1972). *Značaj obrazovanja* (Z. Božović, prev.). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. (Originalno delo objavljeno 1971.)
- Bushnell, E. W., Boudreau, J. P. (1993). Motor development and the mind: The potential role of motor abilities as a determinant of aspects of perceptual development. *Child Development*, 64, 1005- 1021.
- Caselman, T. D., Self, P. A. (2008). Assessment instruments for measuring young children's social-emotional behavioral development. *Children & Schools*, 30(2), 103–115.
- Chawla, L. (2009). *Participation and the ecology of environmental awareness and action*. In Environmental Education Research, 15(3), 291–304.
- Cifrić, I. (2012). Leksikon socijalne ekologije. Zagreb: Školska knjiga
- Croce, B. (1960) Estetika kao nauka o izrazu i opća lingvistika, Zagreb, Naprijed.
- Čudina Obradović M., Obradović J. (2006). Psihologija braka i obitelji. Zagreb: Golden marketing.

- Čuturić, N. (2008). Psihomotorički razvoj djeteta u prve dvije godine. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Ćatić, R. (2005). Osnovi porodične pedagogije, Pedagoški fakultet, Zenica.
- Daly M. (2008). Roditeljstvo u suvremenoj Europi. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- DeCasper, A. J., & Spence, M. J. (1986). Prenatal maternal speech influences newborns' perception of speech sounds. *Infant Behavior and Development*, 9(2), 133–150. [https://doi.org/10.1016/0163-6383\(86\)90025-1](https://doi.org/10.1016/0163-6383(86)90025-1)
- Denham, S. A., Blair, K. A., DeMulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S., & Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: pathway to social competence? *Child Development*, 74(1), 238–256.
- Denham, S. A., Brown, C. (2010). "Plays Nice With Others": Social– Emotional Learning and Academic Success. *Early Education and Development*, 21, 652– 680. <https://doi.org/10.1080/10409289.2010.497450>
- Dervišbegović, M. (1997). Socijalna pedagogija sa andragogijom, Sarajevo.
- Domitrovich, R. P. Weissberg, & T.P. Gullotta (Eds.). (2015) Handbook on social and emotional learning: Research and practice. New York: Guilford.
- Donnelly, J. E., Hillman, C. H., Castelli, D., Etnier, J.L., Lee, S., Tomporowski, P., Lambourne, K. & Szabo-Reed, A.N.

(2016) Physical Activity, Fitness, Cognitive Function, and Academic Achievement in Children. A Systematic Review Med Sci Sports Exerc. 48 (6), 1197-222.
<https://doi.org/10.1249/MSS.0000000000000901>

- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and Society* (2nd ed.). New York: W. W. Norton & Company.
- Fjørtoft, I. (2001). *The natural environment as a playground for children: The impact of outdoor play activities in pre-primary school children*. Early Childhood Education Journal, 29(2), 111–117.
- Gallahue, D. L. P. H. Werner, G. C. Luedke (1975). *A Conceptual Approach to Moving and Learning*, John Wiley and Sons, Inc., New York, London, Sidney, Toronto.
- Gallahue, D. L., & Ozmun, J. C. (2006). *Understanding motor development: Infants, children, adolescents, adults* (6th ed.). New York, NY: McGraw-Hill.
- Gallahue, D.L., Ozmun, J.C. i Goodway, J. (2012). *Understanding Motor Development: Infants, Children, Adolescents, Adults*. McGraw-Hill, New York.
- Gardner, H., Kornhaber, M.L., Wake, W.K. (1999). *Inteligencija – različita gledišta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Gopnik A. i sur. (2003). *Znanstvenik u kolijevci: što nam rano učenje kazuje o umu*. Zagreb: Educa
- Grandić, R. (2000). *Osnovi pedagogije*, Filozofski fakultet, katedra za pedagogiju, Novi Sad.

- Gray, P., et al. (2015). *The decline of play and the rise of psychopathology in children and adolescents*. American Journal of Play, 3(4), 443–463.
- Gudjons, H. (1994). Pedagogija- temeljna znanja, Educa, Zagreb.
- Grujičić, M. (2011). Metodika upoznavanja okoline, Sremska Mitrovica: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
- Herrington, S., & Brussoni, M. (2015). *Beyond physical activity: The importance of play in promoting healthy child development*. Journal of Physical Activity and Health, 12(3), 258–263.
- Ivić I. i dr. (1983) Vaspitanje dece ranog uzrasta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, i „Svjetlost“, Sarajevo.
- Ivon, H., Sindik, J. (2007). Povezanost empatije i mašte odgojitelja s nekim karakteristikama ponašanja i igre predškolskog djeteta. *Magistra Iadertina*, 3(1), 21- 38. <https://doi.org/10.15291/magistra.868>
- Jacobson, P. M. (1976). Čuvstva, ih razvitie i vospitanie, Znanie, Moskva.
- Jones, E. D., Greenberg, M., Crowley, M. (2015). Early social-emotional functioning and public health: the relationship between kindergarten social competence and future wellness. *American Journal of Public Health*, 105(11), 2283-2290.

- Jovanović, I., Ružičić, N. (2016). Uloga vaspitača u igrama mašte kod djece predškolskog uzrasta. *Bijeljinski metodički časopis*, 3, 45–53.
- Juul J. (2008). Život u obitelji: najvažnije vrijednosti u zajedničkom životu i odgoju djece. Zagreb: Pelago
- Juul J., Jensen H. (2010). Od poslušnosti do odgovornosti: kompetencija u pedagoškim odnosima. Zagreb: Pelago.
- K. Haywood, N. (2019). Getchell, Life span motor development. Human Kinetics.
- Kaga, Y. (2008) Early childhood education for a sustainable world. The contribution of early childhood education to a sustainable society. p 53-57. 33.
- Kamenov, E. (1999). Predškolska pedagogija – knjiga prva. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kamenov, E. (1987). Predškolska pedagogija I, Beograd, 1987.
- Kamii, C. (1983). Autonomija: cilj vaspitanja prema Pijažeu, Predškolsko dele, Bgd. /1-2, 1-12.
- Kariuki, M. W., Chepcheng, M. C., Mbugua, S. N., Ngumi, O. N. (2007). Effectiveness of Early Childhood Education Programme in Preparing Pre-School Children in Their Social-Emotional Competencies at the Entry to Primary One. *Educational Research and Reviews*, 2(2), 26– 31.
- Katz, L. G., MacClellan, D. E. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajateljica*. Zagreb: Educa, Nakladno društvo.

- Kirby, J., Levin, K.A., Inchley, J.(2011) Parental and Peer Influences on Physical Activity Among Scottish Adolescents: A Longitudinal Study. *Journal of Physical Activity and Health*, (8) 6, 785-793 <https://doi.org/10.1123/jpah.8.6.785>
- Kirk, G., MacCallum, J. (2017). Strategies that support kindergarten children's social and emotional development: One teacher's approach. *Australasian Journal of Early Childhood*, 42(1), 85-93. <https://doi.org/10.23965/AJEC.42.1.10>
- Kohlberg, L. (1976b). Rano obrazovanje : kognitivno razvojno shvatanje, Predškolsko dete, Beograd, 141-54, 1976b/ 4, 315-34.
- Kopas-Vukašinović, E. (2006). Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, 38, 1, 174-189.
- Kundačina M., (1998). Činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja učenika, Učiteljski fakultet u Užicu, Užice.
- Kundačina, M. I Visković, I. (2016). „Ekološke kompetencije kao nova kultura učenja“. *Inovacije u nastavi*. Beograd: Učiteljski fakultet, 29 (4), 32–40.
- L'Ecuyer, C. (2014). The wonder approuch to learning. *Frontiers in human neuroscience*, 8, 764.
- Langer, Dž. (1981). Teorije psihičkog razvoja. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Leskošek, J. (1980). Teorija fizičke kulture, Partizan, Beograd.

- Lowenfeld, V. W. Lambert Brittain (1975) *Creative and Mental Growth*, Macmillan, New York.
- Lukić Havelka, D. (1985). *Porodica, dete, dečji vrtić – saradnja porodice i dečjeg vrtića u vaspitanju dece*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Lindon, J. (2001). *Understanding Children's Play*. UK: Nelson Thornes.
- Maleš D., Kušević B. (2011). *Nova paradigma obiteljskog odgoja*. U: *Nove paradigme ranoga odgoja* (Maleš D., ur). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Zavod za Pedagogiju
- Malina, R. M., Bouchard, C., & Bar-Or, O. (2004). *Growth, maturation and physical activity*. United States of America: Human Kinetics
- Marinšek, M., Rajtmajer, D. (2017). *Šport v funkciji doživljajske vzgoje*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti.
- Markoska, D. (2002), *Porodica i vrtić u prvim koracima ekološkog edukovanja predškolske dece*. U S. Makević (ur.) *Ekološka svest i ekološko obrazovanje dece i omladine*, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Šabac, str. 87–100;
- Miljak, A. (1996). *Humanistički pristup teoriji i praksi predškolskog odgoja*, Persona, Zagreb.
- Mitrović, D. (1981). *Predškolska pedagogija*, Svjetlost, Sarajevo.

- Modrić, N. (2013). Kompetencije odgojitelja za učinkovito upravljanje problemnim situacijama. *Napredak*, 154(3), 427-450. <https://hrcak.srce.hr/138810>
- MunjasSamarin, R., Takšić, V. (2009). Programi za poticanje emocionalne i socijalne kompetentnosti kod djece i adolescenata. *Suvremena psihologija*, 12(2), 355-370. <https://hrcak.srce.hr/82959>
- Muratović A., Čolović- Međedović A., Muratović A. (2023). Moralni razvoj i moralno vaspitanje sa osvrtom na Kolbergovu i Pijaževu teoriju Islamska misao, Godišnjak Fakulteta za islamske studije, Novi Pazar, ISSN 1452-9580= Islamska misao (Novi Pazar), COBISS.SR-ID 141771532
- Muratović A., Muratović A., Bakić A. (2022). Podrška roditelja i vaspitača u razvoju socio-emocionalnih vještina kod djece, Univerzitetska misao ISSN:1451-3870, br. 21, str. 176-188.
- Mužić, V. (1968). Metodologija pedagoškog istraživanja, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo.
- Nikolić D.I. (2019). Uticaj sporta i fizičkog vaspitanja na rast, razvoj i zdravlje dece školskog uzrasta. *Poslovna ekonomija*, XIII(1), 47-62.
- Oljšannikova, A. E. (1976). Emocii i vospitanie, Znanje, Moskva, 1983. Opie I., P. Opie: Street Games: Counting-Out and Chasing, u Bruner i dr.:394-412.

- *Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja - Godine uzleta.* (2018). Beograd: „Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik“, br.16.
- Paluska, S.A. & Schwenk, T.L. (2000). Physical activity and mental health: Current concepts. *Sports Med* 29(3), 167–80
- Pašalić Kreso A. (2004/2012). *Koordinate obiteljskog odgoja: prilog sistematskom pristupu razumijevanja obitelji i obiteljskog odgoja.* Sarajevo: Jež
- Payne, V.G. i Isaacs, L.D. (2020). *Human motor development: A lifespan approach.* Routledge. New York.
- *Pedagoški leksikon* (1996). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pehar, L. (2004). *Predškolski odgoj i raniji polazak u školu,* Zbornik u povodu četrdeset godina Odsjeka za pedagogiju, Filozofski fakultet u Saarajevu.
- Pernar, M. i Frančišković, T. (2008). *Psihološki razvoj djeteta.* Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Piaget, J. (1976). *Play, Dreams and Imitation in Childhood,* The Norton Library, New York.
- Pica, R. (2006). *Physical Activities for Improving Children's Learning and Behavior: A Guide to Teaching Motor Skills to Children.* Champaign, IL: Human Kinetics.
- Pijaže, Ž. i Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj deteta.* Beograd: Savremena psihološka saznanja o detetu.

- Pišot, R., & Planinšec, J. (2005). Struktura motorike v zgodnjem otroštvu. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno – raziskovalno središče, Inštitut za kineziološke raziskave, Založba Annales.
- Platon (1997) Država, Zagreb, Naklada Jurčić.
- Pokonjak, V. (1968). *Društveno-historijska uvjetovanost odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rahmani Nia, F. (2005). Application of principles of motor learning. Tehran: Bamdad publication.
- Rajić, V., Petrović-Sočo, B. (2015). Dječji doživljaj igre u predškolskoj i ranoj školskoj dobi. *Rasprave i članci*, 603-619.
- Repetti R., Wang S., Saxbe D. (2015). Bringing it all back home: How outside stressors shape families everyday lives. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 18, No.2; pp. 106-111
- Russ, S. W. (2004). *Play in Child Development and Psychotherapy*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schinkel, A. (2020). *Wonder, education, and human flourishing*. Amsterdam: VU University Press.
- Schmitt, S. A., Flay, B. R., & Lewis, K. (2014). A Pilot Evaluation of the “Positive Action” Prekindergarten Lessons. *Early Child Development and Care*, 184(12), 1978–1991.
- Sluckin, W. (ur.). (1971). *Rano učenje i rana iskustva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

- Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Stevanovic, M. (2001). Predškolska pedagogija, knjiga I. Denfas, Tuzla., str. 68.
- Strong, W. B., Malina, R. M., Blimkie, C. J. R., Daniels, S. R., Dishman, R. K., Gutin, B., ... & Trudeau, F. (2005). Evidence based physical activity for school-age youth. *The Journal of Pediatrics*, 146(6), 732–737. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2005.01.055>
- Suzić, N. (2006). Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku. Banja Luka: XBS
- Sylva, K., J. Bruner, P. Genova. (1976). The Role of Play in the Problem Solving of Children 3-5 Years Old, u: Bruner i dr., 244-261.
- Škof, B. (2016). Gibanje in gibalni razvoj. In Škof, B. in Bratina, N. (Eds.), *Šport po meri otrok in mladostnikov – 2. dopolnjena izdaja*. (str. 304-343). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport
- Tamis-LeMonda, C. S., Užgiris, I. Č., Bornstein, M.H. (2002). Play in Parent-Child Interactions. U M.H. Bornstein (Ur.), *Handbook of parenting – Volume 5, Practical Issues in parenting*, (221-241), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- Tatalović Vorkapić, S., Lončarić, D. (2014). Validacija hrvatske verzije ljestvice socioemocionalne dobrobiti i otpornosti predškolske djece. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(2), 102-117. <https://hrcak.srce.hr/1311964>
- Tomić, R., Osmić, I., Karić, I. (2006). Pedagogija, Tuzla.
- Tremblay, M. S., et al. (2015). *Position Statement on Active Outdoor Play*. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 12(6), 6475–6505.
- Videmšek, M., Visinski, M. (2001). *Športne dejavnosti predšolskih otrok*. Ljubljana: Fakulteta za sport.
- Vigotski, L. (1984). Mišljenje i govor. Beograd: Nolit.
- Vukasović, A. (2001) Pedagogija. Zagreb, Hrvatski katolički zbor „mi“.
- Woodhead, M.: Pre-School Education in Western Europe; Issues, Policies and Trends, Council of Europe, Longman, London and New York. 1979. Zaključci sa Savetovanja o programu vaspitno-obrazovnog rada u predškolskim ustanovama, *Predškolsko dete*, Bgd., 1967/12, 1-3
- Zorc, J. (2011). Gibalna aktivnost slovenskih otrok. *Šport: Revija za teoretična in praktična vprašanja športa*, 59, 126-131.
- Župančić, M., Hasikić, A. (2020). Socijalna kompetentnost u ranoj i predškolskoj dobi. *Metodički obzori*, 15(1(28)), 111-122. <https://doi.org/10.32728/mo.15.1.2020.06>

RIJEČI RECENZENATA

Ovaj udžbenik, kao osnovno i obavezno nastavno sredstvo, je napisan u skladu sa zahtevima metodološkog pristupa u izboru i prezentovanju naučno relevantnih sadržaja u udžbenicima. Sadržaji su jasno i dobro sistematizovani i komplementarni.

Svako naredno poglavlje se tematski nadovezuje na prethodno i predstavlja polazište za sledeće poglavlje. Činjenica da su sadržaji ovog rukopisa određeni obimnom i savremenom literaturom, kao i da su udžbenici za realizaciju akademskih sadržaja iz predškolske pedagogije deficitarni u našem i širem okruženju, upućuje na aktuelnost ovog rukopisa.

Ovaj udžbenik nije značajan samo profesorima i studentima, za realizaciju akademskog nastavnog programa predškolske pedagogije. Imajući u vidu činjenicu da predškolska pedagogija podrazumeva polazište za naučno-teorijsku utemeljenost i zasnovanost metodike vaspitno-obrazovnog rada, kao teorijske, ali i praktične discipline, ovaj rukopis može biti dobra smernica i podsetnik vaspitačima, u kontekstu očekivanih ishoda realizacije aktivnosti u radu sa decom predškolskog uzrasta.

Takođe, univerzitetskim nastavnicima i studentima može biti značajna referenca za realizaciju programa drugih pedagoških disciplina (porodične pedagogije, školske pedagogije, metodologije pedagoških istraživanja, opšte i posebnih metodika i dr.). Ne treba zanemariti činjenicu da ovaj rukopis može biti značajno polazište za konkretizaciju fundamentalnih istraživačkih pitanja u oblasti predškolske pedagogije,

kao i za izbor sadržaja stručno-profesionalnog usavršavanja vaspitača u predškolskim ustanovama.

Prof. dr Emina Kopas-Vukašinović

Redovni profesor (u penziji)

Jagodina, 14. 06. 2025.

Teorijski okviri udžbenika Predškolska pedagogija su zasnovani na naučno provjerenim i opšteprihvaćenim teorijama i saznanjima, a tehnički aspekti dizajna i strukture omogućavaju jednostavnu i efikasnu upotrebu u nastavnoj praksi. U prvom dijelu jasno i precizno su definisani predmet, zadaci i osnovni pojmovi predškolske pedagogije. U nastavku, autorka predstavlja predškolsku pedagogiju kao naučnu disciplinu ukazujući na njenu povezanost sa psihologijom, sociologijom, antropologijom, etikom i filozofijom, kao i značaj predškolske pedagogije na razvoj dječije ekološke svijesti i doprinosa razvoju estetskog vaspitanja. U trećem poglavlju izdvojila je više pedagoških zakona, kao okvira opšteg pedagoškog zakona, ukazujući na one koji se odnose striktno na predškolsku pedagogiju. U narednom poglavlju autorka se fokusira na aspekte razvoja predškolskog djeteta: fizički razvoj, intelektualni razvoj, emocionalni razvoj, socijalni razvoj, moralni razvoj, estetski razvoj, ekološki razvoj, dječije stvaralaštvo i kreativnost.

Poglavlje o razvojnim karakteristikama sadrži i osvrt na ključne periode razvoja i osnovne zakonitosti koje ih prate. Pitanja porodičnog i institucionalnog vaspitanja djece predstavljena su u zasebnim poglavljima, pri čemu se analizira uloga porodice i predškolskih ustanova u cjelokupnom vaspitno-obrazovnom procesu. Udžbenik je završen obradom dvije izuzetno važne teme za predškolsku pedagogiju: dječija igra i metodologija predškolske pedagogije.

Posebno ističem didaktičku vrijednost udžbenika, jer se na kraju svakog poglavlja nalaze „*Pitanja za razmišljanje koja upućuju na moguća*

istraživanja“ – pitanja i zadaci koji stimulišu studenta na misaonu aktivizaciju i dublje razumijevanje obrađenog gradiva. Ova komponenta čini udžbenik savremenim i funkcionalnim nastavnim sredstvom.

Doc. dr Marinko Savić

Univerzitet u Novom Pazaru

07. 8. 2025.

O AUTORKI

Dr Amela Muratović je objavila dosta radova koji se bave kako predškolskom pedagogijom tako i porodičnom, islamskom, školskom i drugim pedagoškim disciplinama. Učestvovala je na brojnim međunarodnim naučnim skupovima. Od 2022. godine na listi je recenzenata Nacionalnog tijela za akreditaciju i obezbeđenje kvaliteta u visokom obrazovanju. Od 2025. godine uključena je u naučni odbor akademskog časopisa *International Early Childhood Education Research (ECER)*. Mentor brojnih diplomskih i master radova, kao i član komisije u odbranama diplomskih i master radova, uključujući i jednu doktorsku disertaciju.

Radno iskustvo Od 2001. do 2018. godine radila je kao odgajateljica u predškolskoj ustanovi „Reuda“, a od 2011. do 2018. godine kao asistent na Univerzitetu u Novom Pazaru, naučna oblast Pedagogija. 2019. godine dobija zvanje docenta, uža naučna oblast Pedagogija, i počinje da radi na Univerzitetu u Novom Pazaru, gde od oktobra 2021. godine do 2024. godine obavlja funkciju Rukovodioca Departmana za pedagoške i psihološke nauke. Udata je i majka četvoro djece.

PRILOG

Univerzitet u Novom Pazaru

Departman za pedagoške i psihološke nauke

Studijski program

Vaspitač djece predškolskog uzrasta

Naziv projekta:

„Upoznaj konja – nauči kroz igru“ (projekat realizovan u okviru predmeta Uvod u profesionalnu praksu, april 2025).

Izveštaj studentkinja o realizaciji projekta.

Nositeljke projekta:

Studentice IV godine osnovnih studija:

- ***Ena Islamović***
- ***Amina Škrijelj***
- ***Lejla Čuturić***
- ***Banina Etemović***
- ***Aiša Šaćirović***

Studentice su u saradnji sa predškolskom ustanovom „ Reuda“, realizovale projekat sa polaznicima ove predškolske ustanove, djecom pripremne grupe.

Mentorka:

Prof. dr Amela Muratović

Projekat „Upoznaj konja – nauči kroz igru“ osmišljen je u cilju podsticanja cjelovitog razvoja djece predškolskog uzrasta kroz neposredno iskustveno učenje u kontaktu sa konjima, putem igre i edukativnih aktivnosti. Ideja projekta proizašla je iz potrebe da se kod djece razvijaju socio-emocionalne, motoričke i kognitivne vještine kroz interakciju sa životinjama, što se u mnogim pedagoškim pristupima prepoznaje kao izrazito vrijedna metoda.

Ovaj projekat oslanja se na principe savremene pedagogije i razvojne psihologije, sa posebnim akcentom na značaj učenja putem igre, senzomotorne stimulacije, razvijanja empatije i odgovornosti kod djece. Interakcija sa konjima ima potencijal da pozitivno utječe na emocionalni razvoj djece, jačanje samopouzdanja, kao i uspostavljanje odnosa povjerenja i nježnosti.

Projekat je realiziran kroz timski rad studentkinja završne godine studijskog programa Vaspitač djece predškolskog uzrasta, uz stručnu podršku mentorke i saradnju sa lokalnim konjičkim klubom. Kroz pažljivo osmišljene aktivnosti, djeca su imala priliku da upoznaju konje, nauče osnovne informacije o njima, razvijaju ljubav prema životinjama, kao i da kroz simboličku igru integriraju novo znanje i iskustva.

Opći cilj: Podstaci razvoj dječijih potencijala kroz interaktivno i iskustveno učenje u prirodnom okruženju uz korišćenje edukativnog potencijala konja.

Posebni ciljevi:

- Upoznati djecu sa karakteristikama i potrebama konja;
- Razvijati emocionalnu povezanost i empatiju prema životinjama;
- Podsticati motorički i senzorni razvoj kroz aktivnosti na otvorenom;
- Jačati saradnju, komunikaciju i socijalne vještine djece kroz zajedničku igru;
- Kroz igru povezivati nova znanja sa svakodnevnim životnim situacijama.

U savremenom pristupu predškolskog odgoja i obrazovanja, akcenat se stavlja na djetetovu aktivnu ulogu u procesu sticanja iskustava, pri čemu se posebna pažnja posvjećuje prepoznavanju i uvažavanju dječijih interesovanja kao ključne polazne osnove za planiranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada. Upravo iz tog pedagoškog okvira proistekla je naša inicijativa za pokretanje projekta, čiji sadržaj i ciljevi proizilaze iz neposrednog kontakta s djecom i njihovim izraženim interesovanjima.

Kao studentkinje završne godine studija, imale smo priliku da boravimo u jednoj predškolskoj ustanovi, gdje smo aktivno učestvovala u

svakodnevnim aktivnostima sa djecom. Boravak u grupi omogućio nam je da iz neposrednog okruženja sagledamo dinamiku dječije igre, komunikacije i izražavanja. Kroz razgovor, crtanje, simboličku igru i posmatranje, trudile smo se da osluškujemo dječije potrebe, radoznalost i sklonosti.

Vrlo brzo, u otvorenoj i podržavajućoj atmosferi, uočile smo da se interesovanje djece najčešće i najintenzivnije usmjerava ka životinjama, a naročito ka konjima. Tema konja se spontano pojavljivala u različitim kontekstima, u dječijim pričama, crtežima, igri i pitanjima. Djeca su pokazivala izuzetnu znatiželju o načinu života konja, njihovoj njezi, ishrani, vrstama i ulozi konja u životu ljudi. Ova tema ih je istovremeno oduševljavala i podsticala na dalja pitanja, što je ukazivalo na duboko interesovanje i emocionalnu povezanost.

Kroz istraživačko učenje, simboličku i stvaralačku igru, djeca će imati priliku da razvijaju saznavne sposobnosti, kreativnost, jezik, empatiju i odgovornost prema živim bićima. Na taj način, projekat „Upoznaj konja – nauči kroz igru“ ne samo da odražava aktuelne pedagoške pravce koji insistiraju na uvažavanju dječijih interesovanja, već i osnažuje djetetovu ličnost u kontaktu s prirodom, životinjama i sopstvenim iskustvima.

U okviru planiranih aktivnosti koje imaju za cilj cjelovit razvoj djece predškolskog uzrasta, realiziran je tematski dan pod nazivom *"Hrabrica – kroz igru do učenja"*, koji je osmišljen kao kombinacija edukativnih, kreativnih i motoričkih sadržaja usmjerenih na razvoj emocionalne

inteligencije, timske saradnje, verbalne ekspresije i fizičke koordinacije. Fokus ovog integrisanog pristupa bio je na priči o konju Hrabrici, koja je poslužila kao podsticaj za niz povezanih aktivnosti sa snažnim razvojnim potencijalom.

Dan je započet zajedničkim čitanjem priče, čime su djeca uvedena u svijet naracije i identifikacije s glavnim likom. Kroz pažljivo vođenu diskusiju i prepričavanje, djeca su imala priliku da izraze svoje emocionalne doživljaje, razvijaju govorno-jezičke kompetencije, logičko mišljenje, sposobnost slušanja i verbalizaciju empatije. Ovaj dio aktivnosti doprinosi razvoju socijalnih i komunikacijskih vještina, kao i razumijevanju moralnih poruka kroz literarni sadržaj.

U nastavku su djeci podijeljene štampane maske sa likom konja, koje su samostalno bojala koristeći različite likovne tehnike. Ova likovna aktivnost je podstakla njihovu kreativnost, preciznost, estetski doživljaj i finu motoriku. Maske su zatim, uz pomoć lastika, pretvorene u funkcionalne kostime, što je dodatno ojačalo osjećaj uključenosti i pripadnosti zajedničkom projektu. Likovno izražavanje u ovom kontekstu nije bilo samo estetska aktivnost, već i sredstvo socijalnog i emocionalnog angažmana.

Završni dio dana bio je posvećen pokretnim igrama, koje su realizovane na improviziranom motoričkom poligonu sa preprekama. Djeca su bila organizovana u parove i zajednički su izvršavala zadatke koji su zahtijevali međusobno ohrabrivanje, saradnju, planiranje pokreta i fizičku koordinaciju. Kao završni element ove aktivnosti, djeci je

saopštena izuzetno radosna vijest, da će u narednom susretu posjetiti lokalni konjički klub. Ova planirana posjeta predstavlja oblik neposrednog iskustvenog učenja, kroz koje će djeca imati priliku da uživo upoznaju konje, uče o njihovoj njezi, ponašanju i ulozi u životu ljudi.

Poseta konjičkom klubu „El Dorado“

Kao kruna projekta „Upoznaj konja – nauči kroz igru“, organizovana je posjeta konjičkom klubu „El Dorado“, koja je predstavljala autentično iskustvo učenja i emocionalnog povezivanja s temom. Cilj ove posjete bio je omogućiti djeci neposredan kontakt sa konjima i prirodnim okruženjem, čime se podržava princip iskustvenog učenja, koji je posebno značajan u predškolskom uzrastu.

Prije polaska, studentice su se dogovorile da djeci prirede mali znak pažnje, pripremile su flašice vode i raznovrsno svježije voće, vodeći računa o njihovim potrebama i dobrobiti tokom izleta. Sve je pažljivo upakovano u dekorativnu pletenu korpu, koja je, osim funkcionalne svrhe, unijela i dodatnu estetsku vrijednost cijelom događaju, naglašavajući toplinu i pažnju koju su studentice uložile u pripremu.

Okupljanje je realizirano ispred predškolske ustanove „Reuda“, vrtića „Hanefi 3“ u Lugu. Sam trenutak polaska bio je ispunjen uzbuđenjem i radošću – na dječijim licima ogledala se čista sreća. Već tokom vožnje, započela je spontana verbalizacija prethodnog znanja i očekivanja: djeca su razgovarala o konjima, postavljala pitanja, prisjećala se

pročitanih priča i izražavala želju da ih dodirnu, nahrane i nauče kako se brinuti o njima. Ovaj put predstavljao je više od izleta, bio je to most između teorijskog znanja i praktičnog iskustva, između igre i stvarnosti.



Usljedilo je malo takmičenje, ko će bolje očistiti konja. Djeca su bila podijeljena u grupe i zajedno sa nama i vaspitačima vrijedno su radila, trudeći se da što bolje obave zadatak. Kada su svi završili, sa nestrpljenjem smo čekali proglašenje pobjednika. Onaj ko je pobijedio, imao je čast da prvi uzjaše konja, a zatim su i ostali redom dobili priliku da iskuse ovu nezaboravnu vožnju. Na pauzi, djeca su se osvježila uz voće i vodu, a zatim uživala na klupama i ljuljaškama, prepričavajući utiske sa jahanja i takmičenja.



Kako se dan približavao kraju, uočili smo da bi rado ostali još, bilo im je žao što moramo da krenemo nazad. Rastali su se od konja i domaćina uz zagrljaje i obećanje da će se vratiti. Ova posjeta ostavila je snažan utisak na decu, a i na nas, podsjetila nas je koliko su ovakvi trenuci važni za dječije odrastanje, radost i iskustvo.

Zahvalnice

Nakon nezaboravne posjete konjičkom klubu, dugo smo razmišljale na koji način bismo djeci omogućile da to lijepo iskustvo sačuvaju kao trajnu uspomenu. Željele smo da im taj dan ostane u sjećanju ne samo kroz priču, već kroz nešto što mogu držati u rukama i s ponosom pokazivati porodici i prijateljima. Tako je nastala ideja da zajedno izradimo personalizirane čestitke. Na jednoj strani svake čestitke nalazila se fotografija djeteta pored konja, zabilježen trenutak njihove sreće i oduševljenja. Na drugoj strani ostavili smo prostor za njihove crteže i lične utiske. Djeca su imala priliku da na svoj način izraze ono što su tog dana doživjela, neka su crtala konje, druga prirodu, dok su

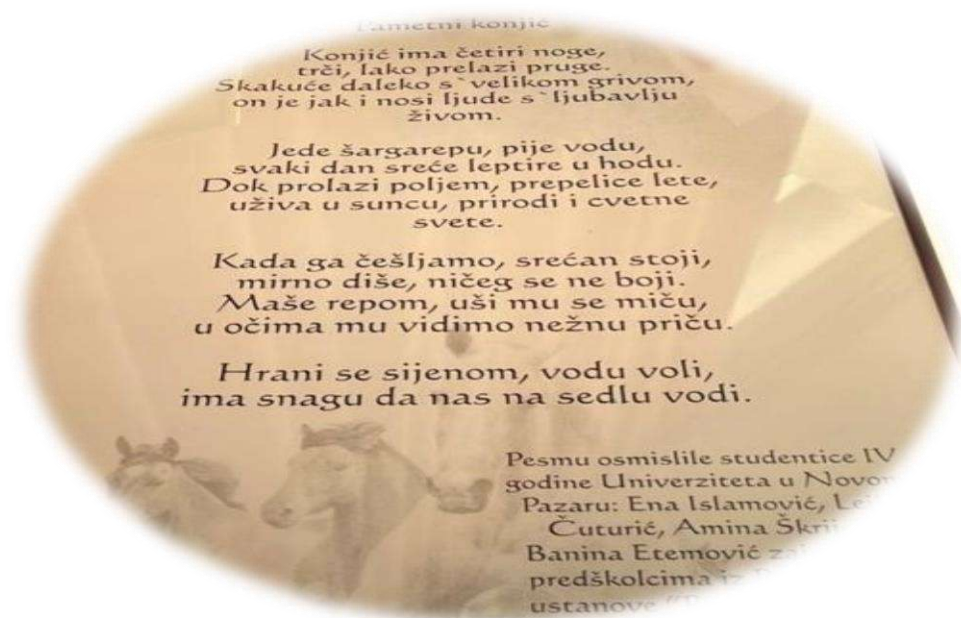
neka jednostavno prenijela emocije kroz boje i oblike. Djeca su bila iskreno oduševljena, a njihova lica su sjajila od ponosa kada su držali gotove čestitke u rukama.





Zatvaranje projekta

Na samom kraju projekta, zajedno sa djecom analizirali smo sve aktivnosti koje smo sprovodili od prvog dana. Prisjećali smo se doživljaja, razgovarali o onome što smo naučili i kako smo se pritom osjećali. Kao krunu našeg zajedničkog rada, odlučili smo da osmislimo pjesmicu koja će nas sve podsjećati na lijepe trenutke provedene tokom projekta. Pjesmicu smo osmislili svi zajedno, sjedeli smo u krugu, razgovarali, slušali jedni druge i predlagali stihove. Djeca su aktivno učestvovala, iznosila ideje i dogovarala se šta da uvrstimo u pesmu. Pitali smo ih šta su naučili o konjima: kakva im je dlaka, šta imaju na nogama, kako se osećaju kada ih maze, čega se konji plaše, kako komuniciraju... Njihovi odgovori i razmišljanja postali su temelj naše zajedničke pjesme, koja je nastajala sa puno osmeha, uzajamnog poštovanja i timskog duha. Takođe, tokom završnih aktivnosti, razgovarali smo o tome koliko je važno da budemo pažljivi prema prirodi i svim živim bićima.



Djeca su pokazala veliko razumijevanje za potrebe životinja i uočila koliko su konji blagi, pametni i dostojanstveni, ali i koliko im je potrebna briga i nježnost. Projekat im je bio izuzetno zanimljiv i koristan, ne samo što su stekli nova znanja o konjima, već su imali jedinstvenu priliku da ih vide izbliza, da ih jašu, maze, hrane i slikaju se sa njima. Jedan dan proveden na imanju bio je poseban doživljaj koji su djeca zapamtila kao nešto drugačije, uzbudljivo i lijepo.

Na kraju možemo zaključiti da sve ono što želimo da prikazemo djeci, bilo da se tiče prirode, životinja, ljudskih vrijednosti ili zajedničkog života, treba da im predstavimo tako da mogu da to vide, osjete i zavole. Ovakvi projekti imaju neprocjenjivu vrijednost u razvoju dječije ličnosti i razvijanju zdravog odnosa prema živom svijetu koji ih okružuje.

Na samom kraju našeg zajedničkog druženja, došao je trenutak da se pozdravimo sa djecom, ali i sa divnim vaspitačicama koje su nam cijelo vrijeme bile velika podrška. Njihova toplina, otvorenost i spremnost da nam izađu u susret u svakom trenutku ostavile su snažan utisak na nas, i željele smo da im se zahvalimo na način koji će ostati u sjećanju, i buket cvijeća od studentica je znak pažnje i zahvalnosti, ali i nešto ličnije, njenu fotografiju koju smo izradile i uramile. Pored toga, tu je bila i posebna pjesmica koju smo osmislile zajedno sa djecom tokom trajanja našeg projekta. Tu pjesmu smo šampale u A4 formatu i uramile je kao uspomenu na predivne trenutke koje smo svi zajedno proveli. Djeca su, naravno, dobila svoje verzije pjesmice, šampane, ukrašene, i za svako dijete smo dodale po jedan slatkiš. Ovaj rastanak nije bio kraj, već lijepa tačka na jedno divno poglavlje koje će svi pamtit i osmijehom.

Zahvaljujemo se upravnici predškolske ustanove „Reuda“ u Novom Pazaru, mast.vasp. Elviri Mekić koja nam je omogućila da ovaj projekat realiziramo sa polaznicima vrtića „Reuda“, prepoznajući značaj ovakvih iskustava za dječji cjeloviti razvoj. Posebnu zahvalnost dugujemo i prof. dr Ameli Muratović, koja je uvijek bila uz nas, sa podrškom, razumijevanjem i otvorenim srcem.





CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.2.022(075.8)

MURATOVIĆ, Amela, 1981-

Predškolska pedagogija / Amela Muratović.
- Novi Pazar : Univerzitet u
Novom Pazaru, 2025 (Novi Pazar : 3D+). - 227
str. ; 24 cm

Tiraž 150. - O autorki: str. 213. - Prilog:
str. 214-227. - Str. 209-212:
Riječi recenzenata / Emina Kopas-Vukašinović,
Marinko Savić. -
Bibliografija: str. 196-208.

ISBN 978-86-83074-14-3

a) Предшколско васпитање b) Предшколско
образовање v) Породично васпитање

COBISS.SR-ID 174867721